

TIGHT BINDING

BROWN BOOK

मास्टरमन रेडी

सुशील परभृत

M 83
M 34 M

मार्च
१९४९

किंमत
३ रुपये

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_I 192798

UNIVERSAL
LIBRARY

—881—5-8-74—15,000

OSMANIA UNIVERSITY LIBRARY

No. M85 Accession No. P. 7 M 1846
or M: 4M
H. 12. 12
M. 12. 12

Book should be returned on or before the date last marked below

मास्टरमन रेडी

सुशील परभृत

मार्च
१९४९

किंमत
३ रुपये

पुणे

प्रकाशकः
गं. गो. कुंटे,
११०, ५ सदाशिव पुर्णे २.

प्रथम मुद्रण १९५९

मुद्रकः —
गंगाधर शंकर दाते,
कलागृह छापखाना,
६६६ सदाशिव पुर्णे नं. २.

चिरंजीव — विजय, अशोक व पुष्पा
यांस —

— कुमारवाचकांसाठी मुद्दाम लिहिलेल्या कॅप्टन मॅरिअट यांच्या सुप्रसिद्ध कृतीचा थोडा विस्तार करी करून व कथानकाचा शेवट आनंद-पर्यवसायी करून प्रस्तुत अनुवाद तयार केला आहे. माझ्या कुमार वाचकांस तो आवडेल अशी आशा आहे.

सुशील परभृत

मास्टरमन रेडी

: : १ : :

आठराशे चाळीसचा ऑक्टोबर महिना होता तो. अँटलॅटिक महासागरावर तुफानी वारा उसळला होता आणि 'पॅसिफिक' जहाज आपली बरीचशी अवजार गुडाळून त्याच्याशी झगडत होते. सारी अवजारं खुलीं करणच शक्य नव्हत. कारण त्या सुसाटी वाऱ्यात त्याच्या फाटून चिंध्याच झाल्या असल्या. जहाजाच्या सभोवार पर्वतप्राय उंच लाटा उमळत होत्या. त्याच्यावर आरुढ होऊन ते जहाज पलीकडल्या कढईत उतरल कीं तें आत पोटात गडप होत कीं काय असंच वाटे. पण जहाज मोठं भक्कम आणि त्याचा कॅप्टन पण मोठा दर्दी, अनुभवी असा नाखवा होता. जहाजाच्या सुरक्षिततेसाठीं साऱ्या आवश्यक गोष्टी तो केव्हाच करून टाकी आणि मग परमेश्वरावर हवाला ठेऊन धिमेपणाने खलाशाना हुकूम देत राही. परमेश्वराची आपल्या सर्वांवरच दृष्टी आहे असा त्याचा पूर्ण विश्वास होता.

आतां देखील तो सुकाणूच्या जवळ खलाशावर देखरेख करीत उभा होता. कारण वादळी वाऱ्यांत सुकाणूवरचा हात कधींच ढिला

होतां कामा नये. आपल्यासमोर नी वर आकाशाकडे पहात मंद
आवाजात एका जुन्या गाण्याचे सूर तो गुणगुणत होता :

पाणी पसरलंय आवती भवती ।

काजळ आकाश डोईवरतीं ॥

आणि खरच तसं होत. ॲटलॅटिकच्या मध्यावर ते आता होतं
आणि सभोंवार उसळणाऱ्या उच उंच लाटाशिवाय एकहि जहाज
दृष्टीच्या टापात कुठेच दिसत नव्हतं. वर आकाशात काळ्याकुट्ट
मेघानीं एकच गर्दी केली होती आणि सत्रस्त वाऱ्याच्या सोसाऱ्यानें
ते सैरावैरा पळत होते. पर्वतप्राय उच लाटा मस्तकावर पाडऱ्या शुभ्र
फेंसाच्या जटा मिरवीत जहाजावर आदळत होत्या आणि तो सकुद्ध
वारा जहाजाच्या अवजारातून जसा गुरगुरत गुरगुरत पुढे धुसत होता.

कॅप्टन नी सुकाणू घरण्या दोन खलाशाच्या व्यतिरिक्त एक बारा
तेरा वर्षांचा छोकरा आणि लाब केसाचा म्हातारा खलाशी आतां
डेकवर उभे होते.

समोरून येणाऱ्या एका उच लाटेकडे बोट दाखवून त्या छोकऱ्याने
त्या वृद्ध खलाशाचा हात पकडून त्याला विचारले : “ ती लाट आतां
आपल्याला बुडवणार काय हो रेडी ? ”

“ छे छे विल्यम; ती बघ जहाजांनं आपली नाळ उचलली बघ !-
आणि ती पहा गेली पार आपल्या खालून. पण एखादे वेळीं अशा
लाटेने जाईलहि जहाज तिच्या पोटात. पण मग आपलं काय होईल
रे ? पाण्यात जाशील की फेकला तूं. ”

“ हे, मला नाही बुवा हा समुद्र आवडत. आतां जमिनीवर
घरी असतो तर किती बर झालं असतं ! आपल्या जहाजाचा जसा
चुराडा करायला येताहेत या लाटा, नाही ? ”

“ असं तर खरं; आणि जहाज बुडत नाही म्हणून सतापानें

गर्जना कशा करताहेत पहा; पण मला काही भीति नाही वाटत बुवा. आपले खलाशी, कप्तान आणि हे जहाज देखील कसं छान भक्कम आहे.”

“ पण पुष्कळदा ही जहाजं बुडून माणसं मरतात नाहीं हो ? ”

“ असं तर खरं. आणि पुष्कळदा आपल्याला ज्याची खूप खात्री अस्ते कीं नाही, तीच बुडतात बघ. पण आपण आपली शिकस्त करायची आणि मग देवावर भार.”

“ हे कोण हो पक्षी अगदी पाण्याच्या जवळ उडताहेत असे ? ”

“ माताकारीचीं पिलं म्हणतात त्यांना. वादळ व्हायचं असलं म्हणजे दिसतात हे, किंवा असे वादळ झाल्यावर.”

“ क्रूसोसारखे जहाज फुटून एखाद्या ओसाड बेटावर होतात काय हो तुम्ही कधी ? ”

“ तुझा क्रूसो नाही मला माहीत. पण माझं जहाज मात्र फुटलं होतं. अरे असे किती लोक जहाज फुटून पाण्यात पडतात. काहीं काहीं फार त्रास सकंठं सोसून येतात परत. पण काहीं विचारे आपल्या हालअपेष्टा सांगायला जगतच नाहीत. मग असल्या असंख्य लोकांतला तुझा क्रूसो कसा मला माहीत असणार बाब.”

“ अहो पण पुस्तकांत दिली आहेना त्याची गोष्ट. मी सागेन ती तुम्हाला—अगदी नक्की. पण हें तुफान झालं कमी कीं मग हं; पण आता माझ्याबरोबर चला खाली; मी कबूल केलं आहे आईला कीं मी लवकर खाली येईन म्हणून.”

“ मग गेलच पाहिजे हं खाली. कारण चागलीं मुल कबूल केल्या-प्रमाणें नेहमीच वागतात. आणि आता माझा हात पकड घट्ट हं, कीं कुठे कोलांटी उडी मारल्याशिवाय तुला नेऊन सोडतो दारांत बघ. आणि मग हें वादळ सपलं कीं नाही कीं माझं जहाज फुटून मी काय

हाल काढले ते मी सागेन तुला आणि तूं तुझ्या कूसोची गोष्ट मला सांग. बरं का. ”

रेडीने मग त्याला त्याच्या केबिनच्या दाराजवळ नेऊन सोडला आणि आता त्याच्या कामाचा प्रहर असल्याने तो वरच्या डेक-वर आला.

मास्टरमन रेडी, आज जवळ जवळ पन्नास वर्षे अस समुद्रा-वरील जीवन जगत होता. दहा वर्षांचा असतानाच एका कोळसावाहू गलबतावर प्रथम तो नोकरीला लागला. इतकीं वर्षे वारा पाऊस सहन केल्यामुळे त्याचा चेहरा थोडा तपकिरी रंगाचा दिसू लागला होता आणि त्याच्या चेहऱ्यावर खूप सुरकुत्या पण पडल्या होत्या. तरी सुद्धा तो अजून चांगला तरतरीत नी पूर्ण निरोगी असाच असे. काहीं वर्षे त्याने एका लढाऊ जहाजावर पण काढली होती; आणि जगाच्या सर्व भागातील इवामानाचा अनुभव त्याने घेतला होता. किती तरी गमतीच्या गोष्टी तो नेहमीं लोकाना सागे. काही वेळा त्या गोष्टी इतक्या काही चमत्कारिक असत की त्यांवर विश्वास ठेवणं कठीण वाटे. पण सत्यवचनी म्हणून त्याची कीर्ति असल्यामुळे त्यावर विश्वास ठेवावाच लागे. गलबतावरील सर्व तऱ्हेच्या कामात तो पुरा वाकबगार होता आणि त्याला लिहिता वाचता पण येत असे. त्याच रेडी हे नांव त्याला नेहमींच जस शोभून दिसे. कारण कसल्याहि प्रसंगाला तो रेडी—तयार नाही असं क्वचितच होई. आणि बाणीच्या वेळीं कप्तान त्याची सल्लामसलत नेहमींच घेई आणि त्याप्रमाणें पुष्कळच वेळा वागे. जहाजावरचा आज तो दुसरा अधिकारी म्हणून काम करित होता.

ते पॅसिफिक जहाज चांगलं मजबूत बाधणीच आणि चालीला पण जलद असच होतं. किती तरी भयंकर अशा तुफानातून आजपर्यंत

ते शीरसलामत निभावून आलेलं होतं. हे चारशें टनी जहाज आतां ऑस्ट्रेलियाला इंग्लिश माल घेऊन चाललं होतं. कॅप्टन ऑसबोर्न हाही अतिशय अनुभवी, सुस्वभावी, आणि अतिशय हुशार असा दर्यावर्दी होता. नेहमीं हंसतमुख प्रसंगावधानी आणि सकटकाळीं सुद्धां डगमगून न जाता त्याला धीरानें तोड देण्यात तो मोठा वाकब होता. त्याच्या हाताखाली पहिला अंमलदार म्हणून मॅकिंटॉश म्हणून एक स्कॉचमन होता. स्वभावाने तामसी, आडमुठा पण कामाला वाघासारखा आणि नेहमीं तयार—कॅप्टनला जरी तो स्वभावभेदामुळे पटत नसला तरी त्याचा त्याच्यावर विश्वास मात्र पक्का असे.

याच्याशिवाय जहाजावर नेहमीं बारा तेरा खलाशी असत. पण या खेपेला जहाज बदलातून निघण्याच्या एेन वेळीं मॅकिंटॉशवर रागावून पाच खलाशी निघून गेले होते आणि कप्तानाला थाबण्याला सवड नसल्यामुळे त्यानें कमी खलाशानिशींच आपल जहाज बदरा बाहेर हाकारलं होतं. पण याचा परिणाम मात्र त्याला पुढे भोगावा लागला होता.

अस हे चारशे—टनी जहाज मालवाहू खर पण त्यावर काही दुसरे प्रवासी पण होते. वर उल्लेखिलेला मास्टर विल्यम हा त्या प्रवाशा-पैकींच एक होता. आपले आई वडील आणि तीन भावड याच्या समवेत तो इंग्लंडहून सिडनेला जायला निघाला होता. मि. सीग्रेव्ह हे एक सरकारी अमलदार होते. तीन वर्षांच्या रजेनंतर ते आता सिडनेला परत निघाले होते. त्यानी सरकारजवळून तीन चार हजार एकर जमीन विकत घेतली होती आणि आता ऑस्ट्रेलियाला परत गेल्यानंतर या आपल्या जमिनीच्या मशागतीकडेच ते आपलं लक्ष देणार होते. त्यासाठीं अनेक प्रकारचीं बीं बियाणीं, हत्यारं पात्यारं, जनावरं वगैरे घेऊन ते चालले होते.

त्यांच्या पत्नी मिसेस सीग्रेव्ह या स्वभावाने मोठ्या मायाळू पण शरीरप्रकृतीने अशक्त अशा असत. मोठा मुलगा विल्यम हुशार, धीमा आणि मोठा विनोदी नी हंसतमुख; सहा वर्षांचा थॉमस हा पण सुस्वभावी पण अविचारी, नेहमी काहीना कांही अव्यापारेषु व्यापार करीत असलेला; सात वर्षांची कॅरोलिन विचारी अगदी गरीब आणि दीड वर्षांचा गुंड असा आल्बर्ट आणि त्याला साभाळण्यासाठी ठेवलेली एक अफ्रिकन पोरगी जूनो. हे एवढे त्या जहाजावरचे इतर प्रवासी. हो, पण सीग्रेव्ह याचे दोन मोठे घनगरी कुत्रे आणि कप्तानसाहेबाची लाडकी एक टेरियर कुत्री, ही या शीरगणतीत राहिलीच होती पण.

वादळाचा आज चौथा दिवस होता. पण सुदैवाने त्याचा जोर आता पुष्कळच कमी झाला असल्याने रात्रंदिवस खपत असलेल्या खलाशाना आता थोडी विश्रांती मिळत होती. आपले ओले झालेले कपडे त्यांनी आता वरच्या डेकवर आणून दोऱ्यावर पसरले. गुंडाळून ठेवलेली आणि पाण्याने भोलीचिन्न झालेली शिड सुद्धा आता वाऱ्यावर फडफडत वाळत होती. वारा मोठा शांत पण सारखा वहात होता; जोरात वर उसळत असलेल्या लाटा विराम पावल्या होत्या आणि महासागराच्या त्या प्रशांत पृष्ठभागावर ताशी चार मैलांच्या गतीने गलबत मोठ्या डौलात पळत होत. मिसेस सीग्रेव्ह सुद्धा आंगाभोंवती एक शाल गुंडाळून घेऊन एका भल्या मोठ्या पेटीवर येऊन बसल्या होत्या आणि आपले पति नी मुलें यांच्याबरोबर त्यांच्या गप्पा चालल्या होत्या. इतक्यात हातात सूर्ययंत्र-सेक्सटंट-घेऊन सूर्याकडे पहात कॅप्टन ऑसबोर्न त्यांच्याकडे आले.

“काय टॉमी, आता वादळ संपलं म्हणून मजा वाटते की नाही?”

“मला नाही त्याची पर्वा; माझा फक्त सूप सांडला हातांतला”

टॉमी म्हणाला. “ पण ही जूनो तर हातांतल्या बाळासकट खुर्चीवरून खाली आपटली, आणि गेली गडगडत गडगडत. पण बाबांनी उचलली तिला मग. ”

“ आल्बर्ट चेंगरून मरायचाच त्यावेळी, पण देवाची खैर ! ” मिसेस सीग्रेव्ह म्हणाल्या.

“ अस खरं. पण जूनोने स्वतःकडे मुळीच न पाहतां त्याची काळजी घेतली म्हणूनच मिळाला आल्बर्ट आपल्याला. ” मिस्टर सीग्रेव्हनी उत्तर दिले.

“ तुमच म्हणणं बरोबर आहे. मि. सीग्रेव्ह. तिने बाळाला वाचवलं, पण स्वतःला चांगलंच लागून घेतलं; ” कॅप्टन म्हणाले.

“ चांगलं सणसणीत डोकं आपटल मास, ” जूनो हसत म्हणाली.

“ अग हो पोरी, पण तुझ्या डोक्यावर चागली दाट लोंकर आहे म्हणून बर ! ” कॅप्टननी हंसत उत्तर दिले.

“ आता बारा वाजेले आहेत, असं दिसत सूर्यावरून, ” मॅकिं-टॉश म्हणाला.

“ मग आता अक्षांश किती आहेत सांगा पाहू म्हणजे मी रेखांश काढतो मी घेतलेल्या मापावरून. आता पाच मिनिटात आपण काढूं शोधून आपण कुठे आहोत ते. ”

आणि ते पहा रॉम्बुल्स रीमस पण आले आता डेकवर. त्यांना सुद्धा आनंद झाला आहे या चांगल्या हवेमुळे बघा आपल्या सारखाच. ए, रॉम्बुल्स ! रीमस—रीमस ! चला या इकडे ! ” त्यांना हांक मारीत विल्यम म्हणाला.

“ मी एक विचारतो मिस्टर सीग्रेव्ह, ही चमत्कारीक नावं कुठली

ठेवलीत तुम्ही या कुठ्याची; मी काहीं पूर्वी कधी ऐकलेली नाहीत ती. कोण होते हे रॉम्युलस नी रीमस ?” रेडीने विचारलें.

“ दोन घनगराची नाव आहेत ती रेडी; ” सीग्रेव्ह म्हणाले. “ दोघे भाऊ भाऊ होते ते, आणि त्यानीं पुष्कळ जुन्या काळीं रोम नावाचें शहर वसविल, आणि पुढे तें एक मोठें थोरल प्रसिद्ध असं साम्राज्य झाल. रोमचे ते पहिले जुळे राजे—कारण दोघानीं एकाच गादीवर बसून कारभार चालवला. इतिहास अस सांगतो कीं रॉम्युलसनें बाघलेल्या एका भितीवरून रीमसने उड्डाण केल्यामुळे, रॉम्युलसला आपला अपमान झालासा वाटला आणि त्याने रागाच्या भरात रीमसचा प्राण घेतला. पण तो जुना इतिहास तितकासा विश्वसनीय असा काहीं नाही. ”

“ पण तशीच अवस्था त्या भावाची असेल, ” रेडी म्हणाला, “ आपली जुनी म्हण आहे एक—एकाच घद्यातल्या दोघाच कधीच पटत नाही, म्हणून. असो; पण, काही तरी नवीन शिकलों मी आज. प्रत्येकालाच असं नवीन शिकता येईल म्हणा; पण न लाजता विचारल मात्र पाहिजे ह त्यानीं. मी तर काय एक म्हातारा आहे, आणि माझ्या या खलाशी घंघ्याशिवाय मला दुसरें फारसं काहीच येत नाही. पण हे सुद्धा मी जर प्रश्न नसते विचारले तर मला नसत आल. अज्ञान कबूल करण्यात कसलीच लाज नाही. नवीन नवीन शिकण्याचा हा राजमार्ग आहे बरं का, विल्यम. ”

“ सुंदर, सुंदर—सांगितलंत ह रेडी—आणि विल्यम नीट ध्यानांत ठेव हा उपदेश आता, ” सीग्रेव्ह म्हणाले. “ आपल्याला समजत नाही तें समजून घेण्यासाठी प्रश्न विचारण्याला कधीच लाजूनये. ”

“ तसंच करतों मी बाबा नेहमी. विचारतों कीं नाही हो तुम्हाला मी प्रश्न रेडी ! ”

“ होय, विल्यम विचारतोस तू नेहमी आणि तुझ्या वयाच्या मानाने मोठे विचक्षण असतात तुझे प्रश्न. मला तर अस वाटत नेहमी की अधिक माहिती जर असती मला तर बर झाल असत. ”

“ बर चला, आता खाली जाऊ या आपण रेडी, बेबीला न्याल ना तुम्ही ? ” मिसेस सीग्रेव्ह म्हणाल्या.

“ हो हो; जरूर. ए जूनो, आण त्याला इकडे आणि तू जा पहिल्याने खाली—ए बावळे, तोंड शिडीकडे करून उतर ! किती वेळा सांगू तुला ! खाली गडगडशील एक दिवस तेव्हा समजेल; ” रेडी म्हणाले.

“ आणि डोक घेईन फोडून, ” जूनो म्हणाली.

“ ओहो, एकशे तीस मैल आहोत आपण केप ऑफ गुड होर पासून. म्हणजे वारा जर असाच अनुकूल चालू राहिला, तर मला वाटत उद्या जाऊन पोचू आपण. ” मि. सीग्रेव्ह नकाशावरून आपल्या पत्नीकडे पहात म्हणाले “ जूनो, तुझे आई वडील भेटतील तुला कदाचित्. ”

गरीब विचार्या जूनोनी खिन्नपणे मान हलवली आणि दोनचार नीरव अश्रुभिंदु तिच्या गालावर ओघळले. तिने अतीशय खिन्नपणे सांगितलं की, तिची आईबाप एका डच राक्षसाची गुलाम होती आणि तो केपपासून पुष्कळ मैल दूर राहात होता; अगदी लहान असतानाच ती त्याच्यापासून दुरावली होती आणि त्याच्या भेटीची काहीच आशा तिला वाटत नव्हती.

दुसरे दिवशी सकाळीं पॅसिफिकने टेबलव्रेत येऊन केपच्या बंदरांत नांगर टाकला.

“याला टेबल—ब्रे कां म्हणतात हो रेडी ?” विल्यमने विचारलें.

“तो समोरचा टेबलासारख्या सपाट माथ्याचा टेबल मौंटन आहेना त्यावरून असेल बहुतेक; पहा माथ्यावर किती सपाट आहे तो.”

“हा, आहे खरा सपाट टेबलासारखा.”

“हं; कधीं कधीं त्या माथ्यावरून पांढरी पांढरी दगं मोठ्या मजेशीर रीतीनें पुढेपुढे सरत जातात. आम्ही खलाशी त्याला टेबल क्लॉथ पसरणं अस म्हणतो. पण आमचं हें टेबल—क्लॉथ काहीं चमचमीत मेजवानीसाठीं नाहीं बरं का; ती वादळी हवेची निशाणी आहे उलट.”

“मग आपण आहोंत तोंपर्यंत म्हणावं नको पसरू तें टेबल—क्लॉथ, रेडी,” विल्यम म्हणाला. “कारण आपल्याला काहीं त्याची आतां भूक नाहीं आहे बुवा. पुष्कळ चाखली आपण वादळी हवा; आणि आईला कोण त्रास होतो त्याचा. पण ठिकाण मोठ सुरेख दिसतं आहे नाहीं ?”

“आपला दोन दिवस मुक्काम आहे इथे. जायचं असलं किनाऱ्यावर तुम्हांला नी मिसेसना तर पहा;” कॅ. ऑसबोर्न म्हणाले.

पण मिसेस सीग्रेव्हना विचारता त्यांनीं त्या शांत हवेंत गलबतावरच राहण्याचं पसंत केल्यामुळे दुसऱ्या दिवशीं मिस्टर सीग्रेव्ह विल्यम नी टॉमीला केपटाऊन दाखविण्यासाठीं कॅप्टन ऑसबोर्नच्या बरोबर होडीत बसून किनाऱ्यावर गेले. टॉमीनें मी नीट वागेन अस आपल्या

आईजवळ कबूल केलं होतं. पण असं वचन तो नेहमीच देई आणि आई दिसेनाशी झाल्याबरोबर तें वचन तो विसरूनहि जाई. किनाऱ्यावर उतरल्याबरोबर ते सर्वजण प्रथम कॅ. ऑसबोर्नच्या परिचयाच्या एका गृहस्थाकडे गेले आणि हवेंत बराच ऊष्मा असलेमुळे तिथे सर्वांनी लेमोनेड घेऊन आपली तृषा शांत केल्यावर कंपनीच्या बागेतील जंगली जनावरांचा संग्रह पहायला जाण्याचं त्यांनी ठरविलं. विल्यमने अजून असा संग्रह पाहिला नसल्याने त्याला तो बेत फारच पसंत पडला आणि टॉमी तर टाळ्या पिटून नाचूच लागला.

“कंपनीची बाग म्हणजे कुणाची, पण ?” विल्यमने विचारलं.

“कांही वर्षांपूर्वी हें केप ऑफ गुडहोप डच ईस्टइंडिया कंपनीच्या ताब्यात असताना त्यांनी ही बाग प्रथम तयार केली. खर म्हटलं म्हणजे ही बोटॅनिकल गार्डन आहे. पण त्यात निरनिराळ्या वनस्पतीं प्रमाणे जंगली जनावरांचा हि संग्रह केलेला आहे. मागे पुष्कळच जनावरं इथे होती, पण आता इंग्लंडमधे पण असं पशुसंग्रहालय असल्याने, ही बाग जरा मागे पडली आहे.”

“तिथे काय काय प्राणी आहेत हो पपा ?” टॉमीने विचारलं.

“सिंह आहेत तिथे पुष्कळ, टॉमी—एका गुहेत आहेत पुष्कळसे;” कॅ. ऑसबोर्न म्हणाले. “पण त्याच्या फार जवळ नाहीं इं जायचं, ध्यानांत ठेव.”

“नाहीं रे बुवा जाणार आपण !”

पण बागेत शिरल्या बरोबर सिंह पाहण्यासाठी म्हणून टॉमीने एकदम धाव मारली; पण ऑसबोर्ननी त्याला परत पकडून त्याचा हात घट्ट धरून त्याला आपल्या बरोबर चालवला.

“हे पाहिलेत का दोन पक्षी ? सेक्रेटरी म्हणतात यांना,” त्यांच्या बरोबरचे गृहस्थ सांगत होते. “त्याच्या डोक्याच्या मागे तीं लाव पिस

आहेत ना, तीं कारकुनाच्या कानावरल्या लेखणीसारखीं दिसतात. पण हे पक्षी मोठे उपयुक्त आहेत, कारण ते सर्प मारतात; आणि शक्य असतं तर नुसते सर्प खाऊनच ते राहिले असते. साप दिसला रे दिसला की याच्या तडाक्यातून तो सहसा सुटायचा म्हणून नाही. इतकं शत्रुत्व आहे याच सर्पाशी. पायाच्या एका सपाट्यातच ठार करतात त्यांना ते.”

“पुष्कळ आहेत का हे साप इकडे ?” विल्यमने विचारलें..

“हो, आणि भयंकर विषारी; म्हणूनच या पक्षाचा इतका उपयोग आहे.” सीग्रेव्ह म्हणाले. “विघात्याची सूज्ञ योजना आहे ही. कोणत्याही दुष्ट प्राण्याची बेसुमार वाढ होत नाही यामुळे. जिथे असले प्राणी जास्त, तिथे त्यांचे शत्रु तयार आहेत त्याची सख्या कमी करायला. इथे सर्प आहेत म्हणून हे सेक्रेटरी पक्षी इथे उत्पन्न केले. आपल्या इंग्लंडमध्ये याचा काही उपयोग नाही.”

“पण काही प्राणी फारच मोठे नि भयंकर असतात इत्ती नि सिंहासारखे. त्यांना कसे मारणार ?” विल्यम म्हणाला.

“खर आहे. पण या मोठ्या प्राण्याची वाढ झपाट्याने होत नाही. इत्तीला दोन किंवा तीन वर्षांनीं पोर होत; पण आपले ससे पहा किती झपाट्याने वाढतात ते. असं आपण जर नीट सर्व सृष्टीचं निरीक्षण केल तर आपल्याला असं आढळेल, की कोणत्या तरी एका कुशल अज्ञात हातानें सृष्टीतला हा तोड नीट सांभाळला आहे. आणि उत्पन्नापेक्षा जास्त तोंड सहसा उत्पन्न केलेलीं आपल्याला आढळणार नाहीत. आता एखादेवेळीं काही विशिष्ट परिस्थितीमुळे हा तोड बिघडेल, नाही असं नाही; पण तो अपवाद, नियम नव्हे.”

हा वेळ पर्यंत ते सिंहाच्या गुहेजवळ येऊन पोचले होते. सभोवार दगडी भित असलेली ती एक खूब मोठी जागा होती. आत पहाण्यासाठी म्हणून एकच खिडकी त्या भिंतीला लोखंडी भक्कम गज मारून

बसवली होती पण त्या गजातून वनराजाचा पजा मात्र बाहेर येणं शक्य होत, म्हणून प्रेक्षकांनी फार जवळ जाऊं नये अशी सूचना त्यांना मिळाली होती. मोठ सुंदर दृश्य होत ते. आत आठ दहा भव्य प्राणी इतस्ततः स्वैरपणे पसरले होते. त्यांच्याकडे कुतूहलाने पहात असलेल्या प्रेक्षकाकडे ते क्वचितच दृष्टिक्षेप करीत; - स्वस्थपणे उन्हात आराम करीत आणि आपल्या गोडेदार शेपट्या मागे पुढे हलवीत ते पडले होते. विल्यम नि टॉमी यांनी खिडकीपासून दूर उभे राहूनच मोठ्या अदबीने त्या वनराजाचे निरीक्षण केले. टॉमीचा आश्चर्याने नि भीतीने आ पसरला होता पण जरा वेळाने त्याची भीति दूर पळाली. त्याच्या-बरोबर असलेला गृहस्थ सागत असलेल्या गोष्टीकडे सर्वांच लक्ष वेधलं होत. त्याचा फायदा घेऊन टॉमी खिडकीच्या जरा अधिक जवळ हळूच सरकला होता. आतल्या नुमत्या दृश्याने त्याच समाधान होत नव्हत. त्याला त्या प्राण्यांनीं हालचाल करायला हवी होती. खिडकी जवळच एक तीन वर्षांचा तरणावाड सिंहा एसपैम पसरला होता. त्याच्या आगावर टॉमीने एक दगड मारला. त्या सिंहाने काहीदि हालचाल न करता टॉमीकडे नुमती नजर लावली म्हणून मग टॉमीचा धीर चेपत जाऊन तो खिडकीच्या जवळ जवळ सरकत आणखीच खडे मारू लागला.

पण मग एकदम त्या तरुण वनराजाने एक भयंकर गर्जना करून त्या खिडकीकडे इतक्या प्रचंड वेगाने झेप घेतली की ते गज जर जरा कमताकट असते तर तो केव्हाच बाहेर पडला असता. पण आता ते नुसते हादरले आणि वरला थोडा चुना पण खाली कोसळला. टॉमीने एकदम किंकाळी फोडली आणि त्याच्या सुदैवाने तो मागे पाठीकडे पडला आणि त्याने दोन तीन गोलाच्या खाल्या; नाहीतर त्या पजाच्या तडाक्यातच तो सापडला असता. कॅ. ऑसबोर्न आणि सीग्रेव्ह धावत

येऊन त्यानीं टॉमीला वर उचलला. तो भीतीनें अजूनहि किंचाळत होता आणि तिकडे ते वनराज रागाने आपली शेंपटी आपटीत नि आपले ते भयंकर मुळे दाखवीत गुरगुरत उभे होते.

“ घरीं, घरीं चला पपा आता, ” भीतीनें गर्भगळीत झालेला टॉमी सांगत होता.

“ तूं काय केलस रे टॉमी ! ” कॅ. ऑसबोर्ननीं विचारले.

“ आता नाहीं मी दगड मारणार मि. लायन; खरंच नाहीं मारणारा ! ” भयभीत नजरेनें सिंहाकडे पहात टॉमी ओरडत होता.

त्याच्या वडीलानीं त्याला रागे भरत मग जरा शांत केलें पण त्या पिंजऱ्यापासून खूप लांब जाईपर्यंत त्याची भीति काहीं कमी झाली नाही. आणि मग इतर प्राणी पहात ते हिंडत असता तो खूप दूर उभा राहूनच त्या वन्य पशूंचें दर्शन घेत होता. एका रुंद शेंपटाच्या मेंढीच्या जवळ जायला सुद्धा तो तयार होईना, इतकी घास्ती त्यानें घेतली होती त्या दिवशीं.

— — —

दुसरे दिवशी सकाळीं ताज्यापाण्याचा व अन्नाचा भरपूर पुरवठा करून घेतल्यावर पॅसिफिकने नागर उचलून आपलीं सर्व शिडे मोकळीं केलीं. समुद्र अतिशय शांत होता आणि वारा अनुकूल वहात असल्याने पुढले काही दिवस त्याचा प्रवास मोठ्या मजेत आणि वेगाने चालला होता. पण हे फार दिवस टिकल नाही आणि वारा जवळ जवळ तीन चार दिवस अजीवात पडला. समोर पसरलेला तो अथाग जलाशय शांत होता. एकही मोठी लाट त्यावरून उसळत नव्हती, वाऱ्याची एकादी झुळूकहि वहात नव्हती आणि सर्व सृष्टि जणु विश्रांति घेत होती. मधूनच एखादा अलबॅट्रॉस पक्षी अतराळात तरगतांना दिसे आणि संथपणे तरगत तरगत त्याच्याकडे फेकलेल्या अन्नाचे तुकडे मधेच झेंप घेऊन तो उचलून घेई.

“हा कोण हो मोठा पक्षी रेडी ?” विल्यमने विचारलें.

“हा अलबॅट्रॉस; हा सर्वांत मोठा समुद्रपक्षी वर का. याचे पंख खूप लांब असतात. पखाच्या एका टोंकापासून दुसऱ्या टोंकापर्यंत त्याची लांबी आकरा फूट असते. आपले हे पंख पसरून हे पक्षी स्वस्थ झोप देखील घेतात वर, असं म्हणतात. केपच्या उत्तरेकडे हे फारसे नाही दिसत.”

“पपा, सगळ्याच पक्षाना का नाही हो पोहता येत ?” आपल्या वडीलांकडे वळून विल्यमने विचारले. मागे एकदां टॉमीने आपल्या कोंबळ्या त्या डबक्याकडे पिटाळल्या होत्या, तुम्हाला आठवतं आहे ? तेव्हां त्याचे पंख भिजले आणि त्या नुसत्या फडफड करू लागल्या नी

त्यांतल्या एक दोन बुडल्या देखील. मग हे समुद्रपक्षी कसे तरंगतात इतका वेळ पाण्यावर ? ”

“ या जलपक्षाच्या पखाना एक प्रकारच तेल असत म्हणून त्याचे पंख ओले होत नाहीत. तू बदकाना आपल्या चोंचीने पंख साफ सुफ करताना नाही पाहिलीस ? आपल्या पिसावर ती हे तेल पसरित असतात ”

“ मोठं चमत्कारिकच आहे ! ”

“ अंहे, चमत्कारिक नव्हे विल्यम. अरे परमेश्वराची योजना आहे ही. असल्या लहान प्राण्याच्या बाबतीत सुद्धा कशी सोय त्याने केली आहे पहा—तर, काय चमत्कार आहे, अस म्हण ! ”

“ खरं आहे तुमच म्हणण, ” रेडी म्हणाले. “ तरी सुद्धा मोठी माणस देखील अमच बोलत असतात पहा. ”

मग चौथे दिवशी बॅरॉमीटर इतका खाली गेला की कॅप्टनने आता सपाटून वादळ होणार म्हणून वर्तविल आणि त्याला तोंड देण्यासाठी जरीने तयारी सुरू केली. कारण असा एखाद्याच ठिकाणी हवेचा दाब जर विलक्षण कमी झाला तर अधिक दाबाच्या बाजूने हवा तिथे वेगाने घुमू पहाते आणि वादळ सुटत. आणि तसच झालं. मध्यरात्रीच्या सुमारास आकाशात दग वेगाने गोळा होऊं लागले आणि त्याच्या जगा एकावर एक अशा राशी जमा होऊं लागल्या आणि त्याच्या पोटातून विजेचा चमचमाट चौफेर सुरू झाला; वारा सोसाट्याचा सुटला आणि मग परत शांत झाला.

“ रेडी, वाऱ्याचा रागरग काय दिसतो तुम्हाला ? ” कॅप्टन ऑसबोर्नने विचारलं.

“ खर सागायचं कॅप्टन साहेब तर एकाच दिशेने तो फार काळ स्थिर राहीलस काही दिसत नाही. आधी कदाचित उत्तरेकडचा

सुटेल, पण लौकरच तो दिशा बदलील आणि चागला सोसाट्याने वाहील तो. ”

“ तुम्हाला काय वाटतं मॅकिंटॉश ? ”

“ मला वाटतं एकाच दिशेने वहात राहील तो जोरात. म्हणून बाजूचे शटर्स बंद केले लौकर तर बरे. ”

जरा वेळाने मग कॅप्टन नी रेडी दोघेच डेकवर राहिल्यावर रेडी म्हणाला: “ मॅकिंटॉशच मत चुकीच आहे कॅप्टनसाहेब. दुसरी माणस होती मघाशी म्हणून बोललो नाही मी. पण मला तर नक्की अस वाटत की चागलच तुफान आता होत घातल आहे. या बाजूला मी अनेक वेळा सफरी केल्या आहेत, हे तुम्हाला पण माहीत आहे. या गेल्या तीन दिवसांच्या शांततेत नी या वातावरणात मला कसला तरी चमत्कारीक वास येतो आहे आणि आत्ता हा जो वारा वाहतो आहे, त्यावरून तुफानी वारा वाहणार अस मला नक्कीच वाटतं आहे— आणि सर्वात वाईट म्हणजे हा क्षणावात टिकणार पण पुष्कळ दिवस. मी दोन चार दिवस नीट निरीक्षण करतो आहे. आणि हे समुद्रावर वावरणारे पक्षी, याच ज्ञान अचूक अमत या बाबतीत; याच्यावरून मला अस नक्की वाटतं की आजची ही शांतता ही वादळापूर्वीचीच आहे ! ”

“ माझं हि तसच मत आहे रेडी. हे नाळीवरलं लहान शीड जरा घट्ट करा आणि ती शीडाची दाडी खाली घ्या. मी जरा पुढे होतो. ”

त्यांची सर्व तयारी पुरी झाली नाही तोच वायव्येकडून वाऱ्याचे तुफानी झोत वाहू लागले, लाटा उंच उसळू लागल्या आणि डोक्या वरली सर्व शीड वारा भरून ताठ होऊन गलबत अतिशय वेगाने पळू लागलं. सुकाणू धरण्यासाठी तीन तीन लोकाना उभे रहावे लागत होते इतका वेगाने मौजा चढकडून उसळत होता. आणि ~~तुफानाच्या~~

असल्याने विश्रांतीसाठी सुद्धा एकही खलाशी जागा सोडून खाली जाऊ शकत नव्हता. तीनच्या सुमारास वारा जरा कमी झाला, पण जणुं काय त्या विश्रांतीने ताजातवाना होऊन रेडीनी कल्पना केल्याप्रमाणे दिशा पालटून तो घोघाऊ लागला. पुढील बाजूची दोन शिडे देण्या तुटून पार लांब फेंकली गेली. वर आकाश काळंकुट्ट झालं होत आणि सभो- वार उसळत्या फुटण्या लाटांचा एक प्रचंड कटाहच उत्पन्न झाला होता. पुढली शिडे फाटून गेल्यामुळे जहाजाची दिशा पालटावी लागली आणि हे चालू असतांच एका प्रचंड लाटेने एक खलाशी आपल्या पोटात कायमचाच गडप केला. त्याला वांचविण्याचे सर्व प्रयत्न निष्फळ ठरले.

“किती वेळ चालणार हे आतां ?” ऑसबोर्न पुटपुटले.

“काही कळत नाही. पण वरची दगाची ही धावपळ काही बरी दिसत नाही मला. ती दोन दगं पहा कशी—”

पण त्याचं वाक्य पुरं होण्यापूर्वीच वर आकाशांत वीजेचा भयानक कडकडाट होऊन, जहाज एकदम पुढे कललं आणि एक किंकाळी वर आकाशात उठली. सर्वजण सावरून नीट पहातात तो पुढील नाळीकडील मुख्य डोलकाठी वीज पडून दुभंग होऊन पेटून आगीचा एकदम लोळ उठला होता.

पण भुदैवाने वर उंच उसळत असलेल्या लाटांच्या सततच्या मान्या-मुळे आग लौकरच विझली. नाहीतर संबंध जहाज काही वेळांत अग्नीच्या भक्षस्थानी पडलं असतं. पण आतां डोलकाठी तुटल्यामुळे आणि लाटांच्या तुफानी मान्यामुळे जहाज सारखं हेंदकाळत होतं. रेडीने दोन खलाशांना सुकाणू सभाळण्यास सांगून नि इतरांना पुढे धेऊन कुन्हा-डीच्या साहाय्याने ती तुटलेली अवजारें नि डोलकाठया तोडून मोकळ्या केल्या. एक तासाच्या खटपटीनंतर त्यांना आपलं काम पुरं करतां

आलं आणि मगच आणखी प्राणहानी झाली आहे कीं काय, याचा तपास त्यांना करतां आला. वीज पडून आणि डोलकाठी मोडून पडल्यामुळे चार खलाशांचा बळी घेतला होता आणि आतां फक्त कॅप्टन, दोन मेट्स आणि आठ खलाशीच काय ते जहाजावर शिल्लक उरले होते.

आज वादळाचा तिसरा दिवस होता. खलाशी आपल्या प्रयत्नांची शिकस्त करीत होते. स्वतःच्या प्रयत्नानी आपली सुटका करण्याची शक्यता असेतोपर्यंत खलाशी सद्दवा निराश होत नाहीत. पण आतां तिसरा दिवस उजाडला होता तरी तुफानाचा जोर किंचितहि कमी झाला नव्हता. आणि लाटांच्या तडाक्यामुळे जहाजहि खूपच खिळ खिळ झालं होतं आणि वादळाचा जोर जरा कमी झाला नाही तर जहाज तग धरणार नाही अशी भीति सर्वानाच उत्पन्न झाली होती.

कॅप्टनच्या शिरावर तर मोठीच जबाबदारी होती. जहाज, त्यांतील मौल्यवान माल आणि मानवी जीव हीं सर्व सुरक्षित ठेवण्याची जबाबदारी त्यांचीच होती आणि त्या जबाबदारीच्या जाणीवेचा परिणाम त्याच्या चेहेऱ्यावर आज स्पष्टपणे दिसत होता.

त्या तुफानी वाऱ्यापुढे ते जहाज सारी रात्र पळतच होते. पण सकाळीं त्याचा जोर जरा कमी झाला आणि डेकवरील सगळी नास-धूस साफ करायला खलाशाना थोडीतरी उसंत मिळाली होती. कॅप्टनच्या देखरेखीखाली साफसुफीचे आणि तात्पुरत्या दुरुस्तीचे काम चालू असताच सीग्रेव्ह नि विल्यम वर डेकवर आले.

“बघ विल्यम, सृष्टीच्या सामर्थ्यापुढे आपलं माणसाचं सामर्थ्य किती क्षुद्र आहे ते बघ !” भयचकित नजरेने आपल्या सभोंवार पहात असलेल्या विल्यमला सीग्रेव्ह म्हणाले.

“बघ, विल्यम नीट बघ;” रेडी म्हणाले. “तुला ती बायबलांतली ओळ आठवते कायरे ?—मला आठवते आहे चांगली, कारण मी पुष्कळ वेळां वाचली आहे ती आणि त्याचा अनुभवहि घेतला

आहे. ‘ जहाजांतून समुद्रावर संचार करणाऱ्यांना परमेश्वराची सृष्टि आणि त्याने उत्पन्न केलेली सागरी किमया ही नीट पाहता येते. ’ ”

“ पण पपा, आपण जायचं कसं आता सिडनेला, कारण डोल-काटी नी शिड तर गेलीं निघून ? ”

“ का बाबा; आपल्याकडून होईल तो प्रयत्न तर आपण केलाच पाहिजे. आम्हा खलाशाना ही नेहमींचीच शिकवण असते. आज संध्याकाळपर्यंत बघ काहीतरी शिड आम्ही उभीं करतो की नाहीं ते. आणि त्या प्रभूची इच्छा असली तर आपण सिडनेला पोचूच. पण आपले काही खलाशी या पाण्याने आपल्या पोटात घेतले हे आद्देका तुला माहीत ? आमच्यातले पाच लोक गेले वाहून काल. जीवन आणि मृत्यु हीं नेहमींच अशीं हातात हात घाळून वावरत असतात बघ. अशीं अनेक तरणी माणस अकालीं मृत्युमुखीं पडलेलीं मी पाहिलीं आहेत. पण त्या प्रभूनें मला अजून जीवदान दिलं आहे आणि आपलं आयुष्य सत्कारणी लावण्याची संधी पण दिली आहे. ”

“ दुसरा कोणतातरी घदा शिल्क असपर्यंत मी काही आपल्या मुलाना खलाशी व्हायची परवानगी देणार नाही, रेडी. ”

“ एकेकाळीं मला असं वाटे की, मुलाच्या इच्छेचा पालकानी विरोध करूं नये म्हणून. पण आता मात्र अस वाटत की तो पालकाचा अधि कारच आहे. कारण मुलाना त्या वयात बर वाईट कळण्याची काय अकल असते ? प्रत्येक तल्लख बच्च्याला समुद्रावरील जीवन हवस वाटतं. पण ते काहीं खरं नव्हे. त्याला शाळा, नी घरचा काचच पुष्कळ वेळा खरोखरी नकोसा झालेला असतो. आणि म्हणूनच ते तो मार्ग स्वीकारतात. आपण स्वतंत्र हाऊ अस त्यांना वाटत असतं, पण ती त्याची चूक असते. आरभींची पुष्कळ वर्ष तरी हें खलाशी जीवन म्हणजे गुलमाचंच जीवन असत. घरच्या शिक्षेपेक्षा इकडे आमच्या

शिक्षा जास्तच कठोर असतात आणि त्यानीं पाठ फिरवलेल्या घरांतलं प्रेम आणि माया तर त्याला कधींच बघायला देखील मिळत नाहीत. अनेक जण मग पस्तावतात आणि तशी संधी मिळाली तर ते घरीं परत जायला एका पायावर तयार असतात; आणि लाजेनें जर ते अडखळले नसते तर आपल्या वडीलाची त्यानीं सरळ क्षमाहि मागितली असती.”

× × × ×

इकडे वर डेकवर सर्व लोक कामाला जुडले होते. सुतार डोलकाठीची दुरुस्ती करूं पहात होता तर कांही लोक जहाजाला पडलेल्या एका भोकातून आत येणारं पाणी उपशीत होते. पण वादळाचा जोर रेडीच्या म्हणण्याप्रमाणें परत वाढला होता आणि त्याचबरोबर पाणी आंत येण्याचा वेगहि वाढतच होता. आणि नेमका याच वेळीं दुर्दैवानें नाळीवर उभा असलेला कॅप्टन ऑसबोर्न डोलकाठीच्या खाली पडणाऱ्या तुकड्याचा फटका डोक्यात बसून बेशुद्ध होऊन खाली पडला. कॅप्टन बदल सर्व खलाशाना अत्यंत आदर असल्यामुळें सर्व काम आत्तापर्यंत सुरळीत चाललीं होती. पण आतां त्याच्या गैर हजेरीत मॅकिंटॉश त्यांचा नावडता असल्याने जहाजावर बजबजपुरी माजली. पाण्याचा आत येण्याचा वेगहि कमी झाला नव्हता आणि पंपावर काम करणारे लोक आता थकून जाण्याच्या बेतांत आले होते. अशा स्थितीत जहाजावर राहणं जास्तजास्तच धोक्याचं होत होतं म्हणून जहाजावरून निघून आपला जीव कसा बचावतां येईल याचाच सारे खलाशी विचार करीत होते.

“ आपल्याजवळ एक चागली बोट आहे, नाही का ? ” मॅकिंटॉश म्हणत होता. “ मला वाटतं आपण त्या बोटेंतून आपला जीव वाचवूं शकूं. प्रवाळाच्या बेटांच्या अगदीं जवळपासच आपण आतां आहों असं

मला वाटतं, तर बरोबर आवश्यक तेवढा खायचं प्यायचं सामान घेऊन आपण आपल्याला वाचवू शकू. तुम्हाला काय वाटतं रेडी, बरोबर आहे माझं म्हणणं ? ”

“ तुमचं म्हणणं बरोबर आहे, मॅकिंटॉश; पण केव्हीनमधल्या त्या कुटुंबाचं नी त्यांच्या मुलाबाळांचं काय करायचं ? आणि कॅप्टनची काय वाट ? काय विचार आहे तुमचा ? ”

“ कॅप्टनला आपण घेऊन जायचं; ” सर्व खलाशी ओरडले.

“ आणि तें सीग्रेव्ह कुटुंब ? ”

“ वाईट आहे मोठ तें, अगदीं कठोरपणाचं आहे; पण आपण साऱ्यांनाच नाही वाचवू शकत. ”

“ बरोबर आहे तुमचं म्हणणं, मला पटलं. ” मॅकिंटॉश म्हणाला. “ सवसे जीव प्यारा ! काय-असत ना ? ”

सर्व खलाशींनी एकमतानें होय असं उत्तर दिलं आणि त्यांच्याशीं वादविवाद करणं व्यर्थ आहे, हें रेडीनें पण ओळखलं. ते सर्वजण मग आपली बोट सज्ज करण्याच्या कामाला लागले. अर्ध्यापाऊन तासांतच त्यांची सर्व तयारी पुरी झाली आणि त्याच वेळीं सीग्रेव्ह वर डेकवर आले आणि त्यांनीं सभोंवार दृष्टि टाकली. होडी पाण्यात लोटली आहे, आत सर्व सामान चढवलेलं दिसतं आहे आणि कॅप्टनच्या संज्ञा-शून्य देहाजवळ रेडी बसले आहेत, असा देखावा त्यांच्या नजरेस पडला.

“ हें काय चाललं आहे रेडी ? ” त्यांनीं विचारलं. “ गलबत सोडून चालले आहेत काय हे ? आणि यांनीं कॅप्टनला ठार मारलं की काय ? ”

“ नाही, तेवढं नाही केलं त्यांनीं मि. सीग्रेव्ह; डोलकाठीच्या फट-कान्यानें बेशुद्ध पडले आहेत कॅप्टन. पण दुसऱ्या गोष्टीविषयीं म्हणाल

तर तो निश्चय ठरला आहे त्याचा. ती पाहिलीत बोट जय्यत तयार आहे. ”

“ पण माझी पत्नी कांहीं जाऊ शकत नाही—ती हळू पण नाही शकत—फारच नादुरुस्त आहे आज ती ! ”

“ तुम्हाला कळलं नाही नीट, मि. सीग्रेव्ह ; तुम्हाला, तुमच्या पत्नीला किंवा मुलाना कोणालाच आपल्याबरोबर न्यायची इच्छा नाही आहे त्यांची. ”

“ काय ! आम्हाला अमच मृत्युमुक्तात ढकलणार ? दयाघन परमेश्वरा ! केवढं क्रौर्य हे—काय रानटी पणा हा ! ”

“ क्रौर्य खरं, पण सृष्टीचा नियम आहे हा, मि. सीग्रेव्ह जीवा-वावरचा प्रसंग आला, कीं मग कोणी कोणाचा नाही, जो तो स्वतः पुरता, कारण जीवन हे मोठें गोड आहे. या बोटीत जर एवढी जागा नसती तर ते एकमेकांशी सुद्धा असेच वागले असते. असच जगात घडत असत नेहमी. अनेक वेळा मी आपल्या डोळ्यांनी पाहिल आहे हे ; ” रेडी गंभीरपणे म्हणाले.

“ दुर्दैव, दुर्दैव ! पण मी पाहतो त्यांना कांहीं सांगून ” सीग्रेव्ह म्हणाले. “ त्यांनाही कांहीं हृदय आहे कीं नाही निदान मॅफिटॉश तरी त्यांना समजावतील. तुम्हाला नाही वाटत रेडी ? ”

“ खरं सागायच मि. सीग्रेव्ह, तर त्याचच अतःकरण सर्वात अत्यंत कटोर आहे आणि इतर कोणाशीं बोलण्यात काही अर्थ नाही. आणि तुम्हालाहि त्यांना तसा फारसा दोष देता येणार नाही ; ती बोट लहान आहे, आणि आवश्यक अन्न आत घेतल्यावर मग अधिक माणसाना आत जागा नाही—ही वस्तुस्थिति आहे. म्हणून तुम्हाला नि तुमच्या सर्व माणसाना जर आत घेतल तर सर्वांचाच विनाश ठेवलेला आहे. असं जर नसत तर मीहि प्रयत्न केला असता त्याच मन वळवण्याचा : पण ते व्यर्थ आहे. ”

“मग काय करायचं तर, रेडी ?”

“त्या दयाघनावरच सोपवू या सारं आपण; त्याच्या मर्जीला येईल तस करील तो.”

“पण तुम्ही नाहीं जात त्यांच्याबरोबर ?”

“नाही, मि. सीग्रेव्ह. हा गेल्या तासभर विचार करतो आहे मी त्याचा, आणि इथेच तुमच्या बरोबर राहायचं ठरविल आहे मी. कॅप्टनला नेताहेत ते, जगले तर जगतील ते. मलाहि न्यायला तयार आहोत ते, पण मी मात्र इथेच राहणार आहे.”

“कशाला, उघड्या डोळ्यांनी मृत्यूला कवटाळाला ?” सीग्रेव्हनी आश्चर्याने चकित होऊन विचारले.

“जशी प्रभूची इच्छा असेल तशी, मि. सीग्रेव्ह ! मी तर म्हाता राच आहे, आणि मला त्याच काही वाटत नाहीं. आता एक दोन वर्षे आधी गेल काय नि नाही काय, मला सारखच. पण हा कोवळा मोहोर मात्र अकार्त्त करपून गळाला, अम मला वाटत नाहीं. मी राहिलों तर माझा उपयोग होईल तुम्हाला, कारण एक अनुभवी वृद्ध दर्यावीर्दी आहे मी. आणि काय केल असता जगण शक्य आहे, या माहितीच्याच केवळ अभावी तुम्ही सर्वांनी मरून जाव, अस मला वाटत नाहीं ती माहितो तुम्हाला मी देऊं शकेन. पण हे आलेच पहा खलाशी—सगळी तयारी झालेली दिसते त्याची आणि आता ते या ऑसवोर्नना घेऊन जातील. गरीब बापडे !”

त्या आलेल्या खलाशानी त्या अजूनहि पूर्ण बेशुद्धीत असलेल्या कॅप्टनचा देह वर उचलला. जाता जाता त्यातल्या एकाने रेडींना हाक मारली. चला रेडी, आता वेळ नका घालवू.”

“जा तू, रौले, मी इथेच राहणार आहे जहाजावर,” रेडींनी उत्तर केले. “तुमचा प्रवास सुखाचा होवो. मि. मॅगिऑश, एक

वचन हवं आहे तुमचं मला; तुम्ही घाल तें असं वाटतं मला. कांहीं दुसरं तिसरं नाही, ईशकृपेनें तुम्ही जर सर्व वाचलात, तर या मार्गे राहिलेल्या लोकांना तुम्ही विसरूं नका; आणि या बेटाच्या आसपास त्यांचा शोध करण्याची तेवढी खटपट करा. ”

“असा वेडेपणा नका करू, रेडी ! चला आमच्या बगेवर, ” मॅकिंटॉश त्यांना म्हणाला.

“मी इथेच थांबणार आहे, मि. मॅकिंटॉश. फक्त मी मागतों तेवढं वचन द्या मला. मि. सीग्रेव्हच्या मित्रमंडळीनां ही इकीगत कळवा आणि परमेश्वराने आम्हांला जर वांचवल तर आमचा शोध कुठे करायचा तें पण त्यांना सांगा. देता एवढं मला वचन ! ”

“होय, तुमचा राहाण्याचा निश्चयच ठरला असला तर देतो वचन. पण, ”—त्याच्या कानाजवळ तोड नेऊन मॅकिंटॉश पुढे म्हणाला, “पण वेडेपणा आहे हा तुमचा; चला, उठा रेडी ! ”

“गुड—बाय, मि. मॅकिंटॉश ! ” रेडी म्हणाले, आणि त्यांनी आपला हात पुढे केला. “तुम्ही आपल वचन पाळणार ! ”

मग मॅकिंटॉश आणि इतर सर्व खलाशी यांनी आपल्याकडून रेडीच मन वळविण्याचा खूप प्रयत्न करूनहि रेडी त्यांना समती देईनात म्हणून त्यांनी मग होडी जहाजापासून दूर लोटली आणि त्यांनी ईशान्येचा मार्ग पकडला.

बोट जहाजापासून दूर होऊन आपला मार्गक्रमण करून लागल्यावर वृद्ध रेडी आपले हात छातीवर आडवे धरून त्या बोटीकडे शातपणे पहात काहीं वेळ उभे होते. सीग्रेव्ह हि त्याच्या बाजूला तसेच स्तब्ध उभे होते. त्याचं हृदय भरून आलं होतं. बोट जसजशी दूर निघून जात होती तसतशी त्याच्या हृदयातली उरली सुरली आशाहि दूर निघून नाहीशी होत होती. ते स्वतः, त्याची पत्नी नि मुलं बाळं आणि तो धीर गंभीर वृद्ध दर्यावर्दी, हीं सारींच आता मृत्यूच्या दाराशी उभी होती. त्याच्या चेहेऱ्यावर दारुण निराशेची दाट छाया पसरली होती आणि तोंडातून शब्द बाहेर फुटत नव्हता. अखेरीस काहीं वेळाने रेडी त्याच्याकडे वळले.

“ते वांचणार आणि आपण सारे मरणार, असं त्यांना वाटतं आहे मि. सीग्रेव्ह; पण त्या सर्वश्रेष्ठ नियामक शक्तीचं अस्तित्व ते विसरताहेत बेटे. तिने ठरवायचं आहे तें. त्या शक्तीपुढं आपले मानवाचे प्रयत्न म्हणजे केवळ पालापाचोळा आहेत.”

“खर आहे;” मंद स्वरांत सीग्रेव्ह म्हणाले. “पण या बुडत्या गलबतावर कसली शक्यता आहे?—आपल्या बरोबर हे किती दुबळे-प्राणी आहेत पहा बरं—मला तरी कांही आशा नाही दिसत.”

“आपण शिकस्तीचा प्रयत्न करावयाचा आहे, आणि बाकीचं त्याच्या इच्छेवरच सोपवायचं आहे;” सुकाणूच्या मदतीने जहाज वाऱ्याकडे फिरवून रेडीनीं उत्तर दिले. आणि निराशेनें मटकन खाली बसलेल्या सीग्रेव्हच्या खाऱ्यावर थोपटीत नी त्यांना धीर देत ते पुढे म्हणाले, “असे निराश नका होऊं मि. सीग्रेव्ह. मला जर कांहीच

आशा दिसली नसती तर मी तस स्पष्ट म्हटलं असतं. पण काळ्याकुट्ट अंधारात सुद्धां आशेचा, अधुका का होईना, पण किरण असतोच असतो—आणि ज्याच्या इच्छे शिवाय एकाद चिमुकल पाखरूं सुद्धां खाली मरून पडत नाही, त्या सर्वेश्वरावर आपण विश्वास हा ठेवलाच पाहिजे ! पण आता एक अनुभवी खलाशी या नात्याने, आपल्या शक्याशक्यते विषयी मी काय सांगतो, ते ऐका. या वादळामुळे आपल्या जहाजात जवळजवळ निम्याने पाणी शिरल आहे. तरी सुद्धा आता वादळ शांत झाल आहे म्हणून पाणी त्या पाहिल्या वेगाने काही आत शिरणार नाही अस मला वाटत. तर देव दयेने आहे हीच हवा जर टिकली तर जहाज काही लौकर बुडणार नाही. आणि आता आपण या प्रवाळाच्या बेटाच्या जवळ असल्यामुळे आपल जहाज एखाद्या बेटाजवळ नेण काही अशक्य नाही—नव्हे, जवळ घेऊन जाण आपल्याला खास शक्य आहे. मी बोटीत जायच नाकारलं तेव्हा याचा विचार मी केला आहे. आणि मी जर मागे तुमच्या बरोबर राहिलो नसतो, तर जीववाचविण्याची शक्यता असून सुद्धा तुम्हाला ते कधी शक्य झाल नसत. म्हणून या अडचणीच्या विकट प्रसंगी रामेश्वराच्या साहाय्याने तुम्हाला शक्य ती मदत करावी या हेतूनेच मी मागे राहिलो आहे. तर आता तुम्ही खाली जाऊन हवा चागली निवळली आहे आणि आपण नीट सुरक्षितपणे कुठेतरी जाऊन उतरू असा आपल्या मंडळीला धीर द्या. इतर लोक आपल्याला सोडून गेले आहेत हे जर त्यांना माहीत नसेल तर ते त्यांना सांगू नका. शक्यतर त्यांना अज्ञानातच राहू दे काही वेळ. पण विलयमला सांगायला मात्र काही हरकत नाही, तर त्याला द्या इकडे वर पाठवून. मी सांगतो त्याला सार काही.”

“काय कराव आणि तुमचे आभार कसे मानावे, रेडी—तुमच्या या स्वार्थत्यागाला काय नाव द्यावं तें मला समजत नाही. तुमचा

सल्ला उत्तम आहे, आणि मी तसाच वागेन ही खात्री बाळगा. आणि समोर आ पसरून उभ्या असलेल्या या मृत्यूच्या मुखातून जर आपण वाचलों तर माझी कृतज्ञता— ”

“ त्याचा उल्लेख नका करू मेहेरबानी करून. मी आता म्हातारा झालों आहे आणि माझ्या गरजा पण फारच थोड्या आहेत. आणि माझं आयुष्य पण तस फारस आता उपयोगाच नाही. परमेश्वरानें ठेवलेल्या परिस्थितीत मी माझं कर्तव्य करतों आहे, एवढच समाधान मला हव आहे. आणि सर्व जन्मभर सकटच अनुभवल्यानंतर आता मला काय मिळवायच आहे? आणि माझ्या मृत्यूची दखल घेणारं अस तरी या जगात माझं नात्यागोत्याचं आता कुणी असेलस मला वाटतहि नाही. ”

सीग्रेव्हर्नी त्याचा हात कृतज्ञतेनें दाबता नि ते काहींच उत्तर न देता खाली गेले. त्याची पत्नी अजून झोपलेलीच होती, आणि मुल सुद्धा आपआपल्या आथरूणात स्वस्थ पडलों होती. जूनो नि विल्यम फक्त बसलेली होती.

विल्यम त्यांना आलेले पाहून पुढे आला आणि हळूच म्हणाला: “तुम्ही वर होतात म्हणून मी कॅबिनमधून हललो नाही. पण दूध घेऊन अजून इकडे कोणीच फिरकलं नाही; आणि आम्हालाहि काहीं खायला नाही मिळालं. ”

“तू जा वर आता विल्यम; रेडींना काहीं सागायच आहे तुला. ”

वर गेल्यावर रेडींनी त्याला सर्व परिस्थिति नीट समजावून सांगितली आणि आईला उगाच घाबरवून न सोडतां त्याला करता येईल तेवढी मदत त्यानें सीग्रेव्हर्ना आता दिली पाहिजे, असं हि त्याला सांगितलं. विल्यम आरंभी जरा बावरला पण थोड्याच वेळांत

त्याने स्वतःला सावरलें. “पण आतां आई जागी झाल्यावर मुलांचे खाण झालं का, म्हणून तिने विचारल्यावर काय सांगूं ?” म्हणून त्याने विचारलें.

“मी तुला एकदा दाखवलं म्हणजे तूं सुद्धां काढशील दूध. आणि जहाज पण आता संथपणें जात असल्यानें मलाहि थोडा वेळ मिळेल खालीं यायला.”

विल्यम आणि रेडी या दोघांनीं मिळून मग त्याच्या खाण्याची तयारी केली. समुद्र आता अगदीं शांत होता आणि वाराहि संथ आणि अनुकूल असा वाहात असल्यानें जहाज तीन मैलांच्या वेगानें मार्ग कापीत चाललं होतं. वर नीलाकाशात स्वच्छ सूर्य प्रकाशत असल्यानें कालच्या वादळाची कसलीच खूण कुठें दिसत नव्हती. मिसस सीग्रॅव्ह अजूनहि शांतपणे आपल्या असल्याने त्यांना त्रास होऊं नये म्हणून मुत्ताना आणि जूनोला घेऊन सीग्रॅव्ह डेकवर आले. विल्यम खालीच आपल्या आईजवळ बसला. वर डेकवर आल्यानंतर जूनोनें आपल्या सभोवार दृष्टि टाकली आणि वादळाने केलेल्या नुकसानीची तिला पूर्ण कल्पना आली. पण त्याचबरोबर वर खलाशा-पैकीं कोणीच न दिसल्यानें ती चकितच होऊन गेली. मग अर्थातच सीग्रॅव्हनीं झालेल्या सर्व गोष्टींची तिला पूर्ण कल्पना आणून दिली आणि मिससनां हें काहीं सांगायचं नाहीं असें तिला बजावलें. तिनें तें चटकन कबूल केलें. त्याच्यावरील संकटाची तिला पूर्ण कल्पना आली होती आणि तिनें चिमुकल्या आल्बर्टला पोटाशीं घट्ट कवटाळलें आणि तिच्या डोळ्यातून चार दोन अश्रु खालीं गालावर ओघळले. टॉमी नि कॅरोलिननीं सुद्धा ही अशी मोडतोड कशानें झाली आणि सारे खलाशी कुठे गेले आणि कप्तान साहेब कुठे आहेत म्हणून विचारलें.

“तें पहा तिकडे मि. सीग्रेव्ह,” एका वहात येत असलेल्या समुद्र वेलीकडे बोट दाखवीत रेडी म्हणाले. “आतां तेवढ्यावरच नाहीं विसंबतां येणार, पण दुसऱ्याहि कांहीं खुणा नि चिन्ह दिसताहेत. ते लाटांवर तरंगत असलेले पक्षी पहा. ते जमिनीपासून फार लांब नाहीं जात. म्हणजे आता आपण कुठेसे आहोंत हे नकाशावरून बघायला कांहीं हरकत नाही. काय मजा आहे बाळपणाची ! पहा, ते बाबालोक पहा कसे खेळताहेत बागडताहेत, त्यांना आहे कां कांहीं आपल्या वरल्या सकटाची कल्पना. घरात असल्यासारखेच चालले आहेत त्यांचे खेळ. मला असं वाटतं कित्येक वेळी—चमत्कारिक वाटेल तुम्हाला ते, पण—कीं हे असं लहानपणींच देवा धरीं जाणं वर, आणि आपण आईबापांनीं त्यांच्यासाठीं शोक करणं हे स्वार्थीपणाचं आहे.”

“कांहींस खर,” मुलाकडे पहात खिन्नपणें सीग्रेव्ह म्हणाले.

“आता बारा वाजले आहेत, तर खालीं जाऊन मी आपला अक्षाश शोधून काढतो आणि मग नकाशा आणतो वर.”

सीग्रेव्ह आता एकटेच मागे राहिले. त्याचा कांहीं तरी विचार चालला होता; आणि तें स्वाभाविक होतं. त्यांचं जहाज मोडकळीस आलं होतं, सभोंवार अथाग सागर पसरला होता, खलाशी त्यांना एकटेच टाकून गेले होते आणि त्यांची आजारी पत्नी नि लहान कच्ची बच्ची त्यांच्या मानेला विलगलीं होती. आणि हे एकटेच मागे राहिलेले रेडी पण गेले असते आपल्याला सोडून तर ? मग पूर्ण निराशा—मिट्ट अंधार ! आणि आतां भविष्यात काय आहे ? जास्तीत जास्त आशा म्हणजे एखाद्या बेटाचा आश्रय मिळणं, पण तें ओसाड असलं तर, किंवा त्यावर रानटी लोक असले तर—मग त्यांच्या हातून हाल हाल होऊन मृत्यु, नाहीं तर उपासमार ! या विचारांनीं ते कांहीं काळ विषण्ण झाले. पण जरा वेळानें आतांपर्यंत संरक्षण केल्याबद्दल

देवाचे उपकारहि त्याच्या मनात उभे राहिले. “तुझीच इच्छा प्रभु—माझी नाही !” आणि मनातील इतर विचार मग नाहींसे होऊन येणाऱ्या कसोटीला धैर्याने तोंड देण्याला त्याच्या मनाची तयारी झाली. नाहीं तरी, ‘आहे नारायण जवळीच,’ हा विचार मनाला केव्हाहि धीरच देतो.

इतक्यात हातात नकाशा घेऊन रेडी वर आले. एका अक्षांशावर त्यानीं तांबडी खूग केली होती आणि ते काहीं तरी सागणार इतक्यात समोर पहात असलेले सीग्रेव्ह म्हणाले : “ते समोर काहीं तरी हवेत तरंगल्यासारख काहीं तरी दिसत आहे, रेडी. दग तर काहीं नाहीत तीं. तीं पहा माझ्या या बोटासमोर.”

“हो, काहीं तरी दिसत आहे खर,” रेडी म्हणाले. “ती जमीन नाही आहे दिसत, पण त्यावरील झाडाच हे परावर्तित प्रतिबिंब दिसत आहे तुम्हाला. म्हणून अस वर तरंगल्यासारख दिसत आहे तें. नक्की तें बेटच असलं पाहिजे; पण खालून दुर्बीण आणतों हं माझी, म्हणजे कळेल निश्चितपणे.”

“जमीनच आहे ती मि. सीग्रेव्ह,” खालून आणलेली दुर्बीण डोळ्याला लावून रेडी म्हणाले—“होय, जमीनच,” विचार करीत ते पुढे म्हणाले. “जरा आधीं दिसली असती तर; पण तरी सुद्धां देवाचे आभारच मानले पाहिजेत आपण.”

“पण आतां वारा काहीं नाहीं फारसा.”

“नसूं दे; तरी पण तो येईल अशी आशा करायला कांहीं हरकत नाही आपल्याला;” रेडी म्हणाले. “नाहींच आला, तरी आपण आपली शिकस्त करू. पण आतां मी सुकाणूं फिरवतों हं. नाहीं तर आपण भलतीकडेच जाऊं वाहवत. आणि आतां आणखी एक

सांगतों तुम्हांला की, पाणी जरी फारसं आत येत नसल तरी चोवीस तासापेक्षा काहीं आपलं जहाज वर राहीलसं काहीं मला वाटत नाही. मला वाटल होत त्यापेक्षा त्या बाजूने धोका जास्ती आहे आपल्याला. पण आता जमीन दृष्टीच्या टाऱ्यांत आली आहे आणि आपण सुरक्षितपणे जमीन गाठण्याची हमखास शक्यता दिसते आहे. म्हणून देवाचे प्रथम आभार मानले पाहिजेत आपण, ही तरी कृपाच आहे त्याची.”

“तथास्तु; सत्य आहे तुमच म्हणणं.”

रेडीनीं मग सुकाणु हातात धरून त्या बेटाच्या दिशेने सरळ नाळ धरली आणि त्याची कल्पना होती त्या पेक्षा ते बेट पुष्कळच जवळ होतं. आस्ते आस्ते वारा पण चागला जोराने वाहू लागला आणि जहाजाचा वेगही खूप वाढला. आणि अजून पर्यंत वर आकाशात तरंगत असल्या प्रमाणे दिसणारी झाडे आता जमीनीला लागल्या सारखी दिसू लागली आणि काही वेळाने तर नारळीची झाडी उघड्या डोळ्यांना स्पष्टच दिसू लागली. रेडी मधूनच सुकाणु सीग्रेव्हच्या हातात देऊन नीट निरीक्षण करण्यासाठी पुढे नाळीवर जात. तीन एक मैल अंतर आता फक्त त्यांना तोडायच होतं. रेडी परत सुकाणू जवळ येऊन म्हणाले, “आपला मार्ग मला नीट दिसतो आहे आता. या असल्या बेटात वाऱ्याच्या दिशेला पाणी खोल असत आणि खडकाळ भाग हा विरुद्ध दिशेला असतो. तर आपल्याला आधी आत शिरण्यासाठी नीट रस्ता पाहिला पाहिजे. म्हणजे आपण एकदा किनाऱ्याजवळ जाऊन पोचलो आणि जहाज जरी खाली बसल, तरी मग ते लाटानी दूर वाहवत जाणार नाही. कित्येक वेळा या बेटाचा किनारा भिंतीसारखा सरळ उच असतो आणि तीस चाळीस पुरुष सुद्धा पाणी खोल असत तिथे. पण आपल जहाज सुरक्षितपणे लावायची जागाहि दिसते आहे

मला. ती तीन झाड दिसताहेत का अगदी किनाऱ्यालगत ? त्याच रोखानें आपल जहाज जायच आता. तर तुम्ही उभ रहा नाळीजवळ आणि तुमच्या हाताच्या खुणेने उजवी डावी मला दाखवा. मी सुकाणु धरून तस वळवीन जहाज; समजल ? ”

“ हो हो, समजलं रेडी, ” सीग्रेव्ह म्हणाले आणि ते पुढे नाळी-कडे जाऊन हातानें खुणा करून रेडींना वाट दाखवूं लागले. बेटा-जवळ जहाज येऊ लागतांच पाण्याचा रंग बदलू लागला आणि तें पाहून रेडींच्या चेहेऱ्यावर समाधान दिसू लागले. कारण त्याचा अर्थ त्यांना वाटलं होतं त्या पेक्षा पाणी उथळ आहे असाच त्यांनीं केला. किनाऱ्यापासून तीन चारशे फूट आल्याबरोबर जहाज खालीं घासू लागलें—प्रवाळाच्या झाडांचे शेडे जहाजाच्या घर्षणानें फुटत होते. कारण पाण्याखालीं त्याच जसं रानच माजलेलं असत—परत तें अधिक जोरात घासलें आणि मग एकदम धक्का देऊन त्यामुळे वर उसळलेल्या पाण्यानें थोडें अधिक पुढे जाऊन तें कायमचे खालीं खडकावर बसलें. रेडींनीं हातातील सुकाणू सोडून जहाजाच्या चोंहो बाजूनीं खालीं डोकावून पाहिलें. जहाज खालच्या प्रवाळाच्या बैठकीवर घट्ट आसन ठोकून विसावलें होतें.

“ अजून पर्यंत तर सारं ठाकठीक आहे, ” रेडी सीग्रेव्हना म्हणाले.
“ तर आतां प्रथम देवाचे आभार मानूं या. ”

आपली प्रार्थना सग्वुन ते वर उठताच विल्यम वर येऊन म्हणाला: “ जहाजाच्या त्या घासण्याच्या आवाजानें आई उठली आहे आता; पण घाबरली आहे जराशी. तुम्हीं जाता खाली ? ”

“ कुठे गेलां होतां तुम्हीं सारींजण; आणि गडबड कसली चालली आहे ? ” सीग्रेव्ह खाली जाताच त्याच्या पत्नीनें विचारलें. “ किती भयकर झाला तो आवाज, कसला कोण जाणें; मी तर घाबरूनच गेले आहे त्यानें. ”

“ तसं भ्यायला नको आहे आता. मोठच संकट टळल आहे म्हणायचं. पण आतां झोप मिळाल्यावर बरं वाटतं आहे ना चागलं ? ”

“ हो, चागलं बर वाटत आहे—पण काय झालं आहे तें सांगा पाहू मला आर्धो ! ”

“ तुला झोप लागण्यापूर्वी नी नंतर पुष्कळच गोष्टी झाल्या आहेत; पण तुझ्या कानावर मुद्दामच घातलं नाहीं त्यांतल काही. पण आपण लौकरच आता किनाऱ्यावर पाय ठेऊं मला वाटतं—”

“ किनाऱ्यावर—म्हणजे काय ? ”

“ होय, किनाऱ्यावर. पण अशी घाबरू नको आणि मी काय सांगतों तें शांतपणें ऐक आणि आत्तांपर्यंत सुरक्षित राहिल्याबद्दल देवाचे आभार पण मान. ”

सीग्रेव्हनीं मग सर्व हकीगत आपल्या पत्नीच्या कानांवर घातली. तें सर्व ऐकून त्याची अगदीं घाबरगुंडी उडून त्या अश्रु दाळू लागल्या.

पण सीग्रेव्हर्नी त्यांना हळूहळू चुचकारून धीर देत देत शांत केलें. तेवढ्यात मुलाना घेऊन जूनो पण आत आली. त्यांना आत आलेली पाहून सीग्रेव्ह वर डेकवर आले.

“या; आपलें जहाज या खडकात आता कायमचच बैठक मारणार असं दिसत आहे मला; बरं का मि. सीग्रेव्ह.” रेडी म्हणाले. “आणि तुफान झाल्याशिवाय काही ते जागेवरून एक इंच भरहि हलणार नाहीं आणि तें सुद्धा तुकडे तुकडे होऊन. पण त्याची सध्या तर काही घास्ती नाहीं.”

“पण आता किनाऱ्यावर उतरायच कस—आणि उतरल्यावर जगायच कस रेडी ?”

“मी केला आहे त्याचा विचार. पण आधीं तुम्ही नि विल्यम मला जरा हात लावा म्हणजे ही बारकी बोट आपण करू दुरुस्त. तेवढ सुतार काम येतं आहे मला. त्यावर मग आपण ती डाबरी ताडपत्री बसवूं घट्ट, की त्या बोटीतून आपल्याला किनाऱ्यावर येईल उतरता.”

“आणि मग उतरल्यानंतर ?”

“मग काय हो, नारळी तर खूप दिसताहेत बेटावर. त्याच्या जोरावर जगू की आपण, आपलें अन्न संपल्यावर पाण्याचीच जरा काळजी वाटते आहे मला. कारण बेट फार सखल नि लहान दिसतं आहे. पण सारंच काहीं आपल्या मनासारख नाहीं जमणार हे पण उघडच आहे.”

“तुम्हाला आमच्याजवळ देवाने ठेवले ही त्याची मोठीच कृपा आहे रेडी. पण काहीं विचार मनात उभ राहातातच पुन्हा पुन्हा. या ओसाड बेटावर आपण फेंकले गेलो आहोंत. आणि या वाटेनें एखादं जहाज येणहि कठीण दिसत. म्हणजे इथून सुटका होण अशक्यच जवळ

जवळ. म्हणजे आपलं नशीब एकंदर मोठं खडतर आहे, हें तुम्ही पण कबूल कराल रेडी. ”

“ तुमच्या पेक्षा वयानें वृद्ध असल्यानें मला तुम्हांला असं सागा-
वंसं वाटतं मि. सीग्रेव्ह कीं, अशा या तक्रारी, कुरकुरी करून तुम्ही
परमेश्वराचे घरीं दोषी ठरताहात. बुक ऑफ जॉन मॅथे काय
म्हटल आहे ? ‘ परमेश्वराजवळून आपण नेहमींच चागल्याची अपेक्षा
करायची नि वाईटाची कधींच नाही ? ’ आणि या वरपागी अनिष्टा-
तून इष्टाची उत्पत्ती होणार नाही कशावरून ? वाईटातून चागलं
कधींच नाही का निघाले ? माफ करा हं मला मि. सीग्रेव्ह; तुम्हाला
दुखवण्याचा नाही माझा हेतु. पण तुम्हाला हें सांगणं माझं कर्तव्यच
होतं असं वाटलं मला. ”

“ अगदी योग्य कानपिचकी दिलीत, रेडी; तुमचा मी आभारीच
आहें त्याबद्दल. आता अशी कुरकुर करणार नाही मी कधी; उलट
संकटावर कुरघोडी करण्याचाच करीन मी प्रयत्न. ”

“ आणि त्या दयाघनावर विश्वास ठेवा मि. सीग्रेव्ह, कीं त्याला
योग्य वाटलं कीं तो तुम्हाला परत तुमच्या इष्टमित्रात नेऊन सोडील
आणि तुमच्या घनदौलतीला पण बरकत देईल. ”

“ ठीक आहे रेडी, आत्तापासून तुमच्या हुकमतीखालीं मी काम
करणार, तुम्ही माझे वरिष्ठ—कारण अनुभवी ज्ञानाचं प्रभावी
सामर्थ्य तुमच्याजवळ आहे, तर बोला, आता रात्री आहे काहीं
काम ? ”

“ मला आहे थोडेस, पण उजाडेपर्यंत तुमची मदत मला नाही
व्हायची. थोडी ही लाकडं मात्र त्या हं इकडे ओढून आणून, कारण
मला नाही एकट्याला ओढवणार तीं. हं—बस; आता जा तुम्ही
खालीं आणि विल्यमला म्हणावं कुठ्याना मोकळें करून त्याना थोड

खायला घाल. त्या विचार्यावे आठवणच नव्हती मला. आज रात्रपाळी मी करणार आहे. कारण कामहि खूप आहे मला आणि खूप विचार पण करायचा आहे मला; तर आतां गुड-नाईट, सर.”

दुसऱ्या दिवसासाठी काहीबाही तयारी करित रेडी काही वेळ डेकवर बसले होते आणि नंतरहि मग काम संपल्यावर समोर पहात ते किती वेळ तरी विचारात अगदीं गढून गेले होते. अखेरीस श्रमानें आणि जागरणाने थकून जाऊन ते तसेच एका पेटीवर आडवे होऊन गाढ झोपी गेले. सकाळी कुठ्याच्या भुंकण्याने ते जागे झाले. विल्यमने त्यांना मोकळे सोडल्यानंतर ते सार जहाजभर भटकून मग अखेरीस डेकवर येऊन रेडींच्याजवळ झोपी गेले होते. आणि आता जागे होऊन ते मोठ्या आनंदानें रेडींचे हात चाटीत होते. “अरे चोरानो, आलत का इथे तुम्ही,” पेटीवरून उठत रेडी म्हणाले. “तुमचाहि आम्हाला चागला उपयोग आहे बाबांनो. ए व्हिक्सन, बस खाली बस—तुझा मालक दुरावला बाई तुला; गरीब विचारा!”

“थांबरे बाबांनो जरा,” आपल्याशीच रेडी पुटपुटले. “आधी मला या फळीवर खड्डेने नीट नोंद करू द साऱ्याची—नाहीं तर आम्ही काय म्हातारेबुवा आता, जायचे विसरून सारच.”

एक फळी पुढें घेऊन त्यांनी लिहिण्यास सुरुवात केली:—तीन कुत्रे, दोन बकऱ्या नि एक करडू; पाच डुकरं—मला वाटत, कोबर्डी—अगदीं पुरेशी, तीन नाहीं तर चार कबूतरं (हो नक्कीच), गाय एक; पण ती उठेलशी काहीं दिसत नाहीं, मग तो मरीनो मेंढा आणि मेंढ्या—म्हणजे पुरेसे आहेत हे लोक. इ; आतां आधी आपण उतरलों कीं प्रथम काय हवें उतरून घ्यायला?—तंबूसाठीं एक मजबूत बासा आणि शीड, एक दोन दोऱ्यांच्या गुंडाळ्या, एक

दोन चागल्या चट्या, दोन कुऱ्हाडी, हातोडी, खिले नि काहीं तरी तोंडांत टाकण्यासाठी—आणि एक दोन सुऱ्या. एवढे सध्यां पुरे मला वाटतं;” वर उठत रेडी म्हणाले, “आणि आधी विस्तव पेटवून पाणी ठेवून दोन तीन मासाचे तुकडे ठेवावे शिजत त्यात. म्हजजे बरोबर न्यायला होतील त्याना ते. सीग्रेव्हनां पण उठवावे आता, कारण भरपूर काम आहे आज सारा दिवसभर.”

त्यानीं मग खाली जाऊन प्रथम मनात योजलेलीं काम करून नंतर सीग्रेव्ह, विल्यम नि जूनो यांना उठवून वर डेकवर आणलीं; आणि त्यांच्या मदतीनें कायारून ती छोटी बोट खाली घेऊन ती उपडी केली, आणि मग त्या बोटीचा खालचा भाग दुरुस्त करायला त्यानीं सुरुवात केली. आवश्यक ती तळाची दुरुस्ती करून बोटीच्या भेगातून आतून बाहेरून घट्ट डावर लाऊन ती पाण्यात लोटण्यासाठी तयार करीपर्यंत रेडीना दुपार झाली. “आता मला वाटत हिला पाण्यांत लोटायला काहीं हरकत नाही” ते सीग्रेव्हना म्हणाले. आणि मग सीग्रेव्हच्या मदतीनें त्यांनीं ती बोट खाली पाण्यात सोडली आणि तळातून फारच थोड पाणी आत येताना पाहून त्यानीं समाधानाचा सुस्कारा सोडला.

“हं, आता आधी काय न्यायचं, सामान कीं मुल ?”

“तुमचं काय मत आहे रेडी ?”

“मला वाटतं पाणी अगदीं शांत असल्यामुळे कुठेंहि उतरायला आपल्याला हरकत नाही. तर आधी आपण दोघे जाऊ या पहाणी करण्यासाठी. दोनएकशें यार्ड अंतर दिसतं आहे, कांहीं फार नाही. म्हणजे फार काहीं वेळ नाही लागणार आपल्याला”

“ठीक, रेडी; मी खाली जाऊन मिसेसना कळवून येतो.”

“ तोपर्यंत थोडे सामान टाकतो मी पण आंत आणि एक शीड करतो उभं. ”

रेडीनीं मग एक बंदूक, कुन्हाड काही दोरखंड आणि एक शीड असं आत टाकल आणि ते दोघेहि आत उतरून किनाऱ्याकडे गेले. खाली उतरतांच किनाऱ्यावरील नारळीच्या दाट झाडीमुळे त्यांना आत कांहींच पहातां येईना पण त्याच्या उजवीकडे एकदोन फर्लागावर त्यांना झाडीच्या पुढल्या बाजूला थोडी मोकळी जागा दिसली.

“ हं, ते बर दिसत आहे ठिकाण आपल्याला तंबू ठोकायला, ” तिकडे बोट दाखवीत रेडी म्हणाले. “ चला बसा परत बोटीत आणि जाऊ या तिकडे. ”

पाच दहा मिनिटातच ते त्या ठिकाणाजवळ आले. तिथे पाणी चागल उथळ आणि अगदी नितळ स्वच्छ अस दिसत होत. होडी-तून त्यांना खालच्या शिंपा नी इकडून तिकडे फिरणारे लहान मासे नीट दिसत होते. पाण्यापासून शंभर दीडशें फूटापर्यंत वाळूच मोकळं पटांगण पसरल होत आणि मग त्याच्यापुढे नारळीची झाडी सुरू झाली होती.

“ मोठी सुंदर जागा दिसते आहे बुवा ! ” सीग्रेव्ह उद्गारले. “ आणि मनुष्यप्राण्यानें मला वाटनं इथे पाऊल काहीं टाकल नसेल कधीं. हे नारळ खाली गळून पडून नवी नवी झाड तयार होऊन त्याच हें एक बनच झाल आहे तयार. अस किती तरी शतक मला वाटत मनुष्यवस्तीसाठीं हें तयार होऊन राहिल असेल. या बाबानों आणि आमचा उपभोग घ्या, असच म्हणत असतील हीं झाड. ”

“ परमेश्वरानें अशीच आपली दौलत विखुरली आहे चोंहीकडे; ” रेडी म्हणाले. “ आणि आपल्याला कल्पनाहि नसते त्यावेळीं होतो तिचा उपयोग. पण आपण थोडे पुढे फिरून येऊ या आर्षी. बंदुक

मात्र असू द्या बरोबर—काही तशी आवश्यकता नाही दिसत, पण काही नेम नाही सांगता येत. या लहान बेटावरून रानटी जनावरं नमतात फार करून. फार तर एखाद दुसर डुकर असायचं केव्हातरी सोडलेलं. बरं पण तो उचवटा बरा दिसतो आहे तात्पुरता तबू उभा करायला. दुसरी चागली जागा मग काढू सावकाशीनें हुडकून. पण आज आपल्याला खूप फेऱ्या हव्या करायला रात्रीपर्यंत. तर आता बोटीतलं सामान टाकूं या आणून. आणि मग मला वाटत जूनो आणि विल्यम यांना आणू आपण प्रथम इथे. कारण त्यांची मदत होईल आपल्याला. ”

“अंह, आर्ची जूनो, मुल आणि कुत्रे आणू आपण. म्हणजे तुम्ही परत खेप मारीपर्यंत जूनो आणि मी काही काम करू इथे. आणि मिसेसना आणायच्या वेळीं मी तुमच्या बरोबर येईन म्हणजे झाल. ”

ते परत जहाजावर जाऊन पोचताच सीप्रेव्ह खाली आपल्या पत्नीला घीर द्यायला आणि बेटावर काय पाहिल ते पण त्यांना सांगायला गेले. त्या वेळात फळ्या नि काही लाव वासे रेडीनीं रात्रीच एकत्र बांधलेले बोटीजवळ आणून ठेवल आणि ते पाण्यात सोडून ते बोटीला नीट बट्ट बांधले. तेवढ्यात जूनो आणि टॉमी वर डेकवर आलीं रेडानीं त्यांना बोटीत नीट सोडलें आणि मग सामान म्हणून दोन पावडो आणि काही सुतारकीचीं हत्यार पण त्यांनी आत टाकलीं आणि परत एकदा बोट किनाऱ्यावर आली. टॉमी आरर्मी बुजऱ्या सारखा इकडे तिकडे पहात होता. पण वाळवंटावर पुष्कळशा शिंपा त्याच्या दृष्टीस पडताच त्याची कळी खुलली आणि तो आनंदाने नाचत ओरडत शिंपा गोळा करू लागला, परत एकदा जमीनीला पाय लागल्यामुळे सगळे कुत्रेही आनंदाने भुक्त किनाऱ्यावर बागडू लागले

आणि सभोंवार दृष्टिक्षेप केल्यावर खूष झालेली जूनोहि हंसून म्हणाली,
“काय सुंदर आहे जागा, रेडी !”

“आता ही भरलेली बंदुक जरा लाब ठेऊ या आपण, नाहीतर टॉमीची स्वारी जायची त्याच्याशी खेळ करायला. आपण दोघे ही शिडं आणू उचलून आणि मग हे वासे नी दोगखड नेऊ. चलरे टॉमी, हें पिकाव घे खाद्यावर, म्हणजे तुला पण थोड काम झाल. ”

दोन खेपांत त्यांनी बोटोतलं सर्व सामान त्या टेपाडावर आणून टाकलं. टॉमीची स्वारी पण दुसरं पिकाव खाद्यावर घेऊन येत होती; आपणसुद्धा काम करतो आहो या कल्पनेने तोहि खुशीत होता.

“ही दोन झाडं बरी दिसताहेत आपल्या कामाला. तशीं फार लाब पण नाहीत एकमेकासून. ” रेडी म्हणाले. “याना बाधू या आपण हे वासे आणि त्यावरून ही ताडपत्री टाकून तिचीं दोन्हीकडचीं टोकं खिळवूं जमीनीला. म्हणजे झाला एक तबू तयार. मग आणखी शिड आणली की दुसरा तबू करूं तयार असाच आणि त्याच्या दोन्ही बाजू पण तशाच बंद करून टाकू. आपण दोघे आधी हा वासा नीट बाधूं या दोन माडाना नि मी बांट घेऊन परत जाईन. तोंपर्यंत तुम्ही नि जूनो तंबू करा पुरा. ”

“पण वासा उंच कसा बाघायचा रेडी ? ”

“कां बर, आधी हा एक बाधू हात पोंचतात इतक्या उंचीवर आणि मग त्यावर उभे राहून दुसरा त्याच्यावर उंच बाघता येईल आपल्याला. पुढल्या खेपेला मी आणखी वासे घेऊन येईन दुसऱ्या तबूसाठी. ”

त्याप्रमाणे त्यांनी वामा उंच बाधून त्यावरून ताडपत्री फेकून घेतल्यावर आत चागली ऐसऐस जागा तयार झाल्यावर रेडी म्हणाले,
“तुम्ही थोड्याशा खुट्या तयार करा आतां या लाकडांच्या आणि

त्यानीं या ताडपत्रीचीं टोकं टाका कायम करून जमीनींत. आणि नंतर मग तुम्ही नि जूनो मिळून त्या खुश्यांच्या बाजूने ताडपत्रीवर वाळूचा बांध घाला, कीं दोन्ही बाजू बंद झाल्या. आणि मग दुसऱ्या दोन बाजू शिडानीं बंद केल्या कीं झाला तबू तयार. ”

“ ठीक, ठीक; ताडपत्री नीट ताठ खेचून बांधून टाकण्याला जुनो लावील हात. मी बघतों तिकडे आता. ”

“ बर, पण जुनो, खुश्या तयार होई पर्यंत तूं पावळ्यानें ही आपल्या तंबूच्या आतली जागा कर सारखी आणि आंतली ही घाणहि कर साफ सगळी. आणि आत कांही कीड मुंगी काय दिसते तें पण पहा बरका नीट. आणि तुम्ही हो टॉमी बुवा कशाला हात लाऊन काढून नका घेऊ हात पाय नि कुठे जाऊ पण नका लाव. जर काहीं माझ्या मदतीची अपेक्षा असली तर बंदुकीचा बार काढा मि. सीग्रेव्ह, म्हणजे मी तांबडतोच येईन बोटीवरून. ”

× × × ×

जहाजावर जाताच रेडीनीं आधीं खालीं जाऊन मिसेस सीग्रेव्ह नी विल्यम याना झालेल्या कामाचीं वर्दीं दिली. आपल्या यजमानाबद्दल मिसेस सीग्रेव्हना थोडी काळजी वाटली पण रेडीनीं बंदुकीची खूण त्यांना सांगितल्या नंतर त्यांना जरा बरे वाटलें. ते मग कोठीच्या खोलींत जाऊन त्यानीं तिथलीं सर्व नवीं शीड, दाभण, खजूरी दोरे आणून जिन्याजवळ ठेवले. तोंच बंदुकीचा आवाज झाला, आणि मिसेस सीग्रेव्ह घाबरून जाऊन घाबतच केबिन बाहेर आल्या. रेडीनीं तांबडतोच दुसरी बंदुक घेऊन बोटींत उडी टाकली आणि ते घाई घाईने किनाऱ्यावर आले. घापा टाकीतच ते तंबूशीं येतात तों जूनो आणि सीग्रेव्ह तंबूंत कामात असलेले आणि टॉमी मुसमुसून जोराजारांत रडत ओरडत असलेला त्यांच्या नजरेस पडला. टॉमीच्या स्वारीने

नेहमीं प्रमाणे बंदुकीशीं घडपड केली होती आणि बंदुक उडून तिचं तोंड वर असल्यामुळें दोन नारळ खालीं पडले होते. त्या आवाजामुळें बोटीवरील लोक घाबरून जातील म्हणून त्याच्या वडीलांनी त्याला थोडासा प्रसाद चाखवला होता आणि टॉमी आता आपला पश्चात्ताप मोठ्याने ओरडून व्यक्त करीत बसला होता.

पण त्याची आई फार घाबरून नये म्हणून रेडी तसेच जहाजावर परत गेले आणि त्यांनी टॉमीचा पराक्रम त्याच्या आईला सांगून ते परत आपल्या कामाला लागले. एकदोन चट्या, ब्लॅकेट, कपडे, एक पेटी, इत्यार, सुया दोरा वगैरे जेवढे बोटीत जाण शक्य होत तेवढे सगळे सामान घेऊन ते परत किनाऱ्यावर आले आणि मघाप्रमाणें सीग्रेव्ह आणि जूनोच्या मदतीने दुसऱ्या तबूची त्यांनी पूर्वतयारी केली. आणि मग जहाजावर आणखी दोन खेपा टाकून त्यांनी मास, त्रिस्किटडेबे, बटांट, काटे, चमचे, भाडी असं कितीतरी सामान त्यांनी किनाऱ्यावर आणलं. “आता दोन एक तासांत सूर्यास्त होईल मि. सीग्रेव्ह, तर आता आपण तुमच्या पत्नींना आणूया किनाऱ्यावर.” ते सीग्रेव्हना म्हणाले. “आजच्या रात्री पुरती सोय झाली आहे आपली. आणि देवदयेने उद्याहि पण जर अशीच हवा राहिली तर पुष्कळच काम करता येईल आपल्याला.”

त्या प्रमाणें जहाजावर जातांच सीग्रेव्ह व रेडी खालीं केबिनमधें गेले. मिसस सीग्रेव्ह जाण्याच्या कल्पनेनें प्रथम फार घाबरल्या पण मग त्यांनी मोठ्या धीराने आपली तयारी केली. आजारांमुळें त्यांना फारच अशक्तता आली असल्याने त्यांचीच सर्वांना जास्त काळजी वाटत होती. आपल्या पतीच्या मदतीने त्या डेकवर आल्या. त्याच्या मागून आल्बर्टला घेऊन विल्यम आणि कॅरोलिन रेडींच्या खाद्यावर अशीं वर आलीं. कशी तरी त्या सर्वांना बोटीत उतरवून विल्यम नी रेडी यांनी वल्हीं उचललीं आणि थोड्याच वेळात तीं किनाऱ्यावर

उतरली. प्रथम मिसस सीग्रेव्हना त्यानीं उचलून आणून चटईवर बसवले. पण तेवढ्याहि श्रमानें त्यांना तहान लागून त्यानीं पाणी मागितलें.

“ काय गाढव मी तरी ! ” रेडी उद्गारले. “ बाकीच्या कितीतरी गोष्टी आणल्या मी जहाजातून, पण जीवनाला अत्यंत आवश्यक ती गोष्ट आणायला तेवढा नेमका विसरलो. त्यातली खरी गोष्ट अशी आहे पण, की मी उतरल्यावर वेळ मिळताच इथेच पाणी शोधून काढणार होतो हिंङून. बरं पण, आता आणतो हं पाणी. ”

त्यानीं ताबडतोब परत जाऊन गोड्या पाण्याचीं दोन पिंपें किनाऱ्यावर आणलीं आणि जूनो आणि विल्यमनीं तीं लोटीत लोटीत वर तंबूजवळ आणून ठेवलीं. दोन घोट पाणी प्यायल्या बरोबर मिसस सीग्रेव्हना हुशारी आली आणि त्यानीं रेडींना धन्य वाद दिले. “ आता विश्रांती घ्या रेडी थोडी तुम्ही. खूप थकलेले दिसताहात तुम्ही पण रेडी. ”

“ हो, थकलो आहे खरा. माझहि वय झालं आहे आता. पण एक दोन घास पोटात जाऊन जरा पाय लांब केले की होईन ताजा तवाना. ”

होते खरेच रेडी थकलेले, पण थोडी ब्रिस्कट नि मास त्यानीं पोटात ढकलल्यावर त्यांना बरें वाटलें. इकडे जूनाने मुलाना पण तेंच खायला देऊन त्यांना तंबूत नेऊन निजवलीं.

“ आज पुरे झाल काम आता मला वाटत, ” रेडी म्हणाले. “ आजचा दिवस पुरा भरला आहे आपण. तर आता झोपण्यापूर्वी एकदा देवाची प्रार्थना करू या आण. ”

मि. सीग्रेव्हनीं गुडघे टेकून परमेश्वराची मनोभावाने प्रार्थना केली आणि तीं सर्व आता बाहेर काळोख पडत असल्याने विश्रांतीसाठी आत तंबूत जाऊन आडवीं झालीं.

सकाळीं सर्वांच्या आधीं सीग्रेव्ह आयकणावरून उठून तंबूबाहेर आले आणि त्यानीं सभोंवार दृष्टि टाकली. वर आकाश स्वच्छ नि दीप्तिमान अस पसरलं होत. पूर्वेकडून झुळझुळत येत असलेला शीत मंद वारा सागराच्या नितळ पृष्ठभागावरून वहात होता आणि लहान लहान वीचिबालिका हसत खिदळत पाठशिवणीचा खेळ खेळत होत्या. पादरीशुभ्र स्वच्छ वाळू चोंहीकडे पसरली होती. डावीकडे जमीन वर चढत चढत दोन तीन लहान टेंकड्या तयार झाल्या होत्या आणि त्या पलीकडे दूरवर नारळीचीं दाट झाडे पसरलीं होती. उजवीकडे पाण्यां तून प्रवाळाची एक लाव भित किनाऱ्याला येऊन भिडली होती आणि त्यापलीकडे लहान झुडपानीं खूप गर्दी केली होती. आणि त्याच्याहि पलीकडे दूर 'पॅसिफिक' एखाद्या प्रचंड महासागरी राक्षसप्रमाणे खडकावर पसरल होतं. सूर्याचे किरण आता अधिकाधिक प्रखर होत होते, पण सीग्रेव्हच्या माथ्यावर आपले झुबकेदार मुकुट वाकवीत नारळीनीं एक विशाल छत्र उभं केल होतं. त्या फुटलेल्या जहाजाच्या दर्शनानें उत्पन्न होणारे उदासीन विचार, त्या प्रशात सौंदर्य दर्शनानें मवाळून आपल्याच विचारात गर्क असलेल्या सीग्रेव्हना आता तितकेसे तापदायक वाटत नव्हते. त्याच्या मनात विषण्ण समाधानाचं एक चमत्कारिक मिश्रण आता वावरत होतं.

“जगाचा चिंताजाळ विसरण्यासाठीं एखादं प्रशात सौंदर्यनें भारावलेलं असं स्थान मला जर शोधायचं असतं, तर हेंच स्थळ मी खास पसत केलं असतं.” सीग्रेव्ह आपल्याशींच विचार करीत होते. “किती सुंदर दृश्य आहे हें !—किती शांत—नि किती समाधान

मिळतं आहे मनाला—आणि किती गोड हुरहूर उत्पन्न करत आहे हे मनांत ! सारी आशा सुटली असता परमेश्वराने आमचं रक्षण केलं, आणि या संपन्न बेटावर नेमकं आणून सोडलं आम्हाला—आणि तरी सुद्धा मी वेळ्यासारखा कुरकुरत होतो—आणि तेंहि केव्हा, तर त्याची कृतज्ञतेने प्रार्थना करून करुणा भाकण्याच्या वेळी ! क्षमस्व भगवन् ! माझी सर्व माणसं वाचली आणि काय थोडं सामान झालं नाहीस आणि या एकातवासात आलो काही दिवस—पण किती दिवस ? असस ! अजूनहि मन बंड करत आहे ह !—त्या सर्वशाला योग्य वाटेल तितके दिवस. ” ते मागे वळले. रेडी अजून निद्रामग्नच होते. “ मोठा उमदा माणूस ! फार थोर—त्या खडबडीत बाहेर-गाच्या आड, कस वज्रासारखं कठीण नि लोण्यासारखं मृदु अस अंतःकरण नादत आहे—हा अलौकिक त्याग त्यानीं केला नसता, तर आमचं दुबळ्याचं काय झालं असत ! ”

त्यांना येताना पाहून कुत्रे धावत धावत येऊन त्यांच्या आंगावर उड्या मारू लागले आणि विल्यम पण उठून बाहेर आला. त्याला रेडीना उठवू नको अशी खूण त्यानीं केली.

“ पण जूनोला उठवावी नाही वाटतं आता ! ” विल्यमने विचारलं. “ आईला जागी केल्याशिवाय हळूच उठवतो तिला मी. ”

“ बर, बर उठव, तोंरयत रेडीनीं स्वयंपाकाची भाडी काय काय आणली आहेत ते पाहतो मी. पण ही पहा जूनो आलीच बाहेर. तर आपण आता काही तरी न्याहारीसाठीं करूं या तयार ”

“ पण विस्तव कसा पेटवायचा बाबा ! आपल्याजवळ काही पेटी नाही आहे काढ्याची. ”

“ नाही खरी; पण दुसरे मार्ग आहेतच की विल्यम. मऊ मऊ लाकडाचे तुकडे कठीण लाकडावर घासून विस्तव पेटवतात काही

लोक. पण आपल्याजवळ दारू आहे बंदुकीची. म्हणजे चकमकीने किंवा आपल्या मॅग्नफाईंग ग्लास मधून सूर्यकिरण घेऊन आपण ती पेटवू शकतो. ”

“पण शिजवायचं काय, त्यावर ? आपल्याजवळ चहा कॉफी काहीच नाही. पण बटाटे आहेत बाबा रेडीनीं आणलेले. ”

“हो; पण मला वाटत आजचा दिवस ब्रिस्कट, बीफ आणि पोर्क यावरच भागवाव आपलं काम. आपल्याला बटाट्यांचा लागवडीसाठी उपयोग करता येईल, नाही का. पण आपण दोघेच गेलो जहाजावर तर ? आपल्याला सुद्धा आता वल्हवायला शिकलंच पाहिजे. सगळंच त्या म्हातान्या रेडींच्या आगावर नाही टाकून चालायचं. चल तर, विल्यम. ”

ते दोघेही मग बंदरावर गेले आणि त्यानीं होडी पाण्यात टकलली. “चहा नि कॉफी कुठे आहेत ठेवलेलीं ते मला माहीत आहे बाबा. आईला चहा फार हवा असतो सकाळचा आणि बकऱ्याच दूधपण मी काढीन बेबीसाठी. ” विल्यम म्हणाला.

त्यांना वल्हीं मारण्याचा तसा सराव नव्हता तरीहि ते थोड्याच वेळात जहाजाजवळ आले, आणि बोट दोराने जहाजाला घट्ट बांधून ते आत शिरले. विल्यमने अगोदर चहा कॉफी पैदा केली आणि त्याचे वडील इतर सामान गोळा करित असता तो बकऱ्याच दूध काढायला गेला. आणि दूध काढल्यावर एका स्वच्छ बाटलीत ते भरून घेऊन तो आपल्या वडीलाकडे गेला.

“मी या दोन टोपल्या भरल्या आहेत सामानाने. तुझ्या आईला लागतील त्या. आणखी काय नेऊया या खेपेंत ? ”

“दुर्बीण घेऊं या पहिल्याने आणि असतील नसतील तेवढे सारे कपडे—आईला बरं वाटेल त्यानीं. आणि थोडी पुस्तक पण नेऊं या

की बाबा; त्यांतल्या त्यात बायबल नि प्रार्थना गीत तर लागेलच आईल—हीं पहा, हीं इथेच आहेत तीं. ”

“ शाबास विल्यम ! आता मी हें सार खालीं होडीत नेऊन ठेवतो आणि पुन्हा येतो वर आणखी न्यायल, वर का. ”

थोड्याच वेळानें मग ते बोट घेऊन परत किनाऱ्यावर आले. जूनो सामान वाहून नेण्यासाठी उभीच होती तिथे. तिची आघोळपण उरकलेली दिसत होती.

“ ह, काय जूनो, कसं काय वाटतं आहे आत्ता ? ”

“ फारच छान, ” जुनो म्हणाली आणि मग समोर बोट दाखवीत ती म्हणाली. “ ते पहा, खूप खूप मासे आहेत तिथे. ”

“ आहेत खरे हं जूनो. रेडीनीं गळ आणले असतील बहुतेक. चल, तू हे कपड्याच बडल ने; आम्ही दोघे बाकीच सामान आणतो. ते सामान घेऊन तंबूजवळ आले तो रेडींखेरीज बाकीं सर्व उठलीं होतीं. विल्यमनें सूर्यकिरण मॅग्निफाईंग ग्लासवर धरून कागद पेटवले आणि तीन घोडे माडून त्याची चूल बनवली आणि वर चहाच आघण चढवले. अर्ध्या एक तासातच पाण्याला उकळी फुटून चहा तयार पण झाला. इकडे जूनोने तिन्ही मुलांचे हात पकडून त्यांना पाण्यातून बुचकळून काढलीं आणि परत त्यांचे कपडे चढवून ती कप बशाची तयारी करूं लागली. न्याहारीची सर्व तयारी झाल्यावर विल्यमने रेडींना उठवायचे का म्हणून सीप्रेव्हना विचारले.

“ हो, आता उठवूं या त्यांना—त्यांनाहि चागली भक लागली असेल. ”

विल्यमने जाऊन रेडींचे खांदे हलवले. “ झाली झोंप पुरेशी रेडी ? ” रेडी उठून बसताच विल्यमने विचारलें.

“ वा वा विल्यम; छानच लागली होती झोंप हं ! आता उठून तुमच्या न्याहारीसाठी पहातों ह काही. ”

“ हो हो, जरूर रेडी ! ” विल्यम हंसत म्हणाला.

रेडीनीं आगात जॅकेट चढवून ते बाहेर आले. तबूच्या पलीकडे दृष्टि टाकतात तो मिसेस सीग्रेव्ह, मुलं जूनो सारीं खाली बसलीं आहेत आणि समोर फराळाची ज्ययत तयारी दिसते आहे, असं त्याच्या नजरेस पडलं.

“ गुड मॉर्निंग रेडी; झोंप झाली नीट ? तुम्ही फार थकला होतां म्हणून मुद्दामच उठवलं नाहीं तुम्हाला सीग्रेव्हनीं; ” मिसेस सीग्रेव्ह म्हणाल्या.

“ घन्यवाद, घन्यवाद, मिसेस सीग्रेव्ह ! तुम्हाला पण बरं दिसतं आहे आज. आणि माझ्या शिवाय तुमचं ठाकठीक चाललं आहे, हें पाहून मात्र फार आनंद वाटला ह मला; ” हंसत रेडी म्हणाले.

“ अस कसं रेडी ? ” मिसेस सीग्रेव्ह म्हणाल्या. “ तुमच्या वाचून नाहीं चालायचं हो आमच. तुम्ही नसतात तर आज कुठे असतों बरं आम्ही ? ”

“ अहो न्याहारीची तयारी केली फक्त आम्ही तुमच्या शिवाय, ” सीग्रेव्ह म्हणाले. “ पण तुम्ही नसतात तर या न्याहारीची मुळीं जरूरीच नसती पडली आम्हाला. पण आम्ही काय केलं तुम्ही उठण्यापूर्वी तें मी सागतों तुम्हांला चहा घेता घेता. पण आतां आधीं नेहमींच वाचन करताना तुम्ही ! ” मिसेस सीग्रेव्हनीं नेहमींप्रमाणें त्रायबलातला काहीं भाग वाचला आणि मग सर्वांनीं गुडघे टेकले आणि सीग्रेव्हनीं प्रार्थना केली.

त्याची न्याहारी चालू झाल्यावर आपण ब्रोटीवरून काय काय सामान आणलं ते विल्यमनें रेडींना सांगितलं आणि जूनोने मुलांना पाण्यातून कशीं बुचकळून काढलीं तें पण त्यानें सांगितलं.

“ बरं, पण जूनो पुन्हां नको ह अशी आघोळ घालीत जाऊं

मुलांना; ” रेडी म्हणाले. “ या असल्या बेटाच्या आसपास शार्कमासे पुक्कळच अमतात. म्हणून हें अस पाण्यात जाणं फार धोक्याचं आहे.”

“ अगवाई देवाचीच खैर म्हणायची आज ! ” आगावर शहारे देत मिसेस सीग्रॅव्ह म्हणाल्या.

“ खरं आहे. पण या वाऱ्याच्या बाजूला ते सहसा नसतात, आणि आण त्याच बाजूला आहेत सध्या. ” रेडी म्हणाले. “ तरीहि या सथ पाण्यात येण शक्य आहे ते. आपल सगळं सामान आणून झालं जहाजावरून की मग आपण ठरवू आपली रहाण्याची जागा आणि मग स्नानासाठी म्हणून जागा पण तयार करता येईल आपल्याला. ”

“ म्हणजे काय रेडी ? ”

“ म्हणजे असं की आपल्याला गोड पाणी काही नाही मिळाल अजून; आणि त्यावांचून तर आपल मुळीच चालायच नाही. या बाजूला जर पाणी नाही मिळालं तर इथून हलावं लागेल आपल्याला. पण आधी सारं सामान आपल्याला जहाजावरून इथे आणून टाकलं पाहिजे, नाही का. तर चला आता जाऊ याच आपण. तुम्ही आणि विल्यम गलबतावर सामान गोळा करा आणि मी तें बोटीतून आणून टाकीन आणि जूतो तें मग तवून नेऊन ठेवील. चला. ”

तो सव्वध दिवस मग त्यांनी जेवढं म्हणून उपयोगी अस त्याना वाटलं तेवढं सारं सामान त्यांनी जहाजावरून आणलं. सर्व लहान लहान शिड, दोऱ्या दोरखंड, ताडपऱ्या, पिंपं सर्व लहान मोठीं हत्यारं, लाकडी फळ्या, मोठे मोठे खिळे हें त्यांनी जेवणाची वेळ होईपर्यंत किनाऱ्यावर आणून टाकलं आणि मग भरपूर जेवण झाल्या-नंतर, खुर्च्या टेबलं, मेणबऱ्या, दोन ब्रॅग्स कॉफी, दोन तांदूळ भरलेल्या, दोन ब्रिस्किटांच्या, बरचसं बीफ आणि पोक, दोन कणकेच्या ब्रॅग्स पाण्याची पिंपें, धार लावायचा दगड, औषधाची पेटी हें सर्व सामान

किनाऱ्यावर येऊन दाखल झालं. परत आल्यावर रेडी म्हणाले, “आतां आपल्या बोटींतून थोड थोड पाणी यायला लागल आहे बर का, तर आता तिची दुरुस्ती केल्याशिवाय काहीं फार सामान नाहीं आपल्याला नेता येणार. आणि जूनोनें पण अजून निमें सामान काहीं तबूत नाहीं नेऊन टाकलं—तिला एकटीला जडच आहे तस ते. तर आता मला वाटत काळोख पडण्यापूर्वी सारीं जनावर नेऊ या आपण. त्यांना पाण्यातून नेणं काही तितकंस बर नाहीं वाटत मला. पण होडींतून नेणंही त्रासाचं आहे. तर आधीं एक डुकर सोडून बघूं या आपण; तोंपर्यंत विल्यम सर्व कोंबळ्याचे पाय बांधून तू तयार ठेव त्यांना बोटींत. ती गाय काही उठेलशी दिसत नाहीं. तिला गवत घालून ठेवतों आणि नाहीं उटली तर तिला मारून तिच मास ठेऊं खारवून.”

रेडी खालीं गेले आणि लगेच डुकराच केकाटण ऐकायला आलं. जरा वेळाने एक डुकर खाऱ्यावर घेऊन रेडी वर आले आणि त्यानीं तें पाण्यात टाकलं. आरभाला ते थोडं घडपडल पाण्यात पण मग किनाऱ्याकडे तोंड करून तें सरळ निघालं. त्याच्याकडे पहात ते उभे असताच रेडी एकदम म्हणाले. “हं, वाटलच होतं मला तसं ! तो पहा एक काळा शार्क त्याच्या पाठीवर कसा झपाट्यानं निघाला आहे तो—तो पहा, पकडल त्यानें ते ! पहा आता, देवाचे उपकार माना सीग्रेव्ह, सकाळीं मुलं वांचलीं म्हणून.”

“खर आहे, रेडी—देवाची मोठीच कृपा आहे ती ! त्या पोराच्या जवळपास सुद्धा वावरत असेल त्यावेळीं एखादा.”

“फारसा लाब नसेल निदान;” मग आता तंगळ्या बांधून टाका-यचीं बाकीचीं बोटींत. हें सामान आपण टाकलच आहे थोडसं आधीं, म्हणजे झालं पुरेसं ओझं या खेपेपुरतं.”

होडी घेऊन रेडी गेल्यानंतर विल्यमनें बकऱ्या आणि करड डेक-

वर आणली; आणि रेडी परत आल्यावर ती त्यानीं एकेक बोटीत सोडली. आणि त्यांना खाण्यासाठीं म्हणून त्यांच्या खाण्याचा एक गोण पण होडीत टाकला. ते किनाऱ्यावर आले पण होडीत या वेळेला बरेंच ओझें असल्याने आंत पाणीपण आता जास्त भरलें होत.

“ बस, आजचें काम संपल आता. आपल्या बोटीनें पण चांगली कामगिरी केली आहे आणि तिची थोडी दुरुती करून तिला जरा विश्रांती दिल्याशिवाय आपण जहाजावर परत नाहीं जाऊ शकत. ”

विल्यमने बकऱ्या नीट तबूत नेऊन सोडल्या आणि त्या बिचाऱ्या तिथे स्वस्थ बसून राहिल्या. पण डुकरांनीं आणि कोंबड्यांनीं मात्र जमीनीला पाय लागताच पलायनच केलें.

जूनोनें त्याच्याकरतां कॉफी अगदीं तयार ठेवली होती. कॉफी-पान चाटू असता विल्यमनें त्या डुकराचीं हकीगत सांगताच जूनो पार घाबरून गेली. कारण तिच्यामुळे आज भलताच प्रसंग ओढवला असता अश तिला वाटत होत.

“ आता उद्याचीं काय काम रेडी ? ” सीग्रेव्हनीं विचारले.

“ उद्या आणखी एक तबू उभारू या आपण सामान ठेवण्यासाठीं. एका दिवसाचें काम आहे तें. आणि आता दोनएक महिन्यांनी पावसाला सुरवात होईलस वाटत मला. म्हणून सामान सुरक्षित ठेवायला हवें तबूत. नंतर मग आपण या बेटाच्या आतल्या भागाच सशोधन करूं आणि आपली घर कुठे बाघायचीं तें पण ठरवूं असं आश्चर्य नको तुला वाटू देऊ विल्यम. इतक कठीण नाहीं आहे काम ते. या नारळीच्या सारखे उपयुक्त असं दुसरें झाड नाहीं बघ; आणि लाकूड पण हलकें, आपल्याला सहज उचलण्यासारखे. ”

“ इतकें उपयोगी आहे म्हणता हे झाड रेडी ? ” मिसस सीग्रेव्हनीं विचारलें.

“पहा तर खरं, ऐका हं. आधीं लाकूड म्हणून उपयोग आहे त्याचा घरासाठी. मग त्या नारळाच्या चोडांचा उपयोग दोऱ्या-दोऱ्यांसाठी करता येतो. त्या पानाचा उपयोग घर शाकारण्यासाठी करतात. फळ खायला तर चांगलंच लागतं आणि त्याचा उपयोग भाजीत देखील करतात. कोवळ्या फळाचं पाणी फार गोड आणि ताकद देणारं आहे. खोबऱ्याचं तेल काढतात, करवंटी जळण म्हणून वापरतात किंवा त्यांचा पिण्याचं भांड म्हणून उपयोग होतो. त्याची ताजी माडी प्यायला चांगली असते पण आबली की झाली दारू तयार, अस नारळीसारखं माणसाच्या इतक्या तऱ्हेने उपयोगी पडणारं दुसरं झाड नाही माझ्या पहाण्यात.”

“सुदैवाने मग आपल्या इथे खूप नारळी आहेत.”

“होय, विल्यम, अगदीं भरपूर आहेत नारळी इथे;” रेडीनी उत्तर केलं. “पण जर ही झाड थोडीं असतीं तर पचाईत होती. कारण मग आपण तीं हवीं तेवढीं तोडूं नसतो शकलो. अशा बेटांवर माणूस उपाशी नाहीं मरणार कधींच पण, आणि त्याच्या साऱ्या गरजा पण हें झाड भागवील. बरं पण, परवाचा कार्यक्रम पण ठरवू या की आजच. उद्या दिवसभर तंबूचं काम आहेच. परवां बेटांत हिंडायला जाऊं आपण, काय ?”

“चालेल, पण कोणी कोणी जायचं ? मला वाटतं मी आणि तुम्ही असे जाऊं या दोघे.”

“तुम्ही दोघांनीं जाऊन कसं चालेल पण ?” मिसिस सीग्रेव्ह म्हणाल्या. “सीग्रेव्ह नाहीं आले तर नाहीं का चालणार, रेडी ?”

“चालेल, पण त्यांच्या सल्ला मसलतीचा उपयोग जास्त झाला असता मला;” रेडी म्हणाले. “पण तुमचंही बरोबर आहे म्हणणं. एकटा विल्यम कांहीं पुरेसं संरक्षण नाहीं तुम्हांला; किंवा तुम्हांला तरी

तस नाही वाटणार म्हणा. आणि मी एकटं जाणं पण इष्ट नाही. कारण काय होईल नि कसली अडचण येईल तें काहींच सांगता येत नाही. पण न्यायचं कोण बरोबर, जूनो की विल्यम ? ”

“ मलाच न्या की रेडी, ” टॉमी म्हणाला.

“ वा, मग तुला संभाळायला जूनोला पण नेली पाहिजे, नाही का ? ” रेडी हंसत हंसत नि त्याला थोपटीत म्हणाले. “ आणि शिवाय तुझी आई नाही तुला जाऊं देणार. कारण तूं आपल्या घाकट्या भावडाना सांभाळतोस, चुलीसाठी काटक्या, लाकड गोळा करतोस, नाही का ? मी आपला जूनो किंवा विल्यमलाच नेईन. ”

“ मला जरी भीति वाटते आहे की नाही रेडी, तरी तुमची अडचण होऊन नाही चालायच रेडी. तर तुम्हाला जर हवा असला तर विल्यमला न्या खुशाल आपल्याबरोबर. परमेश्वर तुमचं दोघांचेहि रक्षण करीलच. मी काळजी करून काय होणार ! जा विल्यम, खुशाल जा तूं. सीग्रेव्हनां नेलंत तरी चालेल विल्यमबद्दल, खरच. ”

“ विल्यम चालेल मला, मॅडम, ” रेडीनीं उत्तर दिले. “ मी एकटा देखील आनदानें गेलों असतो; पण एकाला एक दोघे असले तर बरे. समजा आजारी पडलों, किंवा काहीं दुखापत झाली मला— मी काय पिकल खोड आहे आता—तर कांहीं विशेष नाही म्हणा, होईन जगातून नाहीसा आणि थोडी होईल तुमची गैरसोय—एवढच. ”

“ माफ करा हं रेडी, ” मिसेस सीग्रेव्ह म्हणाल्या. “ आई अशी वेडी होते कधी कधी. ठरलं आतां, विल्यम जायचा. ”

“ वेडी नाही, भितरी म्हणा, ” रेडीनीं उत्तर केलें. “ बर तर, आतां पुढें आमच्या प्रवासाची तयारी: पाणी तर हवंच, शिदोरी पण

हवीच बरोबर; बंदूक, कुन्हाडी दोन—लहान व मोठी, आणि हे दोन मोठे कुत्रे. विल्यम तूं पाणी घे भरून वाटल्यांत, मी पिशव्या करतो तयार. मि. सीग्रेव्ह तुम्ही घार घ्या लावून कुन्हाडींना आणि आमचा टॉमी दगड ओढील घार लावण्याचा, होय ना रे टॉमी ? ”

टॉमीने एकदम वर उडी मारली. घारेचा निसर्ग काहीं त्याला ओढणं जड नव्हत पण त्याला कामाचा कटाळा. पण आता रेडीनीं त्याला खुलवल्यानंतर तो आनंदाने तयार झाला तें काम करायला.

“ आणि निघायचं केव्हा रेडी ? ”

“ सकाळीं उजाडत उन्हे पडण्यापूर्वी निघाव, ते चागल. ” रेडी म्हणाले. “ आणि निदान दोन दिवस तरी मला वाटत लागतील आम्हाला. जास्तीत जास्त शनिवारी सकाळीं यायला काहीं हरकत नाही दिसत. त्याच्या आर्घी येण्याचाच प्रयत्न करीन मी काहीं झाल तरी. ”

“ गुड—नाइट—आणि गुड—बाय पण, आई, ” विल्यम म्हणाला, “ कारण सकाळीं काहीं भेट नाही होणार आपली ! ”

“ परमेश्वरच तुझा पाठीराखा बरं बाळ ! रेडी नीट काळजी घ्या बरं त्याची आणि तुम्ही पण जपा नीट आपल्याला. ” मिसस सीग्रेव्ह म्हणाल्या आणि डोळ्यात गर्दी करीत असलेले अश्रु लप-विण्यासाठी त्या आत तंबूत गेल्या.

सकाळीं उजाडतं न उजाडतं तोंच रेडी उठून त्यानीं सर्व तयारी आटोपली आणि मग विल्यमला उठविलें. त्याच्या पिशव्या भरून तयारच होत्या. प्रत्येक पिशवीत पानगुडाळलेल्या दोन पाण्याच्या बाटल्या आणि बीफ नि पोकर्स सारख. पण या शिवाय रेडीच्या मोठ्या पिशवीत काही थोडी ब्रिस्कट आणि दुसऱ्या तशाच काहीं आवश्यक वस्तू भरल्या होत्या. रेडीच्या खाद्यावर बंदुक नि हातात मोठी कुऱ्हाड आणि विल्यमच्या खाद्यावर एक लहान पावड नि हातात कुऱ्हाड, आणि पुढे कुत्रे तयार होऊन उभे राहिलेले. सभोवार भरपूर उजेड पडताच त्या दोघानीहि पाय उचलला आणि थोड्याच वेळात ते दिसेनाहींसे झाले.

“हे बघ विल्यम,” वीस एक कदम गेल्यावर रेडी म्हणाले. परत यायचा रस्ता कसा शोधून काढायचा माहीत आहे तुला ? ही झाड किती दाट वाढली आहेत आणि यातून रस्ता काही नाही तयार केलेला. ”

“मी पण त्याचाच विचार करीत होतो रेडी. ती टॉम थंबची गोष्ट आहे ना, त्यात त्याने वाटेंत वाटाणे टाकलें होते जागोजागीं. पण ते पाखरानींच पळवले सारे नि तो फसला. ”

“असं खर. पण आपण फसून नाहीं चालायच. आपण ती अमे-रिकन पद्धति आणू या अमलात. आपल्या कुऱ्हाडीनें प्रत्येक दहा झाडानंतर एका झाडाची साल थोडी तासायची, एकदा उजवीकडे नि एकदा डावीकडे. आणि यात त्रास काहींच नाही. वाटेने चालतां चाल. लताच हें काम करायच. तर आपण पण करू या आतां आरंभ. उज-

वीकडचं काम तूं कर कारण तुला तें सोपं जाईल आणि मी डावीकडचं झाड ताशीन. फार खोल नाहीं हं पण तासायचं, कुन्हाडीच्या नुसत्या वजनानें देखील होत हें असं काम बघ. ”

“ वा वा ! कल्पना मोठी छान आहे हं रेडी. ”

“ पण माझ्याजवळ आणखी एक आहे सोबती; हें आपलं छोटं होकायंत्र. झाडावरच्या खुणा आपल्याला नुसता रस्ता दाखवतील पण हा दोस्त दिशा दाखवील, आत्तां आपण उजवीकडून चाललों आहोंत हें आपल्याला माहीत आहे. पण पुढें वांकणं वाढत गेलीं कीं दिशा नाहीं कळायची; तेव्हा मग याचा उपयोग करावयाचा. ”

“ ह, हें समजलं रेडी; पण हें पावडं कशा करता आणलं आपण ! ”

“ अरे, आपल्याला गोड पाणी पण काढायचं आहे नाहीं का शोधून. वाळूंत खणून थोडं पाणी सापडेल आपल्याला, आणि त्या साठीं हें पावड. तुझ्या पपापेक्षा मी जगाचा अनुभव जास्त घेतला आहे त्यामुळें त्यांना सहज न आठवणाऱ्या गोष्टी मला सुचतात; त्याचं एवढं आश्चर्य नको तुला वाटायला. अरे अनेक प्रकारचे हाल मी काढले आहेत. जगायच कीं मरायचं, जगायच तर कसं याचा विचार मला अनेक वेळा या पूर्वी करावा लागला आहे. त्याच प्रमाणें लोकांच्या असल्या प्रकारच्या अनेक गोष्टी माझ्या कानांवर पण आल्या आहेत. आणि अडचणीच्या वेळींच आपली बुद्धी जरा चालवली जाते आणि तिला चागली धार चढते. गरज ही शोधकतेची आई आहे, असें म्हणतातच ना नाहीं तरी. ”

“ आत्ता आपण कुठल्या बाजूला चाललों आहोंत, रेडी ! ”

“ वारा ज्या दिशेला वाहतो आहे तिकडे चाललों आहोंत आपण. वारा आत्तां आपल्या पाठीकडून येतो आहे. असं बोट वर करून पहा म्हणजे कळेल तुला. ”

“ नाही बुवा समजत कांहीं, ” बोट वर धरून विल्यम म्हणाला.

“ बोट ओलं करून घर वर, म्हणजे कळेल बघ. ”

विल्यमने तस करतांच त्याला वारा भासला. “ पण हे कस हो झालं ? ”

“ अरे तुझ्या ओल्या बेटाला वारा लागतांच ते गार झाल, आणि तुला कळलं. पण हे कुत्रे कां असे मुक्त पुढे पळताहेत ? ”

“ काय असेल हो रेडी ? ”

“ यात्र, उभा रहा विल्यम, ” आपली बंदुक सरसावीत रेडीनीं सांगितलें. “ मी पाहातो पुढे होऊन. ” बंदुक नीट हातात धरून रेडी मोठ्या सावध गिरीनें पुढे जाऊ लागले. कुत्रे अधिकच जोरांनें भुक्कू लागले. इतक्यांत नारळाच्या झावळ्याखांदून चार पाच डुकर एकदम बाहेर पडून ओरडत ओरडत धूम पळत सुटली आणि कुत्रे त्याच्या पाठीवर.

“ वाहवा, वाहवा, ” रेडी हासत म्हणाले. “ ही गावठी डुकर मला अशी भेवडावतील अशी नव्हती बुवा माझी कल्पना ! ए रॉम्युलस, ए रीमस, चला या मागे ! हा पहिला प्रसंग बरका आपल्यावरचा. ”

“ यापेक्षा नसले भयंकर आणखी प्रसंग, तर काहीं हरकत नाही. पण मी खराखुराच घाबरलों होतो हं रेडी. ”

“ काहीं नवल नाही त्यांत. कारण रानटी जनावर किंवा तसंच म्हटल तर रानटी लोक सुद्धा असतील या बेटावर. पण भीति वाटण निराळं आणि घाबरणं निराळं. घाबरून माणूस पळून जाईल, नुसता भिऊन, पळून नाही जाणार. ”

“ पण काहींहि झाल तरी तुम्हाला संकटांत सोडून पळून नाही जाणार मी. ”

“ माझी खात्री आहे तशी. पण तरीहि भलतच साहस मात्र नाही करता कामा हं तूं. हं, चला आतां पुढे, पण आधी हा घोडा

उतरवतो बंदुकीचा. तो असा उतरविण्याचा विसरल्यामुळे पुष्कळ वेळां अपघात घडतात. तर ध्यानात ठेव नीट, गोळी झाडण्याच्या वेळेपर्यंत चाप चढवायचा नाही बंदुकीचा.”

मग एक तास दीड तास दोन्ही बाजूच्या झाडांवर खुणा करीत ते त्या नारळीच्या राईतून चालले होते. आणि मग विश्रांती नि न्याहारी साठी ते खाली बसले.

“कुठ्याना पाणी नको देऊ हं, विल्यम; आणि खारवलेलं मास पण, नुसती ब्रिस्ट्रिट व्यायची त्याना. का माहीत आहे का? त्याना नीट तहानच लागली पाहिजे. आणि आपण सुद्धा फार पाणी नाही प्यायच ह. कारण जेवढं जास्त पिशील तेवढी तुझी तहान वाढतच जाईल.”

“मग हे खारवलेलं मास नाही फार खाता उपयोगी.”

“अगदी बरोबर; पाणी सापडेपर्यंत जेवढं कमी खाशील तेवढं चांगलं.”

“पण आपण कोवळे नारळ पाडू की पाण्यासाठी.”

“खर, त्या बाबतीत दैवान आहे आपण. पण निवळ त्यावरच नाही भागायच आपल सारं वर्ष. चल तर, दमला नसलास तर पुढें जाऊ या.”

“चला तयार आहे मी. पण ही तीच ती झाड पहाण्याचा मात्र कंटाळा आला आहे मला.”

“मग जरा पाय उचल जोरात. कारण माझ्या कल्पनेप्रमाणें आपण निम्यापेक्षा अधिक मजल मारली आहे;” रेडी म्हणाले.

रेडी नि विल्यम मग फारसं न बोलता अर्धा पाऊण तास चालत होते. चालताना एक गोष्ट त्यांच्या लक्षात आली की, पायाखालच्या जमीनीला कधी चढ तर कधी उतार, असं बराच वेळ चाललं होतं.

“ हा असाच चढ उतार आहे या भागात ते बरं आहे विल्यम. कारण इथेच पाणी सापडण्याचा जास्त संभव आहे. ”

“ आणि हा तर बराच चढ दिसतो आहे पुढें, टेकडीच दिसते आहे ती जवळ जवळ. ”

“ आता जमीनीचा चढउतार जास्तच त्रासदायक होऊ लागला. नारळीची झाडे पण दाट झाली. होकायत्राकडे पहात पहात त्यांचा प्रवास चालूच होता. पण जरा वेळाने विल्यम दमल्यासारखा दिसू लागला, कारण त्या दाट झाडीतून वाट काढणं फारच बिकट झालं होतं.

“ किती मैल चाललो असू हो आपण, रेडी ? ”

“ आठ एक मैल असेल, मला वाटत. ”

“ बस, एवढेच ! ”

“ हो, तासाला दोन मैलापेक्षा काही जास्त नाही चाललो आपण. असं झाडावर खुणा करीत आणि दिशा पहात पहात चालण असंच सथ असत. पण आता आपण या टेकडीच्या माथ्यावर आलो आहो तर पुढे झाडी जरा विरळ झालेली दिसते आहे मला. ”

“ होय की रेडी; वरचं निळं आकाश पण दिसत आहे आता. ”

“ तुझे डोळे तरणे आहेत माझ्यापेक्षा तेव्हा दिसत असेल तुला. पण आता कळेलच तें लौकर. ”

ते आता एका सखल जागेवर उतरले पण जरा वेळाने त्यांना परत चढ लागला. आणि त्या चढाच्या माथ्यावर आल्याबरोबर विल्यम ओरडला: “तो पहा, तो पहा रेडी, समुद्र दिसतो आहे ! तो पहा समुद्र ! ”

“ अरे हो; मला देखील आनंदच झाला आहे विल्यम. ”

“ त्या गचाळ झाडीतून बाहेर पडतो की नाही असं वाटल होतं मला, ” विल्यम म्हणाला आणि तो अधीरपणे पुढे घुसला आणि चार

पांच मिनिटातच झाडी बाहेर मोकळ्या जागेवर जाऊन उभा राहिला. रेडीहि त्याच्या मागोमाग येऊन पोचले आणि ते दोघेहि एक दोन क्षण शातपणें समोरील देखाव्याकडे पहात उभे राहिले.

“ ओः ! किती छान दिसतो आहे देखावा ! आईला तर फारीच पसत पडेल हे ठिकाण, ते पहिले ठिकाणच सुंदर आहे असं वाटलं होतं मला, पण ही जागा तर त्याच्या तोंडात मारण्यासारखीच आहे. ”

“ आहे खरच सुंदर ह, ” रेडी विचार करीत म्हणाले.

खरोखरीच ते दृश्य मोठे रमणीय होतं. किनाऱ्यापासून एक दोन फर्लांगानंतर नारळींची सुंदर राई सुरू झाली होती. आणि आता ते राईबाहेर उभे होते तिथून चाळीस फुटांपर्यंत एकदम उतार होता आणि त्याच्यापुढे लहान लहान झुडूपानी आच्छादिलेली उंच टेपाड विखुरली होती. आणि मग त्याच्याहि पुढे पन्नास पाऊणशे कदमावर समुद्राची मर्यादा. त्या लांब पट्टीवर पांढरी शुभ्र चकचकीत वाळू पसरली होती आणि काही ठिकाणी खडकाचे चिंचोळे हात त्या वाळूला कुरवाळण्यासाठी किनाऱ्यावर घुसले होते. खडकाच्या आगावर लाटाचा खेळ चालला होता आणि त्याच्या बाजूला नि समोर दूरवरपर्यंत स्वच्छ निळंभोर पाणी शातपणें हेलावत होतं. खडकांच्या पलंगावरून समुद्रपक्षाचे थवे आराम घेत होते तर कांहीं चीत्कारत वर उंच गिरक्या घेत फिरत होते, आणि मधूनच खाली तीरासारखी झेप घेऊन चौचीत मासा पकडून परत फडफडत वर उड्डाण करीत होते. किनाऱ्याचा आकार नालाकृति दिसत होता आणि समोर अथाग महासागर शातपणे विस्तारला होता आणि ती समोरची क्षितिज रेषा अनुष्टित अशी कितीतरी दूरवर स्पष्टपणें दिसत होती.

रेडी कांहीच न बोलता आपल्या आजूबाजूचें नि समोरचें दूरवरचें

क्षितिज शातपर्णे पहात होते आणि मग त्यानीं आपली दृष्टी एकदां आत बेटाकडे वळवून ते म्हणाले, “आता आपल्याला पाण्याच्या तपासाला लागलं पाहिजे आधी.”

“पण इतके गभीर का दिसताहात रेडी ?”

“कारण माझ्या कल्पनेप्रमाणे आपल्या जवळपास दुसरं बेट नाही दिसत मला; म्हणजे इथून सुटण्याचा सभव कमी. आणि हे समोर पाणी फारच खडकाळ दिसत आहे, मग आत यायला वाट ? पण आधी आता पोटपूजा करू या आपण आणि मग सावकाश करू निरीक्षण.”

त्यानीं मग जवळच्या दोन झाडावर दोन खोळ नि रुंद अशा खुणा केल्या आणि ते खाली बसून त्यानीं नि विल्यमनें भुकेला घांस देण्यास सुरवात केली. खाणं होताच रेडी तसेच खाली पाण्याजवळ गेले आणि त्यानीं मागे दृष्टी टाकली. पावसाळी पाणी कुठल्या बाजूने वहात येतं हे ते पहात होते. “त्या तिकडे एक दोन जागा दिसताहेत,” हातानें तिकडे दाखवीत रेडी म्हणाले; “त्या जागा नीट तपासून पाहिल्या पाहिजेत. पण त्याच्या आधी या किनाऱ्याचंच नीट निरीक्षण करू या आपण. आत येण्याचा मार्ग पाहिला पाहिजे आपल्याला. कारण तो जर नाही सापडला तर मग आपलं सामान इकडे आणण मोठं मुष्कीलीचं होईल; अर्थात इकडे यायचं ठरलं तर. तर आधी आज ही तपासणी नि मग उद्या गोडं पाणी.”

“ते कुत्रे पहा रेडी, खार पाणी पिताहेत; गरीब बिचारे !”

“त्यांना आवडायचं नाही ते पाणी; ते अत्ताच पहा कसं करता. हेत ते. पण चल आता, त्या टोंकापर्यंत जाऊन पाहू या आपण कुठे खडकांत वाट दिसते का नाही ती. सूर्य आता कलला आहे आणि मग आपल्याला झोंपेची पण कांही सोय पाहिली पाहिजे

“ पण तें काळं काय दिसत आहे तिकडे वाळूंत ? ”

“ अरे वा, चागल आहे की ! कासव आहे ते विल्यम, अंडी घालण्यासाठी येतात ती किनाऱ्यावर या वेळी आणि वाळूत पुरून ठेवतात ती आपली अडी. ”

“ आपल्याला पकडतां येतील ती ? ”

“ हो, त्याच्या पुढल्या बाजूने हळूच गेल तर येतील. मागून गेलं तर आपल्या त्या मऊ पजानी वाळू उडवतील आपल्या डोळ्यात ती आणि जातील निसटून. त्याच्यापुढे जायच झपाट्याने आणि त्याचे पुढचे पाय पकडून त्यांना उलटी पाठीवर पाडायची पटकन, की त्यांना परत सुलट नाही होता येत. आपण इकडे आलों राहायला की आपण एक पाण्याजवळ खडकात त्याच्यासाठी एक पांड करू तयार उच भित घालून आणि त्यांना पकडून त्या लहानग्या तळ्यात देऊ ठेऊन. म्हणजे आपल्याला हव तेव्हा त्यांना परत घरता येईल. ”

“ ह, ही छान आहे ह युक्ती तुमची रेडी; ” विल्यम म्हणाला.

“ ते तिकडे एक बरच मोठ बेट दिसत आहे बघ. पण आपल्या वाऱ्याच्या विरुद्ध दिशेला आहे ते. म्हणून त्यावर जाण फारस सोप नाही आहे. पण आज एवढच पुरे; आता झोपायला जागा काढूया शोधून चागली. ”

ते मग परत फिरले आणि नारळींची राई जिथून सुरू झाली होती तिथे एका उच्चवऱ्यावर त्यांनी पडलेले स्नाप पसरले आणि एक मऊ बिछाना तयार केला.

“ चला, आता झोपूया आपण विल्यम. तो सूर्य पहा गेला अस्ताला. ” रेडी म्हणाले.

“ आपल्या कुठ्याना थोडं पाणी पाजू का हो रेडी ! तो पहा रीमस ती बाटलीच चाटतो आहे विचारा. ”

“अंइ, मुळींच देऊ नको. क्रूरपणा वाटतो हा, पण उद्या त्याची मदत पाहिजे आहे मला गोडपाणी शोधून काढायला. तर आता आधी देवाचं स्मरण करूया आणि आपला भार घालूया त्याच्यावर. उद्या काय होईल ते काही सांगता नाही येत आपल्याला. गुड-नाइट!”

X X X X

इंग्लंडातल्या आपल्या घरातल्या खोलीत उबदार आथरूणावर झोपल्यामारखेच ते दोघे अगदी गाढ झोपले होते; आणि ते जागे झाले त्यावेळीं सूर्य वर आला होता. त्याच्याजवळ बसलेले दोन्ही कुत्रे तहानेने व्याकूळ झालेले दिसत होते. त्याच्याकडे पहाताच विल्यमचे हृदय कळवळले. “ह, विल्यम, आता निघण्यापूर्वी काही खायच कीं आधी भटकून यायच ?” रेडीनीं विचारले.

“रेडी, त्यांना साडून माझ्यांन एक थेंब भरदि पाणी नाही पिव-
वणार, आणि मला सुद्धा तहान लागलीच आहे.”

“तुझ्या एवढीच मला देखील त्या मुक्या प्राण्याची कीव येते आहे विल्यम. पण त्याच्या नि आपल्या दाघाच्या कल्याणासाठीच पण मी पाणी पाजणार नाही आहे त्यांना. तर आपण आधी त्यासाठीच बाहेर पडूया. पाण्याचा प्रवाह ज्या बाजूने वहात असेल पावसाळ्यात ती जागा बघूया अगोदर.” ते तिथे जाऊन पोचताच कुव्यानीं ती सारी जागा तीनचार वेळा हिंडून हुंगली आणि मग ते धापा टाकीत स्वस्थ बसले.

“पाहिल्लस विल्यम, पाण्याची सभाव्य जागा ते कमे शोधतात ते ? पाण्यापासून आपण काही फार लांब नाही आलों नाहीतर पाहिल्ल असतं वाळून खणून.”

“वाळून !—पण तें खार नसेल का ?” विल्यमने विचारले.

“नाही समुद्रापासून पुरेसं दूर असेल तर नाही. कारण या वाळू-

तून पाणी नीट चागल गाळून गाळून येत आणि आपण जर बऱ्याच अंतरावर खणल तर चागल गोड पाणी सापडते आपल्याला. ”

“ते पहा रेडी, ते पहा ते कसे जोराजोराने त्या खोलगटांत उकरताहेत ते ! ”

“शाबास, शाबास ! मला भीति पडली होती की आपल्याला पाणी सापडणार की नाही म्हणून. पाहिलंस कमा झाला फायदा जरा कठोर झालो आपण म्हणून. नाहीतर आपल्याला हे बेट सोडावं लागल असत. पण आधी आता त्या विचारांच्याना आपण मदत करू या आपली पावडी घेऊन; म्हणजे त्याच्या श्रमांचे नि हालाच चीज होईल लोकर. ”

मग त्या जागेजवळ जाऊन त्यांनी मोठ्या माराकुटीने त्या कुऱ्याना बाजूला करून दोन तीन फूट खाली खणले आणि लगेच पाण्याचा एक लहान झरा आत झुडुडू लागला. त्याबरोबर नाक आत खुपसून त्या कुऱ्यांनी आधी पोटभर पाणी पिऊन घेतले.

“पहा त्यांच्याकडे विल्यम; कसं समाधान वाटतं आहे त्यांना पहा आता. त्यांचेच आभार मानले पाहिजेत आपल्याला. ही एवढी एक कमतरता होती, पण तीच गोष्ट अत्यंत आवश्यक होती आपल्या सगळ्यांनाच. म्हणजे आता आवश्यक तेवढे सारं आहे या बेटावर—पण आपण समाधान मानलं तर हं ! त्या पैशाच्या मागे लागून तळमळणाऱ्या लोकांपेक्षा अधिक सुखी आहो आण मग. बघ, आतां भरलं त्यांचं पोट. आतां करायची का न्याहारी ! ”

“हो हो; आता गाड लागेल मला तें. आणि मग मीहि पिईन पाणी पोटभर; ” विल्यमने उत्तर केलं.

“भरपूर पाणी होईल हें, मला वाटतं. ” आपल्या पिशव्या ठेवलेल्या जागेकडे येत असतां रेडी म्हणाले. “मात्र थोडं आणखी वर

सावलीत खणल म्हणजे झालं. पाणी आटणार पण नाही म्हणजे उन्हांने आणि गार पण राहील तें. इथे राहिलोंच आपण तर वर्षभर पुरेसं काम आहे बघ आपल्याला आत्तां आपण आहों या जागीं घराब्र छान जागा आहे मोठी ”

“ आतां एक काम राहिल. ” त्यांची न्याहारी आटोपतांच रेडी म्हणाले. “ आपल्या होडीला या खडकाच्या वेढ्यातून आत यायला वाट काढली पाहिजे शोधून. त्या समोरच्या टोंकाजवळ लाटा किनाऱ्याजवळ फुटत नाहीसं वाटत आहे मला. म्हणून तिथून मार्ग असणं संभवनीय आहे, माझ्या मतानें. असलाच तर खैर झाली. ”

त्या जागीं जाऊन पोंचतांच त्यांना रेडीचा तर्क बरोबर होता असं दिसून आलं. तिथे पाणी चागल खोल होत आणि बाहेर पडायची वाट पण चांगली रुद होती. समुद्राचं पाणी संथ होतं आणि इतकं स्वच्छ होत कीं तळाजवळ घिरट्या घालणारे मासे चागल स्पष्टपणे वरून देखील पहाता येत होते. “ तो पहा ! ” दूर तिकडे पन्नास साठ फुटांवर असलेल्या शार्कमाशाकडे बोट करून विल्यम म्हणाला. “ तो पहा केवढा शार्क आहे तो, रेडी ! ”

“ हा, पाहिला विल्यम. पुष्कळ असली पाहिजे त्याची वस्ती या बाजूला नक्की. आपल्या त्या बाजूपेक्षा इकडे एकाला पन्नास सापडतील बघ. ठीक पण. आता इकडे केव्हां यायचं त्याचा विचार केला पाहिजे आपल्याला. ”

“ आज जायचं का आपण परत ? ”

“ हो, काही हरकत नाही दिसत. आतां बारा वाजले असतील. म्हणजे भरपूर वेळ आहे आपल्याला परत जायला. हे पावड कुन्हाड परत न्यायला नको. बंदुक मात्र नेलीच पाहिजे. पण आधी पाणी किती भरल आहे त्या खाड्यात ते बघू या. ”

रेडीनी खणलला तो खड्डा पाण्यानें पूर्ण भरला होता. रेडीनीं तें पाणी चाखून पाहिले. चागल गोड होतं ते. त्यांना अतिशय समाधान झालं तें पाहून. मग आनंदानें शीळ घालून त्यांनीं कुत्र्यांना जवळ बोलावले आणि पावड कुऱ्हाड झांपाखालीं झांकून ठेऊन त्यांनीं आपला परतीचा प्रवास सुरू केला.

त्यांनीं केलेल्या खुणाच्या मदतीनें त्याचा प्रवास येतापेक्षां पुष्कळच झपाट्यानें चालला होता, आणि येताचा तो आठ तासाचा मार्ग त्यांनीं जवळ जवळ आता दोन तासातच संपवला होता. झाडी आतां पुष्कळच विरळ झाली होती आणि वाऱ्याच्या झुळुका त्याच्या आगाभोंवतीं बागडू लागल्या होत्या.

“या वाऱ्यावरून आपण बहुतेक येऊन पोचलोसं वाटत मला, रेडी,” विल्यम म्हणाला; “पण अशी काळोखी आल्यासारखी का वरं वाटत आहे ?”

“मी पण तोच विचार करीत होतो. मला वाटत वादळाची पूर्व-तयारी आहे ही बहुतेक; तर आपण जरा जोरात पाय उचलं या आपला.”

ते जात असता त्याच्या सभोवार होणारा माडाच्या झावळ्यांचा सळसळाट आणि वाऱ्याचा धुमल्यासारखा येणारा आवाज वाडू लागला आणि ते बाहेर मोकळ्यावर येताच वर आकाशाचा घननील वर्ण पार नाहीसा होऊन त्यावर काळी छाया दाटत आहे, अस त्याच्या दृष्टीस पडलं. रेडीचा तर्क बरोबर होता.

“वादळ होणारच थोड्या वेळात, विल्यम. तर आपण आधीं तंबूत जाऊन सर्व सामान नीट सुरक्षित ठेऊं या.”

कुत्रे आता पुढे भुंकेत पळत सुटले होते आणि त्याचा आवाज ऐकून सीग्रेव्ह नि जूनो तबू बाहेर आली, आणि रेडी आणि विल्य-

मला येतांना पाहून त्यांनी ती बातमी मिसेस सीग्रेव्हना दिली आणि दोन चार मिनिटातच मिसेस सीग्रेव्हनी विल्यमला बाहुपाशात कवटाळला.

“तुम्ही परत आलात रेडी हे फार चांगलं झालं,” त्याचा हात वट्ट पकडून सीग्रेव्ह म्हणाले. “ही हवा फारच खराब दिसते आहे झालेली आता.”

“मला वाटतं वळवाचा पाऊस येणार आज सपाटून. पावसाळ्याचं पूर्वाचिन्ह आहे ते. पण आम्ही चांगली बातमी आणली आहे आणि या पूर्वसूचनेचा फायदा घेऊन शक्य तितक्या लौकर इथून आपल्याला हललं पाहिजे या नंतर अजून दोन एक महिने सापडतील आपल्याला पावसापूर्वी. पण आज आधी आपली वाट घेऊं या आहून किनाऱ्यावर. कारण समुद्र खवळून लाटा खूप दूरपर्यंत येतील धावून रात्रीच्या. त्याच्या तडाक्यापासून लांब अणून ठेवली पाहिजे आपली बोट. कारण तिची मोठीच मदत व्हायची आहे आपल्याला.”

जूनो, सीग्रेव्ह, विल्यम नि रेडी या चौघांनी मग आपल्या बरोबर पाच सहा लांब वासे घेतले आणि त्यांनी ते बोटीच्या तळाखाली सारीत सारीत त्यावरून त्यांनी ती बोट ढकलीत ढकलीत पाण्यापासून खूप लांब अंतरावर आणून ठेवली.

“माझ्या मनातून ही दुरुस्त करून एकदा जहाजावरून फेरी टाकून यायचं होतं. कारण आपल्याला उपयोगी असं पुष्कळच सामान अजून त्यावर असण्याचा संभव आहे. पण आता असं दिसत,” वर आकाशाकडे दृष्टी टाकून ते म्हणाले, “की जहाजावर परत काहीं जाऊ शकणार नाहीं आपण. हा वारा कसा घुमतो आहे पहा आणि हे सीगल्स त्यावर प्रगट्या मारून कसे चीत्कारत आहेत. पण इथे थांबून नाहीं चालणार आपल्याला—आपले तंबू जरा जास्त सुरक्षित

केले पाहिजेत आज, कारण त्यांना भलत्याच वाऱ्याला तोंड द्यावं लागणार आहे, असं दिसतं.”

सीग्रेव्हच्या मदतीने रेडींनी मग आणखी एक एक ताडपत्री तंबू-वरून आंत पाणी येऊं नये म्हणून टाकली आणि त्यांची तोंडं चांगली ताणून बंद केली. जूनेने हातात पावडं घेऊन तंबूच्या सभोवार एक चर खणून तयार केला. हे सर्व काम चालू असतां रेडींनी आपण काय काय पाहिलं त्याची सीग्रेव्हना माहिती दिली, आणि त्या गावठी डुकरांनी त्याची उडवलेली धावरगुडी पण त्यांनी सागताच सगळ्यांचीच हंसून हंसून मुरकुडी वळली.

सूर्य अस्ताला गेला आणि बाहेर वाऱ्याचा जोर विलक्षण वाढला आणि लाटांची घन गर्जना किनाऱ्यावर जोराने घुमू लागली. वृद्ध रेडींखेरीज बाकीचीं सर्व माणसं विछान्यावर आडवीं झालीं होती. रेडी मात्र झोपण्यापूर्वी बाहेर उभे राहून वादळाच्या रौद्र दर्शनाचा लाभ शांत चित्ताने घेत होते. होडीला टेकून आपल्या तीक्ष्ण करडया डोळ्यांनी ते निश्चलपणे समोर पहात होते. महासागराचं काळकुट्ट विशाल वक्षस्थल त्याच्या समोर अथाग पसरलं होतं आणि मधूनच डोक्यावर फेसाचा पांढरा मुकुट घरणाऱ्या लाटा उच उंच वर उसळत होत्या. “ह ! हे परमेश्वरी दूत त्याच्याच आज्ञेने आज बाहेर पडले आहेत, आणि त्यांचं कार्य कसं एकमताने चाललं आहे—एक जण उसळू लागला की दुसरा पण उसळाला लागतो; आणि एकाचं घुमण्याचं संगीत सुरू होताच दुसऱ्याची संवादी गर्जना उठू लागते. —त्यांचा संताप नि सामर्थ्य आता एकमताने येमान घालतं आहे. पण एक आठवडाच जर हे आधी बाहेर पडले असते, तर माझ्या-सारख्या म्हाताऱ्यावर अवलंबून असलेले हे जीव—काय झाल असत यांचं ! आई, बाप, लहान मुलं आणि तें कोंवळं बालक, आणि मी

जीर्णगात्र म्हातारा—सारीं समुद्राच्या तळाशीं केव्हाच जाऊन तुझ्या बोलावण्याची वाट पहात राहिलों असतो, नाहीं बरं ! पण तुझ्या दयाळु हातानें त्यांना आवरून घरल, आणि तुझ्याच कृपेने आम्ही आज असे सुरक्षित आहोत. आम्हाला येथपर्यंत वाहून आणणार हें जहाज सकाळपर्यंत तग घरील कीं नाहीं कोण जाणें ? बहुतेक नाहीच. परमेश्वराच्या या बलशाली दूताच्या सामर्थ्यापुढे दुबळ्या मानवी हातानी उभा केलेला हा लाकडी डोलारा किती वेळ टिकणार ! मातीच्या मडक्यासारख्या केव्हांच टिकण्या उडतील त्याच्या; आणि त्याचे ते फुटके तुटके अवशेष उद्या सकाळला लाटाच्या या उकळत्या कटाहात असहायपणें नाचत राहातील. बर; पण एका अर्थानें उपकारच होईल आमच्यावर तो. कारण आमच्या या दुबळ्या हाताना किती दिवस लागले असते या सगळ्या फळ्या पोडून मोकळ्या करायला ? पण आता या लाटा त्यांना केव्हाच मोकळ्या करून आमच्या उपयोगासाठीं त्यांना आमच्या पायांशींच जशा आणून सोडतील. ”

इतक्यात वर आकाशांत प्रचंड कडकडाट होऊन तो साग भूभाग विजेच्या चमचमाटाने पार उजळला. पावसाचे सपाटे थेंब खालीं सटसटूं लागले आणि काळोख इतका मिट्ट पसरला कीं रेडींना मोठ्या माराकुटीनेच आपला तंबू गाठता आला.

वाऱ्याचा आणि पावसाचा मग नंगा नाच सुरू झाला. वीजाच्या प्रचंड कडकडाटानें मुलं दचकून ओरडू लागली आणि तीं परत लौकर झोंपी म्हणून जात ना. तंबूच्या चोंहोबाजूनी पावसाच्या मुसळधार सरी त्यावर आपटत होत्या आणि वाराहि त्याच्या भोंवती सैतानासारखा नाचतच तंबू वर उखडून फेकून घायला पहात होता. दोऱ्याचे करकर आवाज होत होते नि तंबू आता उडून जातो कीं काय अशी भीति क्षणक्षणाला वाटत होती. अखरीस मध्यरात्रीच्या सुमारास बाहेरच्या बाजूला असलेला मिसेस सीग्रेव्हचा तंबू एकदम आवाज होऊन दोऱ्या

तोडून खाली आदळला आणि मुलाच्या नि बायकाच्या किंकाळ्याचा एकच आवाज रेडीच्या कानावर आला. त्याबरोबर सीग्रेव्ह नि ते एक-दम तसेच तिकडे घावले. पण वाऱ्याचा नि पावसाचा जोर इतका विलक्षण होता आणि काळोख तर इतका मिट्ट की त्यांना तबूखाली जाऊन त्या सर्व माणसाना बाहेर आणता आणता त्याचा जीव अगदीं मट्ट्याला आला. रेडीनीं पहिल्यानें टांमीला उचलला, आणि त्याला आपल्या तबूत आणून ठेवला. सर्व कपडे मिजल्यामुळे आणि मिऊन गेल्यामुळे त्याचें सप्तमसुरी सगीत आवेशाने चालू होते. विल्यमनें आल्बर्टला खाक्योटीस मारून टांमीजवळ आणून ठेवले. त्याच्या मागून कॅरोलिनला घेऊन जूनो बाहेर पडली आणि मग सीग्रेव्हनीं आणि रेडीनीं मिसस सीग्रेव्ह आणि लहान बाळाला बाहेर आणून दुसऱ्या तबूत नेऊन सुरक्षित ठेवले. सुदैवाने इजा अशी कोणालाच झाली नव्हती त्यामुळे घाबरलेल्या मुलाना शांत करून त्यांना परत झोपवणें एवढच शिल्लक उरलें होत. बाकीचीं मात्र सृष्टीच ते रौद्र सगीत ऐकत उजाडेपर्यंत तशीच बसून राहिली होती. सकाळीं रेडीनीं बाहेर येऊन पाहिलें. वादळाचा जोर कमी झाला होता पण आकाश अजून निवळल नव्हत आणि ढगांची घावपळ अजून तशीच जोराजोराने चालली होती. पाऊस अजून पडतच होता, खालची सारी जमीन अगदीं मऊ होऊन गेली होती, प्रचंड डोंगरी लाटा समुद्रावर उसळत होत्या आणि उसळणारा मौजा किती तरी दूरपर्यंत किनाऱ्यावर फेकला जात होता. क्षितिजरेषा अधुनक अस्पष्ट झाली होती—आकाश पाण्याच्या भेटीचें स्थान नेमक सांगता येत नव्हत आणि सारा किनारा जसा पादऱ्या झालरीनें शोभत होता. रेडीनीं आपली दृष्टी जहाजाकडे वळवली. जहाज मुळीच दिसत नव्हत पण त्याच्या मोकळ्या फळ्या, लाकड आणि इतर सामान मात्र पाण्यावर इतस्ततः पिस्कारलें होतं.

आज प्रथम त्या पडलेल्या तबूची दुरुस्ती करणं जरूर होतं. म्हणून ती वरील ताडपत्री त्यानीं आधीं ओढून जरा कोरडी होण्यासाठीं दूर नेऊन पसरून ठेवली आणि आतील कपडे नि विछाने पण बाहेर नेऊन वाळण्यासाठीं पसरले. “आता सायंकाळपर्यंत ती ताडपत्री पुष्कळच हडकेल आणि मग ती परत पसरण सोप जाईल. त्याच्या-पूर्वी आता आपण हें किनाऱ्यावर वाहून आलेल सामान गोळा करून ठेऊ या, नाहीतर ते काही परत आपल्या हाताला लागणार नाही,” रेडीनीं सीग्रव्दना म्हटले. त्यानाहि तें पटून मग तीं सारींजण बाहेर किनाऱ्यावर न्याहारी उरकनच गेलीं. रेडीनीं प्रथम एक भक्कम दोरी आणली आणि तिच्या मदतीनें किनाऱ्यावर वहात येणारी पिपे ते ओढून लाव आणून ठेऊ लागले. हे काम त्याना दुपारपर्यंत पुरलं. तरीसुद्धा अजून अर्धा अधिक माल किनाऱ्यावर पडलेलाच होता. तरीहि पण आता त्याना पडलेला तबू उभारण्याच काम असल्यामुळे हे सामान गाळा करण्याच काम दुसऱ्या दिवसावर सोंपवून त्या सर्वांनी तो तबू एखाद्या नीट उभा केला आणि रात्रीपुरती निवाऱ्याची सोय करून घेतली.

दुसऱ्या दिवशीं आकाश पूर्णपणें निवळल, वाऱ्याचा जोर अजिबात कमी झाला आणि समुद्राच रौद्र स्वरूप मावळून प्रशांत सरोवराच रूप त्यान धारण केल. रात्रीं आणखीहि काही वस्तू किनाऱ्यावर येऊन पडल्या होत्या. आणि त्या परत वाहून जाण शक्य नसल्याने तें सर्व सामान त्याना नीट गोळा करता आलें. त्याच ते काम चालू असता रेडींची स्वारी बोट दुरुस्तीला जुडली होती. पण ती दुरुस्ती पूर्ण

व्हायला एकदोन दिवस तरी लागले असते; म्हणून सीग्रेव्हनी विल्यमला बरोबर घेऊन बेटाचा दुसरा भाग स्वतः पाहून यायचं ठरवले. आता रेडी सोबतीला असल्यामुळे मिसेस सीग्रेव्हनी त्याच्या जाण्याला आडकाठी केली नाही. म्हणून वादळाच्या तिसऱ्या दिवशी विल्यम व सीग्रेव्ह बाहेर पडले. आता वाट दाखविण्यासाठी झाडांच्या खुणा असल्याने ते दोन तासातच बेटाच्या दुसऱ्या बाजूला येऊन पोचले.

“ओह की नाही ठिकाण सुरेख, बाबा !” विल्यमने विचारले.

“निःसंशय बाळ;” सीग्रेव्हनी उत्तर दिले. “मला पहिलं ठिकाण अतिशय सुरेख वाटलं होतं, पण याची सर त्याला कधीच येणं शक्य नाही. तुमचा तो झरा पाहू या चल आता.”

झरा पाण्याने पूर्ण भरून वहात होता आणि पाणीहि चागलं स्वच्छ होत. तिथून मग ते फिरत फिरत किनाऱ्यावर जाऊन प्रवाळाच्या एका खडकावर बसले.

“आपलं हें बेट आणि या पॅसिफिक महासागरात हजारोनीं पसरलेलीं बेटं, टांचणीच्या डोक्याएवढ्या चिमूकल्या प्राण्यांच्या करामतीने तयार झालेली आहेत, अशी कल्पना तरी येईल का कुणाला विल्यम !”

“खरंच बाबा !”

“अरे हो; तो तुकडा घे इकडे. हीं बारीक भोकं पहा यावरचीं. या प्रत्येक भोकांत एक लहान जीव रहात होता. आणि त्यांची जशी वाढ होऊ लागली तसे हे प्रवाळाचे शेंडे फादाडेपण वाढू लागले.”

“हें कळलं; पण हें बेट कशावरून बनवलं यानीं ?”

“हो सर्व बेटं यानींच बनवली आहेत. समुद्राच्या तळाशी प्रथम हे प्रवाळ वाढतात. मग त्यांची वाढ होत होत ते समुद्राच्या पृष्ठ भागापर्यंत वर येतात. पण मग वाऱ्यांच्या नि लाटांच्या मान्यामुळे त्यांची वाढ खुंटते. कारण त्यांच्या फांद्या त्यांनीं फुटतात आणि तें आतले

प्राणी जगणार नाहीत म्हणून पाण्याच्यावर पण ते येत नाहीत. मग पुढे किती काळ लोटतो ते काही नक्की सांगता येत नाही. पुढे मग कुठून तरी एखादा लांकडाचा ओंडका वहात येऊन त्यावर अडकतो. पण त्याच्यामुळे वाऱ्याला थोडाफार अडथळा होतो म्हणून त्याच्या आसऱ्याने मग प्रवाळांची त्या दिशेला वाढ सुरू होते आणि एक सपाट असा खडक तयार होतो. कसा, पाण्याच्या पृष्ठभागाच्या अगदी जवळ. विश्रांतीसाठी समुद्रपक्षी येऊन टेकतात त्याच्या वर मग आणि त्याची विष्टा आणि दुसऱ्याही काही वाहून आलेल्या वस्तूमुळे पाण्याच्या वर तो खडक आस्ते आस्ते चढू लागतो. आणि जमिनीवरून दूरवर आलेले काही पक्षी विसाव्यासाठी त्यावर बसणं काही अशक्य नसतं. आणि त्याच्या विष्टेत जमीनीवरील कसळ तरी बी तिथे पडतं आणि त्यांची मग हळूहळू लहान झुडप झाड लागतात तयार व्हायला. मात्र याला किती वर्षांचा काळ लोटेल ते काही सांगता येणार नाही.”

“ह, हें शक्य आहे बाबा.”

“म्हणजे आतां बेटाचा पाया झाला तयार वर का. आणि एकदा आरंभ झाला की मग पुढे वाढ होते लौकर. प्रवाळाना आता वाऱ्यापासून संरक्षण मिळत आणि त्यांची वाढ झपाट्याने चालू होते. असा त्यांचा विस्तार होतो. आतां पक्षी नुसते विश्रांती साठीच नव्हे तर घराटीं बांधण्यासाठी पण येतात या नव्या जमीनीवर. अशी याची वाढ सारखी होत राहते. यावरच एकादा नारळ वहात येऊन पडतो, रुजतो आणि त्याचे नारळ पुढे तिथेच पडत राहून त्याची भली मोठी राईच तयार होते. गमत आहे की नाही बाळ ? आपल्या एका इतक्या क्षुद्र जंतूकडून एवढ मोठे काम करून घेणाऱ्या त्या सृष्टिकर्त्याच केवढ अद्भुत सामर्थ्य आहे हें वर !”

“खर आहे बाबा.”

“ आपण फक्त डोळ्याचा उपयोग मात्र केला पाहिजे की आपण परमेश्वरावर भक्ति श्रद्धा निखालस ठेऊं. ही शिंप बघ, त्याचा सुंदर रंग बघ—किती नाजुक कुसर आहे ही; कोणाची कुशल कुचली असल सुंदर काम करू शकेल ? ”

“ कुणाचीच नाही—मला नाही शक्य वाटत. ”

“ अस हजारो ठिकाणी त्याचं कौशल्य विखुरलं असेल. या सागराच्या तळच सौंदर्य कुणी पाहिलं आहे ? पण त्याला काय आहे याचं. त्याच्या नुसत्या इच्छामात्रे करून या सर्व गोष्टी, या कानाचं त्या कानाला न कळता, अनंत काळ चालत आल्या आहेत नि चालत राहणार आहेत. ”

ते दोघेहि मग काही वेळ स्तब्ध बसले होते. अखेरीस सीग्रेव्ह उठल: “ चल आतां विल्यम, परत जाऊ या आपण. सूर्यास्ताला तीन एक तास आहेत अजून; तोंपर्यंत आपल्याला घर गाठलंच पाहिजे. ”

× × × ×

तिथून हलण्याची त्याची बहुतेक तयारी पुरी झाली होती रेडीनीं बोट दुरुस्त करून तिच्यान एक शीड उभारण्याची सोय पण केली होती. विल्यम आणि सीग्रेव्ह यांनी किनाऱ्यावर पसरलेल आणि वाहून आलेल सर्व सामान गोळा करून उचावर नेऊन ठेवल होत त्या पिंपातला आणि पेट्यातला माल ते आज नीट पाहू शकत नव्हते. आज नुसता त्यांना साठवून ठेवायचाच कार्यक्रम चालला होता. जूनो आणि मिसस सीग्रेव्ह नेण्याच सामान बाधून तयार करीत होत्या. तुफानानंतर मग आठव्या दिवशीं रेडीनीं एका तबूचं सामान आणि सर्व बिछानें बोटींत नेऊन ठेवले आणि त्यानीं विल्यमला बरोबर न्यायचं ठरवळं. तें सामान टाकून ते परत आल्यावर मग दुसऱ्या वेळेला अतिशय आवश्यक वस्तु त्यानीं घेऊन जायचं आणि त्याच

वेळीं बाकी सर्व मंडळींनीं पायीं पायीं बेटाच्या त्या दुसऱ्या बाजूला जायच, अस ठरलं. आणि त्यानंतर मग पावसापूर्वीं जेवढ्या मारतां येतील तेवढ्या खेपा बोटीनीं मारायच्या असं ठरवून रेडीनीं विल्यमला घेऊन आपली बोट हाकारली.

सकाळची शांत वेळ होती. बारा मजेशीर वहात होता आणि तो किनाऱ्याकडे वहात असल्याने त्यांना चांगलाच अनुकूल होता. “हं बर आहे हं विल्यम; जाताना वारा पाठचा आहे तर नुसत्या शीडाच्या जोरावर आपण बोट नेऊं शकतो. आणि येताना बोट रिकामी तर आपल्याला वल्हवायला हलकं.”

“किती मैल असेल हो रेडी हं त्या बाजुपासून ?”

“सहा सात असेल, जास्त नाही, विल्यम, म्हणजे बेट रुंदीला कमी आणि लांबीला जास्त आहे अस दिसतं. आता सामान नुसतं उतरून टाकू किनाऱ्यावर आणि जाऊं या परत.”

बोटीतील सामान थोड्याच वेळात उतरून झाल आणि त्यांनीं तें झऱ्याच्या बाजूला एका उंचवट्यावर नेऊन ठेवलं. “इथे आपल्याला वारा कमी लागल विल्यम; म्हणजे आपल्या तंबूना त्राम नाही होणार.”

“आपल्या झऱ्याला पाणी किती चढल आहे ते पाहून आणि थोडं पाणी पिऊन मी येतो ह, रेडी,” विल्यम म्हणाला.

त्याने परत येऊन सांगितलं की, इतकं सुख पाणी नव्हतं मी चाखलं कधी, आणि आपला खड्डा पण पुरेपूर भरून वहातो आहे. त्यांनीं मग आपली बोट परत हाकारली आणि दोन तीन तास वल्हवल्या नंतर ते पहिल्या जागी परत आले. त्याच स्वागत करण्यासाठी टॉमी आणि मिसेस सीग्रेव्ह आपले रुमाल हलवीत वाळवंटात उभी होती.

“आता मी येणार हं रेडी,” टॉमी रेडींना म्हणाला.

“आज नाही हं बच्चा; जरा मोठा झालास की मग तू नि मी करू फेऱ्या हव्या तेवढ्या ”

“ मासा टॉमी, तुम्ही दूध काढाला चला बकरीचं; ” जूनो म्हणाली.

“ हा, हां, टॉमी काढणार दूध, ” जूनोच्या पुढे धांवत जात टॉमी म्हणाला.

“ तुम्हाला हें रोज रोज खारवलेलं मास खायचा कंटाळा आला असेल नाहीं, मॅडम ? ” ते फराळाला बसल्यावर रेडी म्हणाले. “ पण आपण एकदा त्या बाजूला जाऊन पोंचलों कीं मग आपण करू कांहीं निराळी व्यवस्था. सध्यातरी कात्राड कष्ट आणि जाडं भरडं अन्न, असंच चालणार काही दिवस. ”

“ मुल जोंपर्यंत टाकठीक आहेत, तोंपर्यंत नाहीं त्याची फिकीर. पण तुमच्या सागण्यावरून त्या बाजूला नंदनवनच असेलसं वाटत आहे मला. कर्षी निघायच आपण रेडी ! ”

“ अजून दोन दिवस नाहीं, मॅडम. कारण तुम्ही तयार केलेलें हे सामान तर तिकडे जाऊन पोचल पाहिजे. उद्या तुम्ही जर जूनोला मोकळी केलीत तर ती आणि विल्यम पार्थी पार्थी तिकडे जातील, आणि मग तंबू उभारून करूं तयार. ”

दुसरे दिवशी इतर कोणी उठण्यापूर्वी रेडीनीं सामान भरून आपली बोट हाकारली आणि त्यातल सर्व सामान किनाऱ्यावर उतरून झाल्यावर बीफ नि व्हिस्किटाचा समाचार घेत ते जरा स्वस्थ ब्रमले. म्हणजे त्यांच शरीर स्वस्थ होत पण मन मात्र तंबू कुठे ठोकायचा बाचाच विचार करीत होतं.

दहाच्या सुमाराला हातातल्या दोरीनें बकरीला मागून ओढीत विल्यम राईच्या बाहेर पडला. इतर बकऱ्या त्याच्या मागून येत होत्या. त्याच्या मागे जूनो एका मेंढीला दोरी लाऊन घेऊन येत होती आणि बाकीच्या मेंढ्या निमूटपणें मागून येत होत्या. “ हे पहा आम्ही आलों, रेडी ! ” विल्यम हसत म्हणाला. “ काय या शिंचानीं त्रास दिला

येताना. ही नॅनी झाडाच्या एका बाजूला तर मी दुसऱ्या, असा प्रकार चालला होता सारखा. आणि आजही आपल्या त्या डुकर कंपनीने गंमत केली जूनोची. काय किंचाळली आहे ती म्हणता, त्यांना पुढे पळतांना पाहून ! ”

“ मला ती रानटी अस वाटल, मासा; ” जूनो म्हणाली. “ आहा ! किती छान आहे ही जागा; मिसिसला तर खूप खूप आवडेल ही. ”

“ होय जूनो, त्यांना फारच आवडेल, आणि तुलापण आवडेल. धुवायला आघोळीला पाणी खूप आहे इथे, बरका. ”

“ आपली ती कोंबडी कशी आणायची इथे पण. ती अजून पार रानटी काही नाही बनली, पण ती हातात नाही सापडत मात्र. ”

“ अरे ती रात्री तबूत परत आली की नाही, की आणू त्यांना आपण पकडून. ”

“ आणि ती कबूतरं नी डुकर ! त्यांना अशीच द्यायची का सोडून मोकळी ! ”

“ तेंच बर मला वाटतं; ” रेडी म्हणाले.

“ म्हणजे मग ती बदुकीनीं हवीत मारायला ? ”

“ असं तर खर, विल्यम. इथे जर खूप दिवस राहावं लागलं आपल्याला तर येईल ती वेळ. नाहीतर तस भरपूर अन्न आहे आपल्या जवळ. पण आता तबू उभारून सामान लावू या त्यात. कारण तुझी आई अगदीं दमूनच येईल, चालून आली की. तिची सोय आधीं हवी करून ठवायला, नाहीका. ”

“ तिची प्रकृती पुष्कळच सुधारली आहे. आणि आता या सुंदर जागेत तर ती लौकच पूर्ण बरी होईल. ”

“ आपल्याला पुष्कळ कामं आहेत या वर्षी. पण पुढल्या वर्षी आपलं राहण मात्र पुष्कळच सुखाच होईल. आधीं आपल्याला एक

घर बांधलं पाहिजे, आणि त्याला खूप दिवस लागतील. मग एक छोटी बाग करू तयार आपण. तुझ्या बाबांनी खूप बियाणं आणलं आहे इंग्लंडहून.”

“वा वा, मग काय गमतच होईल; आणि मग काय करायचं?”

“मग एक कोठीसाठी घर बांधाव लागेल, आपल्या तिकडे पडलेल्या साऱ्या सामानासाठी. आणि त्यासाठी आपल्या या छोट्या बोटीतून किती खेपा लागतील टाकायला, त्याचा कर विचार ”

“होय, तें खरं आहे हं रेडी. पण मग काय उगल करायचं?”

“अरे त्याला काय तोटा. एक माशासाठी तळ नी एक कांसवासाठी, असें हव तयार करायला. आणि एक स्नानासाठी जागा. पण त्याच्या पूर्वी त्या झऱ्याच्या जागी एक चांगली विहीर हवी खणून तयार करायला; कीं मग गोड्या पाण्याचा तोटा नाहीं कधींच. म्हणजे हें सर्व मिळून एक वर्षाला पुरेस काम झालं कीं नाहीं ? ”

“एकटा आई नि मुलं येऊ द्या इथे, की जेरात करू मग आपण काम.”

“ते सारं लौकर माझ्या डोळ्यांसमोर हव आहे पुरं व्हायला,” रेडी म्हणाले. “हें सारं पुरं होईपर्यंत देवानें मला आयुष्य मात्र द्यावं.”

“अस काहो म्हणतां रेडी ? तुम्ही म्हातारे असलात तरी तुमची प्रकृती अगदी उत्तम आहे रेडी.”

“आत्ता आहे खरी; पण बायबल काय म्हणतं ?—‘जीवनातच मृत्यु लपलेला आहे.’ तूं अजून मोठा व्हायचा आहेस, आणि पुढें पुष्कळ आयुष्य आहे तुझें शिल्लक; तरी सुद्धा तुला उद्याच बोलवणं

येणार नाही, असा काय नियम आहे! मग मी तर काय, शिणलेला, झिजलेला बुड्ढा—अधिक आयुष्याची मी कशी अपेक्षा करायची! अह—विल्यम! तरी सुद्धा माझी गरज असेपर्यंत राहणार मी अस वाटत आहे मला; आणि मग अगदीं शातपणे डोळे मिटीन मी. हे बेट सोडण्याची माझी काही इच्छा नाही; आणि मला राहून राहून असं वाटत आहे कीं माझी हाड इथेच पडणार. ईश्वराची इच्छा असेल तस होईल!”

ते बोलायचे थावल्यानंतर मग दोघेहि काही वेळ अगदीं स्तब्ध होते, पण हात मात्र तबूचा कॅनव्हस पसरण्याच काम निमूटपणें करीतच होते. अखेरीस खुट्या मारून झाल्यानंतर विल्यमने शाततेचा भंग केला.

“तुमच पहिल नाव मास्टरमन आहे नाही?”

“होय विल्यम.”

“जरा चमत्कारीक वाटत नाही ते! दुसऱ्या कोणा माणसावरून पडल आहे का नाव ते?”

“होय, विल्यम, मोठे श्रीमंत गृहस्थ होते ते. माझं आयुष्य मोठ मनोरंजक आहे विल्यम, आणि पुष्कळच शिकता येईल तुला त्या पासून. पण आपल काम सगळ पुर होईपर्यंत नाही ते सांगण शक्य. साठीची उमर आहे आज माझी, आणि खलाशी लोक इतके दिवस फार करून नाही जगत. कारण हे आयुष्य फार खडतर असत हें एक आणि शिवाय दारू पिण; आणि अतिशय बेदरकारपणे हे लोक वागतात नेहमी.”

“पण तुम्ही तर हल्ली नाही काही पीत.”

“नाही मुळींच नाही विल्यम. पण तरुण वयात तो गाढवपणा मीहि केलाच आहे. चला, जूनो, तीं आथरुण आण आता

आत, अजून तीन तास वेळ आहे आपल्याला, तर आतां काय करूं या बरं ? ”

“ चूल केली तयार तर ? ”

“ तेंच सागणार होतों मी, नसतंस सुचवलंस तर, उद्या मीच येईन तुमच्या सगळ्यांच्या खूपच अगोदर. आणि तुम्ही येईपर्यंत न्याहारी अगदी तयार ठेवीन तुमच्यासाठी. ”

“ मी वाटली आणली आहे एक पाण्याची आपल्याबरोबर. तेवढीशी पाण्यासाठी कांहीं नाही, पण बेबी र्ठी दूध न्यायला. ”

“ शाबास विल्यम; अकलेबरोबर मायाळूपणा पण दाखवलास तूं या वेळी. मग दूध काढल्यानंतर बकऱ्या सोडून द्यायला कांहीं हरकत नाही. आता त्या फार दूर नाही भटकणार. इथें त्यांना चरवण खूप आहे. ”

एका तासा भरांतच मग रेडीनीं चूल बांधून तयार केली आणि जूनोनें दूध काढल्यानंतर विल्यम आणि ती पायी परत निघाली. रेडी खाली किनाऱ्यावर आले. त्यांनीं एक लहानसं कासव जवळच पाहिलं. ते हळूच त्याच्या बाजूने पुढे गेले आणि त्यांनीं तें उलटून टाकलं. “ उद्यांच्या न्याहारीसाठी होईल हे, ” ते म्हणाले आणि मग बोटीत पाय ठेऊन त्यांनीं वल्ले उचललें.

त्या रात्री जेवणानंतर सर्वजण झोंपी गेल्यानंतर रेडी आणि विल्य-
मनी साऱ्या कोंबड्याचे पाय बांधून तीं एके जागी तयार ठेवलीं
आणि ते पण झोंपी गेले. सकाळीं दिवस उगवताच सार्राजण
कपडे करून तयार झालीं आणि मिसस सीग्रेव्हच आटोपल्यानंतर
त्यांनीं तो पण तंबू पाडून बांधून तयार केला आणि तो बोटीत नेऊन
ठेवला. त्याची सकाळची छोटी हजेरी मग त्यांनीं झटपट उरकून तेंहि
सर्व सामान बोटीत चढविले गेले आणि त्यांच्या डोक्यावर
तीं रात्री तगड्या बांधून ठेवलेलीं कोंबडीं विराजमान झालीं. रेडी
मग एकटेच आपली बोट घेऊन निघाले. त्याच्या मागोमागच इतर
मंडळींनीं त्या नारळीच्या राईतून आपला प्रवास सुरू केला. कुत्रे
बरोबर घेऊन विल्यम पुढे, आल्बर्टला घेऊन सीग्रेव्ह, कॅरोलीनला
घेऊन जूनो आणि शेवटी टॉमीचं बोट घेऊन त्याची आई. त्यांनीं
त्यांच्या त्या तात्पुरत्या निवासस्थानाकडे नि जहाजाच्या फुटक्या
तुटक्या अवशेषाकडे एकदा शेवटचा दृष्टिक्षेप केला नि त्यांनीं पाऊल
उचलले. आणि थोड्याच वेळात तीं झाडीत दिसे नाहिशी झालीं.

इकडे निघाल्यापासून दोन तासातच रेडी नवीन जागेवर येऊन
पोंचले. पण आतील सामान किनाऱ्यावर आणून टाकण्यापूर्वीं त्यांनीं
कालचं कासव मारून ते साफ धुतलें आणि त्यांतला काहीं भाग
कापून त्यात थोडं खारवलेलं पोकं टाकलं आणि तें भांड झाकण ठेऊन
त्यांनीं चुलीवर ठेवलें.

बोटीतून सर्व सामान काढून रेडींनीं तें तंबूत आणून ठेवल्यावर
थोडी विश्रांति घेतली, इतक्यांत कुत्र्याच भुकणं त्यांच्या कानावर

आलं आणि त्याच्या मागोमाग पंधरा मिनिटांनीच सर्वजण दमून उन्हाणे जरा लाल झालेलीं अशी त्याच्याजवळ येऊन दाखल झाली.

त्याच्या सागण्यावरून कॅरोलिन आणि टॉमी याना आळीपाळीने कोणाला तरी कडेखाद्यावर ध्याव लागले होते. आणि एकदा टॉमीला पाटुंगळी घेऊन विल्यम चालत असल्यामुळे तो वाट चुकला आणि त्यांना जरा वेळ उगाच भटक्याव लागले. मधे एकदा त्याची आई पण दमून गेल्यामुळे त्यांना विसावा देण्यासाठी त्यांना अर्धा तासपर्यंत थांबाव लागल होत. आणि आता सुद्धा त्या इतक्या दमल्या होत्या की तबूत थोडा वेळ आडव्या झाल्याशिवाय त्या बाहेर येऊन काहीच पाहू शकल्या नाहीत.

“तुम्ही जर नसता रेडी तर आमची काय अवस्था झाली असती याचा पुरावा मिळाला आम्हाला या प्रवासात,” सीग्रेव्ह म्हणाले.

“तुम्ही आल्याने माझ्या मनावरच ओझं मात्र उतरलं खरं,” रेडी म्हणाले. “आणि आता आपलं जेवण झालं की आपण तबू घेऊ उभारून. उद्या मग मला दोन चार खेपा मारून आपल्या कोठीतल सार सामान आणल पाहिजे इथे. मग आपला इथला घर-बांधणीचा कार्यक्रम होईल सुरू.”

मिसेस सीग्रेव्हना आता पुष्कळ हुशारी वाटत होती, पण दमून भागून गेलेलीं मुलं मात्र स्वस्थपणे घोरत होती. म्हणून अर्धा पाऊण तास न्याहारीसाठी त्यांना सर्वांनाच थांबाव लागले.

“एवढा सुरेख वास कसला येतो आहे पण रेडी ?” विल्यमने वास घेत विचारलं.

“अरे, मेजवानी आहे तुम्हांला आज, मेजवानी ! खारवलेल्या मासाचा कंटाळा आला आहेना तुम्हाला ?”

“ काय हो, काय शिजतं आहे एवढ ? वास तर खरंच छान सुटला आहे रेडी; ” मिसस सीग्रेव्ह म्हणाल्या.

“ टर्टल सूप आहे मॅडम. तुम्हाला आवडेल बहुतेक तो. आणि जर आवडला तर पुष्कळ वेळा आपल्याला करताहि येईल तो. ”

“ खरच झाला आहे छान; पण थोड मीठ हवं आहे त्याला. जूनो आण ग थोड मीठ. ”

“ थोडंच उरलं आहे आता मॅम; ” जूनो म्हणाली.

“ मग त्या तिथून आण की. खूप भरल आहे तिथे; ” समुद्राकडे बोट दाखवीत सीग्रेव्ह म्हणाले.

“ पण ते आणायचं कसं मासा ? ” जूनोने विचारले.

“ पाणी उकळून किंवा इकडे कुठे तरी एक जागा तयार करून त्यात पाणी साठवून ते सावकाश उन्हांने वाळवून घट्ट होऊन घायच. उन्हांने पाणी जात आटून आणि मीठ उरतं खाली. असच करतात मीठ. ”

“ मी दाखवीन हं जूनो तुला ही सारी युगत. मग कर तयार पुष्कळ मीठ तू. ” रेडी म्हणाले.

“ हें नव्हत हं मला ठाऊक. मोठीच काळजी झाली दूर. आणि रेडी, तुम्ही आज खरीच मेजवानी दिलीत हं आम्हाला. ”

जेवणानंतर त्यांनी मग सायकाळपर्यंत तो दुसरा पण तबू उभा करून पुरा केला आणि मग परमेश्वराची त्या नवीन घरात त्याने सर्वांना नीट सुरक्षित राखाव म्हणून प्रार्थना करून ती सर्वजण झोपी गेली.

× × × × ×

सकाळी सीग्रेव्ह आधी उठून बाहेर आले आणि मग रेडी पण बाहेर आल्यावर ते त्यांना म्हणाले: “ रेडी, मला आज खरं बरं वाटत

आहे, आणि इथे आल्यापासून मनहि शांत झालं आहे माझं. त्या बाजूला त्या सर्व वस्तु मला वारवार आपल्या फुटक्या जहाजाची नि घराची आठवण करून देऊन अस्वस्थ करीत. पण इथे आपण जसे काही स्वखुशीनेच रहायला आलों आहोंन अस वाटून बरं वाटतं आहे. ”

“ आणि हाच विचार आतां अधिकाधिक बळावत जाईल पहा. आणि नुसती कुकूर करण हें व्यर्थच; नव्हे, पातकच नव्हे का तें ? ”

“ कबूल करतो मी आपली चूक, रेडी. आणि आजची काय कामगिरी ती आता सागा. ”

“ मला वाटतं गोड्या पाण्याची तरतूद करूं या आपण आज. तर तुम्ही आणि विल्यम—हा आलाच तो पण. गुड—मॉर्निंग विल्यम!—मी आत्ताच सागत होतो की तुम्ही तो झरा करा स्वच्छ. मी आणखी एक पावड आणल आहे काल, म्हणजे तुम्हाला दोघांना येईल काम करता. तिकडे उगमाजवळ आपलं मोठं पिंप आत बसेल एकदा मोठा खड्डा खणायचा, आणि त्यात तें पिंप बसवलं की तेवढं भरून तयार राहील पाणी नेहमीं. आपण पाणी भरे भरेतो तें पाणी पिंप परत भरलेलंच ठेवील. ”

“ ठीक; तुम्ही येईपर्यंत करतो आम्ही ही कामगिरी. ”

न्याहारी उरकून रेडी निघून गेल्यानंतर त्या बापलेकानीं बारा वाजे पर्यंत विहीर खणून तयार केली आणि मग ते तंबूत गेले. हा वेळ पर्यंत रेडी पण आपली बोटोतली प्रभात फेरी उरकून परत आले होते. म्हणून त्यासर्वांचं गप्पा गोष्टी करीत जेवण उरकल्यावर रेडीनीं एका मोठ्या पिंपाच्या तळाशीं दोन तीन भोंकं पाडलीं आणि मग तें पिंप त्या पाण्यानें भरलेल्या खाड्यात ठेवलें. त्याबरोबर हळुहळू त्याभोंकांतून पाणी आत येऊन तें पिंप खाड्यांत खाली बसलें. त्याच्या बाजूनें मग

माती भरून काढल्याबरोबर त्यांची ती विहीर तयार झाली. जूनो खूष होऊन बाईना सांगण्यासाठी धावत धावत तंबूत गेली आणि तेहि विश्रांतीसाठी तंबूत आले.

“आतां आपल्याला पुष्कळच कामं करायचीं आहेत, तर मला वाटतं आपण कामाची नीट आखणी करूया रेडी;” जेवणानंतर सीग्रेव्ह म्हणाले. “कोणत्याहि कामात पद्धतीला नेहमींच महत्त्व असतं. पुढल्या आठवड्याचा कार्यक्रम करूया आपण तयार. आज रविवार आहे, पण आपल्याला तो काही अजून तसा पाळतां येत नाही. यापुढे आपण तो साबाय डे म्हणून—पवित्र असा पाळू या.”

“योग्य आहे तुमचं म्हणणं. सहा दिवस काम केल्यावर रविवार हा विश्रांतीसाठी आणि प्रार्थनेसाठी आपण पाळलाच पाहिजे. आणि आता आपला कार्यक्रम. आधी मॅडमपासून आरंभ करू या का ?”

“आता माझी प्रकृती चांगली आहे रेडी, आणि ती अशीच सुधारत जाणार नक्की. मी जूनोला सगळ्या घर कामात मदत करीन. आता मालकीण नि बाईसाहेब नाही मी. स्वयंपाक, धुणं पाणी, मुलाकड पहाण त्यांना शिकवण, शिवणटिपण, आणि मला दुसरें जें काम करता येईल तें सार करणार आहे मी.”

“ठीक आहे; एवढ पुरे आहे आम्हाला मॅडम, आता घराच्या बरोबरीचं दुसर काम म्हणजे जमीन नांगरून बटाटे वगैरे लावणं आणि एक कासवासाठी लहानसं तळं तयार करणं. हा त्याचा अडीं घालण्याचा इंगाम आहे. तर आत्ताच त्यांना पकडून आपल्या तळ्यात सोडलीं पाहिजेत त्यांना.”

“कबूल, पण आधी कोणतं काम करायचं ?” सीग्रेव्हनीं विचारले.

“आधी तलाव. त्याला कांही फार दिवस नाही लागणार. नंतर मी

इथून जवळच जिथे झाड अगदीं दाट असतील तिथलीं काही तोडून मधे मोकळी जागा तयार करीन. त्या जागेत आपली कोठी बांधू आपण. अजून माहिना आहे पावसाळा सुरू व्हायला. त्याच्या आत झाड पाडून त्याचे हवे तेवढे ओडकं तयार करून ते चिरून पण ठेऊ आपण. कीं मग घर बांधायला फार दिवस नाहीं लागायचे. पण आता आधीं मी बोट घेऊन तिकडे जाणार आहे. ”

“ कशासाठी हो रेडी ? ”

“ तुम्हाला ती दोन चाकी गाडी आठवते का ? तुम्ही इसलात मी ती नीट गुडाळून कोठीत ठेवली त्या वेळीं. तिच्या चाकाचा आणि आसाचा उपयोग करू आपण. नारळीचे ओडके त्या गाडीवर घालून आपल्याला कुठे हवे तिथे सहज नेता येतील. ते नुसते ओढीत नेण किंवा उचलून नेण सोपे नाहीं आहे तेवढ. ”

“ एकदम मान्य, रेडी. पुष्कळच श्रम वाचतील त्याने. ”

“ हो, अस वाटतं आहे. आज आपण सगळ्या जागा निश्चित करूं या. घराची, बागेची नि दोन्ही तलावाची. ”

सीग्रेव्ह आणि रेडी मग किनाऱ्यावर गेले आणि जरावेळ त्यानीं इकडे तिकडे पाहिल्यावर रेडी म्हणाले; “ कासवासाठी आपल तळ फार खोल नाहीं उपयोगाच. कारण आपल्याला तीं चटकन पकडता आलीं पाहिजेत. एक फार उंच नाहीं अशी दगडाची भित उभारायची, त्यांना चढता येणार नाहीं एवढी. हा इथला खडक चागला पाण्याच्या वर आला आहे आणि किनारा आणि पाणी याच्या मधलं अतरपण ठीक आहे हें. आणि ही किनाऱ्याकडची बाजूपण पुरेशी उंच आहे. म्हणजे जरा दोन्ही बाजूनीं दगड नीट लावले कीं आपलं तळ झालं तयार. सुटे दगडपण आहेत पुष्कळ या बाजूला. विल्यम आणि जूनो हें काम करतील पुर. ”

सीग्रेव्हनीं आपली टोपी हलवून विल्यम आणि जूनो यांना खून करून बोलावले आणि रेडींनी त्यांनी काय करायचं ते त्यांना नीट समजावून सांगितल्यानंतर, ते दोघे प्रौढ बटाटे लावण्याची जागा ठरविण्यासाठी निघून गेले.

“ही पाहिलीत जागा, मला बरी दिसते आहे ही बटाटे लावण्यासाठी;” एका जागेकडे बोट दाखवीत रेडी म्हणाले. “कुपण पण फार नाहीं लागणार घालाव. आधीपण हीं सर्व हुडप उपटून काढून ही जागा साफ करून घेतली पाहिजे, म्हणजे मग ती सारखी करून खणायला बरी पडेल. उपटलेलीं झाड नेऊन टाकण्याची कामगिरी आपला टॉमी खुशीनें करील.”

ते दोघेजण मग रेडींनी पाहून ठेवलेल्या दुसऱ्या जागेकडे गेले. त्या ठिकाणी झाडं काही विलक्षणच गर्दी दाटीने वाढली होती. “याच्या मध्यभागी आपण जागा करू साफ आणि एक चौकोनी जागा तयार करून त्यावर आपलं कोठीघर काढू बांधून. भोंवतालच्या झाडांच हे अनायासेच एक भक्कम कुंपण मिळेल आपल्याला. फक्त मधून मधून आडवी लाकड बांधलीं यांना कीं झाल कुपण मजबूत.”

“त्याची जरूरी पडेलशी वाटते तुम्हाला रेडी ?”

“काही सांगता नाहीं येत. पण तयारी असावी नेहमीं सकटाना तोंड दण्याची; नाहीं का ?”

ते परत तबूशीं आले तो हाशहूश करीत विल्यम नि जूनो पण परत आलीं होती. मिसेस सीग्रेव्हनीं सय्यपाक तयार ठेवला होता आणि सर्वांना भुका पण चागल्या खणखणीत लागल्या होत्या. जेवण आटोपल्यावर मिसेस सीग्रेव्हनीं आपल्या पतींना टॉमीला आपल्याबरोबर घेऊन जाण्यास सांगितलं; कारण त्याच्यावर नजर ठेवणं त्यांना अशक्यच होत.

सीग्रेव्हनीं टॉमीला आपल्या बरोबर घेतला आणि त्यानीं जमीन साफ करण्याचं काम सुरू केल्यावर तीं उपटलेलीं झुडुपं नेऊन लाव टाकण्याची कामगिरी त्यानीं टॉमीला सांगितली. काहीवेळ दोघांचं काम नीट चाललं होतं. पण जरावेळाने टॉमीने मोठा गळा काढल्यामुळे सीग्रेव्ह त्याच्या जवळ जाऊन त्याला काय झालं म्हणून विचारू लागले. पण तो काहीच सागेना आणि त्याच रड जोरातच वाटू लागल. अखेरीस त्याला उचलून घेऊन सीग्रेव्ह तंबू जवळ आले. त्याच्या ओरळ्यानें रेडीपण घावत तंबू जवळ आले होते. काय झाल याचा तपास करीत असता ते म्हणाल: “ मला वाटत काही तरी फळ मूळ खाल्लीं असतील या पट्ट्याने. टॉमी कायरे खाल्लस तू मला साग पाहू ? ”

“ तीं गटोळीं गटोळीं फळ, ” टॉमीनें मोठा गळा काढून सांगितले.

“ हं ! मी म्हटल नाही; ” रेडी म्हणाले आणि ते त्या साफ केलेल्या जागेवर तीं फळ कसलीं ते पहाण्यासाठीं गेले. आणि त्याचे वडील त्याला एरंडेल देऊन त्याचं पोट साफ करण्यासाठीं म्हणून आपली औषधी पेटी पहाण्यासाठीं तंबून गेले. बाटली घेऊन ते येतात तों रेडी परत आले होते. त्यांना त्यानीं तें एरंडेल दाखविलें.

“ काही जरूरी नाही त्याची. त्यानें आधींच त्या बिया भरपूर खाल्या आहेत. हें पाहिलत हें एरंडीचं रोप आहे मला वाटत. हींच फळे खाल्लीसना रे टॉमी ? ” रेडीनीं त्याला फळे दाखवून विचारलें.

टॉमीनें रडत ओरडत होकार दिला.

“ वाटलच मला ते. आता त्याला कढत पाणी द्या नुस्तं प्यायला मॅडम, म्हणजे जरावेळाने होईल पोट साफ. आता पुन्हा नाही तो कधीं अशी फळ खाणार. नाहीना रे ? ”

“ नाही रेडी, आता नाही कधीं खाणार—नक्की ! ”

तरी सायकाळ पर्यंत तो तसा अस्वस्थच होता पण रात्री मात्र त्याला चागली झोंप लागली.

सकाळीं सारीं माणसं आपआपल्या कामाला लागलीं होतीं. आल्बर्ट खालींच आपल्या आईच्या आसपास रांगत होता आणि टॉमीची स्वारी जमीनीत काठीने भोकं पाडून आत लहान लहान दगड टाकीत होती.

“ काय करतो आहेस रे टॉमी ? ” आईने विचारलें.

“ बाग करतो आहे मी, ” टॉमीने उत्तर दिलें.

“ बाग करतो आहेस ! मग झाडं लावलीं पाहिजेत तुला. ”

“ अहं; झाडाचं बी लावतों आहे मी, हे बघ; ” टॉमी दगड दाखवीत म्हणाला.

“ अरे हे दगड आहेत वेळ्या, बी नव्हे. ”

“ मग मी खोटं खोटं खेळतों आहे. ”

“ अशीच काल तीं फळं खोटीं खोटीं खाल्ली असतीस तर ? मग पोट दुखलं असतं का तुझ ? ”

“ आता नाही मी कधी खाणार तीं. ”

“ तीं नाही खाणार रे; पण तसलंच दुसऱ काही दिसलं कीं खाशील कालच्यासारखा, आणि पडशील आजारी. ”

“ पण मग मला ते नारळ कां नाही देत ? मला आवडतात ते. ”

“ पण इतक्या उंच कुणी चढायच रे, टॉमी ? तू चढशील ? ”

“ अं हं; पण रेडी, पपा किंवा विल्यम का नाही चढत ? ”

“ जरा या कामातून झाले मोकळे कीं काढतील मग, अरे पण तो आल्बर्ट बघ गेला तिकडे बोकडाजवळ. त्याला आण, नाहीतर मारील तो त्याला टक्कर. ”

टॉमीची स्वारी तिकडे गेली आणि त्याने आल्बर्टला उचलला पण तिकडून येताना त्याने त्या बोकडाला एक लाथ ठेऊन दिली.

“ अरे, असं नको करूं टॉमी; शिगांनीं घडक देईल ना तो. ”

“ ऊं, मी नाही भीत त्याला ! ” टॉमीने उत्तर दिले आणि एका हाताने बेबीला धरून त्याने त्या बोकडाला आणखी एक लाथ मारली. त्याबरोबर त्या बोकडाने खाली मुंडी करून टॉमीला एक घडक दिली; त्याबरोबर टॉमी नि आल्बर्ट दोघोद खाली जमीनीवर कोसळले, आणि दोघानीहि मग मोठ्या सूर काढला. त्याची आई लगेच धावत येऊन त्यानी बेबीला आर्धी उचलून घेतले, आणि घाबरगुंडी उडालेल्या टॉमीने आईचा झगा घट्ट पकडला आणि पुन्हा स्वारी करण्याच्या विचारात असलेल्या बोकडाकडे भीत भीत पाहिले.

“ ऐकत का नाही रे तू टॉमी तुला सांगितलेलं ? तुला म्हटलं नव्हतं मी तो घडक मारील म्हणून ? ” बेबीला गर करीत नि बोकडाला हाकलीत त्याची आई म्हणाली.

“ मी भितो आहे खेटर त्याला, ” दूर जात असलेल्या बोकडाला पाहून टॉमीने उत्तर दिले.

“ आता असशील तर काय शूर तू, कारण तो गेला ना दूर ! मोठा द्राड आहेस पण तू टॉमी, ऐकत म्हणून नाहीस सांगितलेलं. ”

“ पण मला नाही घडक मारीत तो ग आई, ” कॅरोलिन म्हणाली.

“ कारण तू नाही त्याला त्रास देत. पण हा तुझा भाऊ असाच त्रास देतो त्याला आणि मग वसतो असा ओरडत. आम्ही कुणी सांगितलेलं ऐकतो आहे कुठे तो. ”

“ पण आज सकाळी मी आपला घडा काढला तेव्हा नाही म्हणालीस तू मी फार चागला आहे म्हणून ? ” टॉमीने विचारले.

“ हो, पण अस नेहमीच चागलं वागलं पाहिजे, टॉमी. ”

“ मी नाही होणार नेहमी चागला; पण मला आता भूक लागली आहे. ”

“ हं झालीच आहे आता वेळ जेवणाची. पण सगळ्यांना येऊ दे. ”

“ ते पहा पण रेडी आले आई आणि पिशवी दिसते आहे त्याच्या खांद्यावर बघ, ” टॉमी म्हणाला.

रेडीनीं आपल्या खांद्यावरली पिशवी खाली ठेवली. “ हे कोवळे नारळ आणले आहेत पहा मी मॅडम, आणि कांही जून. ”

“ ओ हो ! नारळ-नारळ ! मला आवडतात नारळ; ” टॉमी नाचत ओरडला.

“ बघ तुला म्हटल नव्हत टॉमी मी. पण तुम्ही बरेच दमलेले दिसता रेडी. ”

“ होय मॅडम; ” आपला घाम पुशीत रेडी म्हणाले. बरच श्रमाच काम आहे ते. पण तिकडून काही आणायच आहे का आज. कारण जेवल्याबरोबर मी जाणार आहे बोट घेऊन. ”

“ काही तस दिसत नाही, रेडी. चला पण जेवाला जाऊ या आपण, ते पहा बाकीचे आलेच सगळे. ”

सीग्रेव्हनीं अर्धा गोण बटाटे लावता येतील एवढी जागा साफ करून पोकळ केली होती आणि विल्यम आणि जूनोनीं कासवाच तळ पुरं करीत आणल होत. म्हणजे आता एकदोन दिवसात सगळेजण मिळून नारळी तोडून घराच्या तयारीला लागायला काही हरकत नव्हती; म्हणून जेवण झाल्यावर रेडी बोट घेऊन पहिल्या जागेवर गेले आणि त्यानीं तेथून ती दोन चाकी गाडी आणि इतर बरेच सामान घेऊन ते परत आले.

“ चलरे विल्यम, तुला झोप नसली येत तर आपण आज कासवं पकडायला जाऊ, ” सायकाळीं जेवण झाल्यावर रेडी म्हणाले. आणि सूर्यास्त झाल्यावर विल्यम आणि ते किनाऱ्यावर जाऊन एका खडकावर बसले. थोड्याच वेळांत एक कासव रेडीच्या दृष्टीस पडले आणि त्यानीं विल्यमला आपल्या मागून यायला सांगून ते पाण्याच्या जव.

ळून चालत जाऊन त्या कांसवाचा मार्गे जाण्याचा मार्ग त्यांनी बंद करून टाकला. आणि मग तसेच पुढे सरकत सरकत त्यांनी ते कांसव झटकन उलट करून टाकले.

“ पाहिलंस ना रे विल्यम याला कसं उलटायचं तें ? पण आपलीं बोटं मात्र साभाळ हं. कारण नाही तर डासा घेऊन पार तोडून टाकील तीं आपल्या दातानीं. आच्छा, आतां याला काहीं हलतां नाहीं येणार. तर आपण आतां आणखी कांहीं सापडतात कीं काय तें पाहूं या. ”

मध्यरात्र होईपर्यंत त्या दोघानीं मिळून पंधरा सोळा कांसवं टाकलीं उलटीं करून. “ बस; आजची कामगिरी तर चागली झाली आहे आपली. खूप दिवस पुरतील आपल्याला हीं. ” रेडी म्हणाले.

“ पण न्यायचीं कशी हो हीं रेडी, तळ्यापर्यंत ? ”

“ अरे, यांच्याखालीं ताडपत्री घालून ओढीत न्यायचीं वाळूवरून. उचलण्यापेक्षा सोपें तें. ”

“ आता थोडे मासे पकडायचे बुवा आपल्याला रेडी. गळ येतील तुम्हाला तयार करतां ? ”

“ दोन तीन दिवसांत करूं या हं आपण गळ तयार नि आपण दोघे जाऊं मग; ” रेडी म्हणाले.

दुसरे दिवशीं सगळ्यांनीं मिळून तीं कांसवं तळ्यांत नेऊन टाकलीं. दुपारीं जूनो बाईना धुण्याला मदत म्हणून लागली आणि बाकीचे सगळे बटाटे लावण्यासाठीं सीग्रेव्हनीं तयार केलेल्या जमीनीकडे गेले. रेडीनीं आधीं पावड्यानें जमीन सारखी केली आणि सीग्रेव्हनीं आणि विल्यमने बटाटे कापून एकेक डोळा जमीनींत पुरला आणि ते काम सपल्यावर त्यांनीं आणलेलें दुसरें बी पण त्याच जागेवर त्यांनीं लाऊन टाकलें. त्याच रात्रीं मग जेवण झाल्यानंतर रेडीनीं माशासाठीं दोन

गळ तयार करायला सुरवात केली. “ पण या गळाला लावायचं काय रेडी ! ” विल्यमनं विचारलें.

“ या शिंपांतले लहान मासे लाऊं आपण. तेवढे पुरेत, नाही तर थोडे पोर्के लावावं म्हणजे झाल. पण आतां उशीर झाला आहे मला वाटतं, तर आज आपण झोंपू या जाऊन. ”

पण विल्यमचा बेत काहीं वेगळाच होता. बाहेर चादणं चांगलं मजेच पडलेलं होत. म्हणून आणि आईला ताजे मासे खूप आवडतात म्हणून तिला चकित करण्यासाठी आजच आपण बाहेर पडायचं असं विल्यमनं ठरवून, आणि सर्वजण गाढ झोंपी गेल्यावर गळ घेऊन तो एकटाच बाहेर पडला. किनाऱ्यावर जाताच त्यानें दोन चार शिंपा गोळा केल्या आणि आतील कालव त्यानें गळ्याच्या लोखंडी हुकाला लावली. रात्र मोठी सुंदर पडली होती, पाणी अगदीं नितळ नि स्वच्छ दिसत होतं आणि चंद्रप्रकाश आत खालपर्यंत जाऊन पोचत होता. त्यानें आत गळ टाकला आणि तो तळाशीं जातांच एकदा जरा वर उचलला. एकदेन सेकंदांतच त्याच्या दोरीला जोरानें हिसका बसला, आणि तो बेसावध असल्याने त्याचा पुढे तोल गेला आणि स्वतःला सांवरता सावरता त्याच्या हातांना चांगलेंच खरचटलें. पण त्यान गळ मात्र वर ओढला आणि एक मोठा नऊ दहा रतली मासा त्यानें कोरड्या वाळूवर टाकला. या पहिल्याच भरघोस यशानें खूष होऊन त्याने पुन्हा गळ आत टाकला. दोन चार क्षणांतच दोरीला परत जोरानें हिसका बसला. पण तो आता नीट सावध अस. त्यानें त्यानें गळ एकदेन वेळा इकडे तिकडे हालवून मासा वर काढला. पहिल्या पेक्षाहि हा मासा मोठा होता. या सुयशानें खूष होऊन आणि आज एवढंच पुरे असं मनाशीं ठरवून मासे घेऊन तो परत फिरला आणि आंत तवूत त्यानें तें उचावर टागून ठेवले, आणि

तो झोपी गेला. सकाळीं लौकर उठून त्याने आपला पराक्रम रेडींना दाखवला. पण ते नाखूष झालेले त्याला दिसले.

“ मोठी चूक केलीस तू विल्यम. भलतंच साहस केलस तूं. तूं म्हणतोस तसा तोल जाऊन पाण्यात पडला असतास तू तर काय प्रसंग आला असता, कल्पना आहे ? एकाद्या शार्कच्या भक्षस्थानी पडून आपल्या आईबापांना जन्मभर रडत ठेवलीं असतीस तू, नाही का ? ”

“ खरंच चुकलं माझं रेडी; पण माझ्या मनातून आईला चकित करायची होती. ”

“ म्हणूनच गय करतो तुला एक वेळ; ” रेडी म्हणाले. “ पण पुन्हा करू नको असा वेडेपणा. ती पहा आलीच आई तुझी. गुड-मॉर्निंग मॅडम-आपल्या चिरजीवांनीं काळ रात्रीं काय पराक्रम केला आहे पहा. किती सुंदर मासे आणले आहेत पहा. ”

“ वा वा, विल्यम, छान केलस ह ! ” मिसेस सीग्रेव्ह म्हणाल्या आणि आज परतलेले मासे खायला मिळणार म्हणून टॉमीची स्वारी खूप होऊन नाचतच सुटली.

तो सबंध दिवस ते सगळेजण नारळी तोडून त्याचे ओंडके करण्यात गुंतले होते. सीग्रेव्ह नि रेडी माड पाडीत होते आणि त्याचे ओंडके हातगाडीवर चढवीत होते, आणि जूनो आणि विल्यम ती गाडी ओढीत घराच्या जागेवर ते ओंडके नेऊन टाकीत होते. तो सारा दिवस तेंच काम चाललं होतं त्याच; आणि ते त्यांना आणखी आठ दिवस पण पुरलं. आणि मग पुरेसं लाकूड झाल्यावर त्यांनीं आपल्या घर बांधणीस सुरुवात केली.

घर बाघणीस सुरवात झाली. त्यानीं जहाजावरून आणलेल्या लांकडातून रेडीनीं दाराच्या आणि खिडकीच्या चौकटी तयार केल्या आणि मग त्यानीं सीग्रेव्हच्या मदतीने चार खात्र चार कोपऱ्यांत सरळ पुरून उभे केले. मग नारळीच्या ओडक्याच्या दोन्ही टोकांना खोबण्या तयार करून ते चौफेर एकावर एक ते ठेवीत गेले. आणि मग दोन ओडक्याच्या मधल्या फटी नारळीच्या पाती पीळ भरून ते पीळ त्यानीं त्या फटीत घट्ट भरले. ही कामगिरी विल्यम नि जूनो यांच्यावर सोंप. वली होती. असं त्यांचं घर आस्ते आस्ते वर उंच उठू लागलं. घरात चुलाणाची सोय आत्ताच त्यांना करता येत नव्हती, कारण त्यासाठी शिपा जाळून त्याचा चुना तयार करायला पाहिजे होता किंवा चांगल्या मातीचा चिखल तरी तयार करायला हवा होता. म्हणून त्यानीं त्याची नुसती जागाच आज सोडून ठेवली. अशा तीन आठवड्यांच्या कामानंतर घर पुरेसं उंच तयार झालं. मग त्यानीं वर छप्पर उभारलं आणि तें माडाच्या झापानीं चागलं दाट असं शाकारलं. आता पाऊस जरी सुरू झाला तरी आत घरात गळण्याची काही फारशी घास्ती नव्हती. आणि आता वाऱ्याचा नूरहि जरी पालटला होता आणि वर आकाशात ढगाची गर्दी पण रोज वाहून लागली होती, तरीहि पण त्याचं घर पुरं झालं होतं.

“आता घर पुरं झालं तरी पण त्याची आंतली बाजू सुद्धा आपल्याला लौकरच तयार केली पाहिजे. कारण पावसाचा आता काहीच नियम सांगतां येत नाही.” रेडी म्हणाले.

त्यानीं मग त्यांच्या त्या घराच्या आतली जमीन सारखी करून

ठोकून ठोकून चांगली घट्ट अशी केली. मग चौफेर असा एक दोन फूट उंचीचा ओटा तयार केला आणि त्यावर मधून मधून पडदे सोडून पलंग नि खोल्या तयार केल्या. एका बाजूला खुर्च्या-टेबलांची माडणी तयार झाली. स्वयंपाकासाठी म्हणून एक तात्पुरतं लहान घर बाजूला उभं केलं. अशी बहुतेक तयारी पुरी झाली न झाली तोंच त्या रात्री पावसाने आपली धूळभेट त्यांना दिली. वारा सोसाठ्याचा वाहून लागला, नारळीची झाड एकमेकावर आपटून जणुं घट्ट आलिंगन देऊं लागलीं, विजांचा चमचमाट सुरू झाला आणि वर मेघांची गर्जना सुरू होऊन मुसळधार पावसाला एकदम सुरवात झाली.

“झाला का पावसाळा सुरू रेडी ! काळोख तरी किती पसरला आहे बाहेर नि हे असंच का राहायचं नेहमी ! असं असलं तर काय करायचं मग ! ”

“अरे, तरी मधून मधून सूर्य प्रकाश मिळेलच की आपल्याला. पण एखादेवेळीं मात्र पांचसहा दिवस देखील सारखा पाऊस लागेल.”

“पण आपलं घर राहिलं उभं हें किती छान झालं. त्या तबूत तर मला वाटतं बुडूनच गेलों असतों आपण ! ”

“म्हणूनच मला मोठी काळजी वाटत होती. पण झाली एकदांची ही सोय. देवाचे अभारच मानले पाहिजेत आपण. ”

“असं तर खरं रेडी. आज प्रार्थना वाचूं या आपण. ” सीग्रेव्ह म्हणाले. प्रार्थना वाचनानंतर त्यांनी आपल्या त्या नव्या घरांतल्या आयरुणात आंग टाकल. बाहेर पावसाचा मारा चालूच होता पण वरच्या झापांच्या दाट आच्छादनामुळे आंत मात्र त्यांना सुखाने शौप घेतां येत होती. मेघांच्या गडगडाटाने किंवा विजा लवण्यामुळे ते जरी दचकून मग्नच जागे होत तरी त्या निर्जन बेटावर त्या घरांत आपल्याला सुरक्षित ठेवल्याबद्दल ते परमेश्वराचे पुनः पुन्हां आभार मानीत.

सकाळीं आकाश पूर्ण निवळून झगझगीत सूर्य प्रकाश चोंहीकडे पसरला. रेडी आपली दुर्बीण खाकोटीस मारून बाहेर आले. इतक्यांत जूनो पण उठून बाहेर आली. “ काय जूनो, ऊन तर झक पडलं आहे की नाही आज ? ”

“ हो मासा रेडी; पण चूळ कशांनं पेटवूं आतां ? ”

“ हं, त्याची व्यवस्था ठेवली आहे करून मी कालच. तुझ्या चुलीतल्या निखान्यांवर राखाडी पसरून त्यावर थोड्या माडाच्या पात्या घालून ठेवल्या होत्या मीं. तिथे थोडे निखारे असतील बघ. चल, मी बाहेरून येणार होतो एक चक्कर टाकून; पण आधी चूळ देतो तुला पेटवून मी. ”

“ किती चांगले आहांत तुम्ही रेडी. सारं कसं सुचतं तुम्हांला अस ! नवल आहे मोठं ! किती पाऊस पडला काल नाही; आणि आतां झाप ओले झाले असतील सगळे. हा पहा पण विस्तव आहे इथे हं रेडी. आतां पेटवीन मी चूळ. ”

रेडीनीं मग शीळ घालून कुत्र्यांना बाहेर बोलावले आणि ते पर्यट-नाला निघाले. आधी त्यानीं विहीरीकडे मोर्चा फिरवला आणि ती गडूळ पाण्यानें भरून वहात असलेली पाहून ते म्हणाले. “ हं; मला वाटलंच होतं. पण मुळींच पाणी नसण्यापेक्षां हें असलं देखील खूप पाणी कांहीं वाईट नाही. बरं पण, आतां त्या बोटीकडे जाऊं या. ”

पण त्याप्रमाणे तिकडे जाण्यापूर्वी त्यानीं एकदां दुर्बीणीनें लांबवर नीट निरीक्षण केलं. तसं त्यांना एखादं जहाज त्या बाजूला फिरकेल असं कांहीं फारसं वाटत नव्हतं. तरी पण त्याचा काय नियम, म्हणून ते रोजच सकाळीं सीग्रेव्हनां नकळत हें काम करीत असत. कारण नाहीतर त्यामुळे निराशेचं वातावरण पुन्हां सुरू होण्याची त्यांना भीति होती. नेहमीप्रमाणे त्यानीं निरीक्षण करून आपली दुर्बीण खाली ठेवली आणि ते पुटपुटले: “ कांहीं उपयोग नाही याचा म्हणा. ”

काल रात्रीच्या वाऱ्याच्या जोरामुळे त्याची बोट पाण्यांत लाव वाह-
वली होती. पण दोरीच्या टोंकाला मोठे मोठे दगड बाघलेले असल्या-
मुळे तिला जवळ ओढून घेणं कठीण नव्हतं. बोट जवळ ओढून तिच्यां
तलं पाणी रेडीनीं बाहेर काढून टाकलं आणि ते बटाऱ्याच्या शेताकडे
वळले. “आतां एकदा बकऱ्या मेंढऱ्यांची हालहवाल पाहिली कीं सका-
ळचा माझा राउंड संपला. चला रे एरॉम्युलस रीमस काढा पाहूं शोधून
आपल्या शेळ्या, कुठे तरी दाट आडोशाला जाऊन बसल्या असतील
बिचाऱ्या.” आणि त्याचं जणु मनोगत ओळखून पुढे पळत सुट-
लेल्या कुत्र्यानीं त्यानीं लौकरच शोधून काढलं. “अरे पण काळी नॅनी
कुठे आहे?” जरा थाबून रेडी पुटपुटले. पण तेवढ्यात त्याच्या कानीं
बै बै असा आवाज आला. “हां; मला वाटलंच होतं तसं. नॅनी, नवीन
बच्चे केलेस पैदा होय. बर बर ! चलारे बाबा लोक, तुम्हाला चागली
सावळी हवी द्यायला आता.” तीं दोन्ही करडं खाकोटीस मारून ते
पुढे निघाले आणि नॅनी त्यांच्या मागून चालू झाली.

“हे पहा दोन नवीन पाहुणे आले आहेत आपल्या घरांत,”
मिसेस सीग्रेव्हना रेडी म्हणाले. “यांच्यासाठीं एक घर तयार होई-
पर्यंत या घरांतच हवीत त्यांना ठेवायला. पण हा नुसता आरंभ आहे
हां.”

कांहीं वेळानें मुलांच्या तडाक्यांतून करडांची सुटका झाल्यानंतर
रेडीनीं नॅनीला आंत नेऊन बाघली. सकाळची त्यांची न्याहारी मग
उरकल्यावर सीग्रेव्ह म्हणाले; “रेडी आपण आपली आतां बैठक भरवून
या पावसाळ्यांत काय काय कामं करायचीं तें एकदां ठरवू या.”

“हो, काम पुष्कळच आहेत करायचीं पडलेलीं आणि आपल्या
कामांना कांहीं शिस्त नि क्रम हा पाहिजेच. त्याशिवाय कामं नीट
सुरळीत नि झटपट कधींच होऊं शकत नाहीत. आमच्या या दर्यावरील

आयुष्यांत कामाची शिस्त नि नियम जर बाबलेले नसते तर आमची कामं उठतींच ना कधी. ”

“ खरं आहे रेडी. आमचंच पहा ना; आमच्या या सुईदोन्या सारख्या वस्तु जर जागेवर नसतील तर त्या शोधण्यापार्थीच सारा वेळ जायचा निघून; ” मिसेस सीग्रेव्ह म्हणाल्या.

“ आणि वेळेची बचत किती होते त्यानीं. आणि ज्याला त्याला कामं वाटून दिलीं असल्यानें प्रत्येक व्यक्ती ही महत्वाची बनते. हं मग आता आधीं काय करूं या ? मला वाटतं आपली बोट चांगली वर ओढून घेऊन ती माडाच्या झापानीं झाकून टाकूं या. ”

“ कवूल; एक ठरलं. मग त्यानंतर ? ”

“ त्यानंतर आपले तंबू पाडून त्याचं कापड नीट गुंडाळून ठेऊन द्यावं. मग एक मोठी कोठीची जागा हवी तयार करायला. त्यांतली जमीन चांगली उंच केली पाहिजे; म्हणजे पावसाचं ओल आंत येऊन आपलं सामान खगाव होणार नाही. त्याच ठिकाणीं आपल्या बकऱ्या पण राहतील एका बाजूला. त्यानंतर मिठागरासाठीं एक जागा तयार करून ठेवली पाहिजे. मग परत एकदा बेटाच्या त्या बाजूला जाऊन आपलं तिथलं सामान कसं काय आहे तें पाहून आल पाहिजे. तशी आपल्या या बेटाची तपासणी तरी आपण अजून कुठे केली आहे ? त्यावर काय काय वाढतं आणि दुसरे प्राणी काय आहेत तेंहि पाहून ठेवलं पाहिजे. आपल्या उपयोगीं अशीं पुष्कळ फळं असूं शकतील या बेटावर. मग गवताची सोय कुठे आहे कीं काय तेंहि बघायला हवं, नाही का ? ”

“ तुमचं म्हणणं मान्य रेडी. पण आपली कामाची वाटणी कशी करायची ? ”

“ त्याची आज जरूर नाही. आधीं बोट टाकूं नीट शाकारून.

मग वेळ मिळेल तशी घराची तयारी करायची. जूनो झाप गोळा करून सांठवील सर्पणासाठी. आणि आपला टॉमी करील तिला मदत.”

“ हो, मी दाखवीन झाप कसे ओढून न्यायचे ते, ” एकदम उभा राहात टॉमी म्हणाला.

“ अरे हो पट्टे; आत्तांच नाही कांही. चला, आज आपण बोट किनाऱ्यावर ओढून घेऊन ठेऊं या आत्तां. ”

घरासाठी झाडं पुष्कळच तोडलीं असल्यामुळें झाप गोळा करणं कांही त्रासाचं नव्हतं. विल्यम नि सीग्रॅव्हनीं ते पुरेसे गोळा केल्यानंतर त्यानीं बोटीच्या बाजूने जरा खणून बोट घट्ट बसवून टाकली, आणि मग झापांनी त्यानीं ती नीट आच्छादली आणि त्यावर वाळूपण पसरली.

“ कांही रेडी, पावसाचा काय होईल त्रास बोटीला ? ”

“ पावसाचा कांही नाही व्हायचा; पण मधूनच पडणाऱ्या उन्हाचा मात्र त्रास होईल. कारण या दिवसात उन्हं पडलीच तर तीं फार कडक असतात आणि त्यानीं या फळ्या तापून तडकतील, कीं संपलं ! ”

“ ही नव्हती हं मला कल्पना रेडी. आतां काय करूं या पण ! वेळ आहे अजून आपल्याला; ” विल्यम म्हणाला.

“ तूं आणि बाबा गळ घेऊन मासे पकडाला जा. तोंपर्यंत मी कांही जळण देतो जूनोला गोळा करून. साठवून ठेवलं तें कीं मग कोरडं होईलच आपोआप. मि. सीग्रॅव्ह, गळाची दोरी घट्ट नको हं घरूं पण हातांत. नाहीतर दोरीच्या दिसक्या बरोबर पाण्यात पडाल, बरं का. ”

त्यांचं नशीब आज जोरावर होतं. कारण दोन तासांच्या आधींच त्यांना आठ मोठे मासे सांपडले. त्यानीं ते काठीवरून लोंबकळत घरी आणलेले पाहतांच टॉमी ‘ मासे मासे ’ करून नावाला लागला. आणि मासे बरेच सांपडले असल्यानें आज जेवण त्यांच्यावरच करायचं त्याच्या आईनें कबूल केलें.

ते जेवायला बसले असतील नसतील तोंच वर मेघांचा कडकडाट होऊन धुमेधार पावसाला सुरवात झाली. आतां बाहेर काम करणं अशक्यच होतं म्हणून रेडीनीं बोटीचे मोठाले दोरखंड उलगडून त्यांच्या लहान दोऱ्या वळण्यास विल्यम आणि सीग्रेव्ह यांना सांगितलं आणि ते कॅनव्हासमधें भोकं तयार करू लागले म्हणजे त्यातून दोऱ्या घालून ते पडद्यांसारखे घट्ट टांगतां यावे म्हणून. मग ते पडदे त्यानीं मिसस सीग्रेव्हच्या विछान्याच्या सभोंवार टांगले आणि बाकीचं कॅनव्हास सुद्धां असंच घराच्या चारी बाजूने लोंबतं सोडलं. आतां त्या ओबडधोबड भिंतीसुद्धां घरातल्या भिंतीसारख्या चांगल्या दिसू लागल्या.

“रेडी, तुम्ही मला तुमचा इतिहास सांगायचं कबूल केलं आहे मागें;” रात्री मेणबत्त्या पेटवल्यावर विल्यम म्हणाला. “मग आत्तां कराना थोडी सुरवात, म्हणजे जरा वेळ तरी जाईल.”

“हो, कबूल केलं आहे खरं, आणि मी आपला शब्द पाळणारच आहे. माझी हकीगत ऐकलीस कीं मी कसा वेळ्यासारखा वागलों होतो अनेक वेळां, हें तुला पण समजेल. पण त्यावरून जर तूं कांहीं सावधपणा शिकलास तर या सांगण्याचा खरा उपयोग होईल. ऐक तर हं आतां.”

वृद्ध रेडीचा इतिहास.

“अगदीं आरंभापासून हवी असेल नाही तुला माहिती. तशी कांही फार नाही ती. माझे वडील एका व्यापारी जहाजाचे कप्तान होते. आणि माझी आई—देव तिचं भलं करो!—एका फौजी कप्तानाची मुलगी होती. तिच्या विवाहानंतर दोनच वर्षांनीं वारले ते. त्यानीं ठेवलेल्या पैशांतून आणि पडिल्या पैशांतून माझ्या वडीलांनी आपल्या जहाजांत एक तृतीयांश मालकी खरेदी केली. उरलेले दोन तृतीयांश मास्टरमन नांवाच्या एका श्रीमंत जहाज कारखानदाराच्या मालकीचे

होते. आपला पगार आणि या पैशांवरचा फायदा, यांवर माझ्या आई-वडीलांचा चांगल चालत असे. माझ्या वडीलाविषयी मास्टरमनचं मत फारच चांगलं होतं. ते त्यांच्या विवाहाला हजर होते आणि जेव्हां मी या जगात प्रवेश केला तेव्हां तेच माझे गोंड फादर झाले. यामुळे आमचा खूप फायदा होईल अशी लोकांची कल्पना होती; कारण माझा हा देवपिता अविवाहित आणि म्हाताराच होता आणि त्यांना कोणीच नातेवाईक पण नव्हते. आणि स्वभावाने जरी ते चिक्कू होते तरी मरताना काही ते पैसे घेऊन जात नव्हते खास. असं सारे लोक म्हणत. पण या सर्व कल्पनांवर बोळा फिरला. कारण, माझ्या जन्मानंतर एकच वर्षाने माझे वडील समुद्रात जहाज बुडून मृत्यु पावले; आणि वयाच्या बावीसाव्या वर्षी गळ्यांत एक लहान मूल घेऊन माझी माता विधवा झाली.

“ जहाजाचा विमा उतरला असल्याने माझ्या आईला पोटापुरतं मिळेल अशी सर्वांची कल्पना होती. पण फक्त दोन तृतीयांशाचाच विमा उतरला होता आणि ते दोन तृतीयांश माझ्या मालकीचे आहेत, असं मास्टरमननीं सागून सगळ्यांचे डोळे पांढरे केले. ”

“ विमा उतरणं म्हणजे काय बाबा ! ”

“ म्हणजे असं की विमा कंपनीला आपण कांही पैसे भरायचे. की मग जर तें जहाज नादुरुस्त झालं किंवा बुडालं तर तें नुकसान भरून देण्याची जबाबदारी विमा कंपनी आपल्यावर घेते. हें पैसे भरण्याच प्रमाण ठरलेल असत. समज, विमा जर हजाराचा असला आणि तुम्हांला दहा टक्के भरावे लागणार तर जहाज जर सुरक्षित परत आलं तर तुम्ही कंपनीला शंभर रुपये द्यायचे. पण जर जहाज बुडालं तर कंपनीनें तुमचे हजार भरून द्यायचे. ह, चालू द्या पुढे रेडी; हा मधे खंड पाडला मी. ”

“अं; त्यांत कांहीं नाही. अशी मुलांना माहिती करून द्यायची प्रत्येक संघी घेतलीच पाहिजे आपण. बरं पण. मास्टरमनचं करणं कितपत योग्य होतं तें काही मला माहीत नाही. पण साऱ्यांनी त्यावेळीं त्यांची निंदा केली एवढं मात्र खरं. बायबल काय म्हणत, ‘पितृ-हीनांना नि विषवाना त्याच्या अडचणींत मदत करा, आणि या जगांत निष्कलक असेच जगा.’ यानें एवढच झालं कीं माझ्या आईला कांहीं काम करून आपला उदर निर्वाह चालवावा लागला. अर्थात काही स्त्रियांनी थोडी फार मदत केली तिला. अशीं आठ नऊ वर्षं गेलीं.”

“पण तुमचा तो देवपिता नाही का आला कांहीं मदत करायला?” सीग्रेव्हनीं विचारलें.

“नाहीं; आणि तीच तर गंमत आहे. आणि लोकानीं त्याबद्दल खूप निंदा केली त्याची. अर्थात त्याच्या कानावर ती गेलीच आणि त्यांना आईचा संशय येऊन ते अधिकच चिडले. खरं म्हणजे, त्यांचं मनच त्यांना मुळीं खात असेल. आपण ज्यांना दुखावलेलीं लुबाडलेलीं असतात तीं आपल्याला म्हणूनच डोळ्यासमोर नको असतात. कारण त्यामुळें आपलें मन आपल्याला टोचू लागतं.”

“तुम्ही म्हणता तें पुष्कळसं सत्य आहे, रेडी; तरीहि त्यानीं कांहींच केलं नाही, हें मात्र आश्चर्य आहे.”

“असं दिसलं खरं सगळ्यांना त्यावेळीं. पण हाताचे ते फारी चिकट, त्यामुळें नुसते चिडत ते सारं ऐकून. पण आतां पुढे—माझी प्रकृती चांगली धडधाकट होती त्यावेळीं आणि जेव्हा केव्हा मला मोकळेपणा मिळायचा तेव्हा तेव्हां मी आपला समुद्रावर पाण्यात खेळत असायचा, किंवा बंदरातल्या गलबतांवर हिंडायचा मी. उन्हाळ्यांत तर निम्मा अधिक दिवस मी पाण्यांत असायचा आणि मो पोहत असे पण उत्तम. आईला मात्र हें आवडत नसे आणि माझं मन दुसरे कुठे तरी

गुंतवायचा ती बिचारी प्रयत्नाई करी. दर्यावर्दी जावनांतले घोके आणि हालअपेष्टा यांचं ती माझ्याजवळ वारवार वर्णन करी आणि प्रत्येकवेळीं माझ्या वडीलांच्या मृत्यूच्या वर्णनानें अश्रूंच्या पूरांतच तें वर्णन मग पुरं होई.

“ आपला मनुष्य स्वभाव असा कांहीं चमत्कारिक आहे कीं जें नको म्हणून सांगितलं असेल, तें आपण हटकून करायला जातों. आणि मला तरी असं वाटतं कीं, त्यावेळीं आईनें जर अस प्रत्येक वेळीं समुद्रावर जाऊं नको म्हणून मला आवर्जून सांगितलं नसतं, तर मी हें खलाशाच जीवन स्वीकारलहि नसतं कदाचित. मी कितीतरी आपल-पोटेपणानें त्यावेळीं वागलों अस वारंवार मला आतां वाटतं. पण माझ्या तशा वागण्यामुळे आईच्या हृदयाला काय यातना होत असतील याची माझ्या बालमनाला तेव्हां कल्पना नव्हती. माझ्या काळजीनें ती कशी झुरत होती हे मला दिसत नव्हतं, कळत नव्हतं. मुलांना याची कधींच कल्पना येत नाहीं; ती जर येईल तर तीं तशीं वागणार नाहींत; कारण आपलें अंतःकरण त्यावेळीं कोंवळं, मृदु असतं; तें या वादल्या वयांत मात्र असं कठोर बनतं. ”

“ मला पटतं तुमचं म्हणणं रेडी, ” सीग्रेव्ह म्हणाले. “ आपल्या वागण्यानें आपल्या आईबापांना किती यातना होतात, आपल्यांतल्या घाणेरख्या किंवा दुष्ट सवई पाहून तीं किती भयभीत होऊन जातात, हें जर मुलांना नीट समजेल तर तशीं तीं खरोखर वागणार नाहींत. ”

“ पण दुर्दैवानें त्यावेळीं आपल्याला तें समजूं शकत नाहीं, आणि ज्यावेळीं समजतं त्यावेळीं हातांतून बाण केव्हांच सुटून गेलेला असतो, आणि केवळ पश्चात्तापच काय तो फक्त मागें शिल्लक उरलेला असतो. हं! आतां पुढें सांगायचं म्हणजे एक दिवस वारा अतीशय सुटला होता, समुद्र तुफान खवळला होता आणि चक्यावरला एक माणूस

उडून पाण्यांत पडला. त्याला नीटसं पोहताहि येत नव्हतं, त्यामुळे त्याच्याकडे फेंकलेली दोरीहि त्याला पकडतां येईना आणि पाणी पण विलक्षण उसळत होतं. त्याच्याकडे पुन्हा दोरी टाकायच्या वेळीं मी एकदम पुढे झालों आणि ती दोरी पकडून पाण्यांत उडी घेतली.

“ वयानें लहान असलों तरी एखाद्या बदकासारखा पोहत पोहत ती दोरी मी त्या माणसाच्या हातात दिली, आणि त्याला लोकांनी घक्यावर ओढून घेतला. आणि मलाहि त्यानीं बाहेर काढलें. आणि मग मला समजलं कीं, मी वाचविलेला माणूस म्हणजे माझे गोंड फादर, मि. मास्टरमन हे होते. जो तो माझी मुक्तकंठ स्तुती करीत होता; आणि म्हणूं नये पण, मलाहि माझ्या घाडसाचें अतिशय कौतुक वाटत होतं. मग लोकांनीं आरडा ओरडा करीत नि जसा काही मिरवीत आईकडे नेला. तिने विचारीनें मला छातीशीं घट्ट कवटाळलं आणि माझ्या शौर्याबद्दल आणि त्याबरोबर माझ्या वरल्या संकटाबद्दल ती किती वेळ तरी अश्रु गाळीत होती. तिला अभिमानहि वाटत होता नि त्याचबरोबर माझा हा स्वभाव मला गोत्यात आणील म्हणून तिला काळजीहि वाटत होती ”

“ पण तुम्हाला ती रागं भरली काहो त्याबद्दल ? ”

“ नाही, विल्यम् ; मी आपलं कर्तव्य केलं म्हणून तिला बरं वाटलं. किंवा कदाचित तिला असहि वाटलं असेल कीं मी अपकाराची फेड उपकारानेंच केली, म्हणून; पण ती बोलली नाही काहींच. दुसरे दिवशीं मास्टरमन आमच्या घरीं आले. अजूनपर्यंत माझ्याकडे दुर्लक्ष केल्यामुळे त्यांना खूपच अवघड वाटत होतं. माझ्या आईनें त्यांचं चांगलं स्वागत केलं, कारण तिला विचारीला अजूनहि आशा होती. पण मला मात्र त्यानीं केलेल्या सान्या गोष्टीमुळे ते अतिशय अप्रिय झालेले होते. त्यांना वांचवल्याबद्दल मात्र मला आनंद वाटत होता,

हेहि खरं; पण का हें मला जरी नकी सांगतां येत नाही, तरी मला सागायला लाज वाटते की, मी त्यांना माझ्या उपकाराखाली आणल्या-मुळेच मला तसं बर वाटत होत. असा मला अभिमान उत्पन्न झाला होता. म्हणजे बघ विल्यम, मी जें काय केलं त्यावेळीं, त्याला फारशी किंमत नाही रहात या असल्या विचारानीं. निर्भेळ उपकार, किंवा निर्भेळ कर्तव्य, अस माझ्या त्या कृत्याचं शुद्ध स्वरूप नव्हतं; त्यांत अभिमानाचं हें हीणकस मिसळलेलं होत.”

“ मला वाटतं रेडी, मला देखील तसंच वाटलं असतं तुमच्या-सारख, त्यावेळीं;” विल्यम म्हणाला.

“ आतां, ज्या उमाळ्यानं मी तें कृत्य केलं तो उमाळा शुद्ध होता हे खरं, पण मागाहूनच्या माझ्या मनातील त्या विचारानं त्याच महत्त्व कमी झालं, यात संशय नाही. सत्य वाटतं तेंच सांगतो आहे मी आज. माझ्या सारखा म्हातारा आपल्या गत आयुष्याकडे निर्विकल्प रीतीने पाहू शकेल, पण गतकृत्यांबद्दल पश्चात्ताप मात्र त्याला वाटेलच वाटेल. असो. माझ्या त्या देव पित्यानं त्यापुढे माझा सर्व खर्च चालवायचं कबूल केलं आणि मी मोठा झालो की त्याच्या घद्यांत मला ध्यायचिहि त्यानीं ठरवलं आहे असं आईला त्यानीं सांगितलं. कृतज्ञभावाने माझ्या आईचे डोळे भरून आले आणि ते गेल्यावर आता मी नीट मार्गाला लागणार आणि खलाशी होणार नाही म्हणून तिनें आपल्याला अति-शय आनंद झाल्याचं दाखवलं. आतां हें कबूल केलं पाहिजे की मि. मास्टरमननीं आपला शब्द पाळला आणि माझ्या आईला पण बरं वाटलं. ती मला पोटाशी घेऊन कुरवाळून म्हणायची की तुझ्यामुळेच रे माझी मोठी काळजी दूर झाली, बाबा. ”

“ तुम्हांला किती समाधान झालं असेल त्या वेळीं नाही, रेडी ! ” विल्यम म्हणाला.

“ होय, समाधान झालं आणि गर्व पण झाला मला. पण गमत अशी की मास्टरमन बदलची माझी अप्रीति काही कमी झाली नाही. कारण ती अप्रीति मुळीं माझ्या मनात पुष्कळ दिवसांपासूनची मुरलेली होती. म्हणून आईला झालेला आनंद मला आवडेना आणि माझा खर्च त्यानी चालवावा हे मला कमीपणाचं वाटूं लागलं. आणि माझी आई आतां सुखी झाली तर मी दुःखी झालों. आणि शिवाय मला त्यानीं आतां चांगल्या शाळेंत घातल्यानें माझं इतर पोरा-बरोबरचं समुद्रावर भटकणं बंद झालं. ते सारं माझ्या बऱ्यासाठीच होतं हें मला तेव्हां कळत नव्हतं. मी मनांत कुद्द लागलो. आणि कारण काय तर, मागच्या सारखं उनाडण्याला मला सापडत नव्हतं नि अभ्यास करावा लागत होता. मास्टरनीं एकदा त्यामुळें तक्रार केली आणि मास्टरमननीं माझी खूप खरड काढली. मी अधिकच भडकलों आणि मला शिक्षा होऊ लागली. त्यामुळें चिडून जाऊन शाळा सोडून एखाद्या जहाजावर पळून जायचा मी बेत केला. पाहिलंस विल्यम, कसा गाढवपणा मी करीत होतो तो ! माझ्यासारखं सगळ्याच मुलाना वाटत असतं की, आपण शहाणे आणि आपली वडील माणसं सारीं वेडीं. पण आज मला समजतं आहे, मी केवढी चूक त्या वेळीं केली ती ! किती तरी गोष्टींची शक्यता होती त्या वेळीं—शक्यता म्हणतो आई मी, कारण भविष्यात काय लपलेल असतं तें कुणालाच पहातां येत नाही. पण शक्यता मात्र अशी होती की, माझं शिक्षण चांगलं पुरं होऊन मी मास्टरमनच्या घ्यात त्यांचा माणूस म्हणून शिरलों असतो आणि कदाचित् त्याच्या इस्टेटीचा वारस पण मीच झालों असतो. म्हणजे श्रीमंती, शिक्षण आणि सर्व सुखोपभोग माझ्या आवर्ती भोंवती; आणि मग चांगली बायको मिळून मुलांवाळांच्या संसारात चांगली सुखानें कालक्रमणा

मी केली असती; आणि असं म्हातारपणी, हातपाय पुरे थकल्यावर या ओसाड बेटावर पडून नसतं रहावं लागलं मला. हें मी कां सांगतो आहे विल्यम, कीं चुकीचं एकच पाऊल पडल्यामुळं माझं सारं आयुष्य कस बदलून गेलं, आणि सौख्य समाधानाच्या नंदन-वनांत विहरण्या ऐवजी या दैन्याच्या नि संकटाच्या साम्राज्यांत मी कसा रखडतो आहे हें तुला नीट कळावं, म्हणून. क्षुल्लक चुकीचे हे घोर परिणाम असे असतात; आणि आयुष्याची सारी दिशा त्यांनीं बदलून जाते.”

“चागला घडा शिकण्यासारखा आहे यापासून, रेडी.”

“खरं आहे मि. सीग्रेव्ह. माझ्या आजच्या या स्थितीत मला असमाधान नाही, तरी केलेल्या चुकीबद्दल मला वाईट हें वाटतंच आहे. तो सर्वज्ञ परमेश्वर त्याला योग्य वाटेल तशीच आपली विल्हेवाट लावीत असतो; आणि मी आजहि अंतःकरण पूर्वक असें म्हणतो कीं, ‘तुझ्या इच्छेप्रमाणेंच होऊ दे परमेश्वरा, माझ्या नाही.’ त्याच्याच हातात आता मी आपल्याला निरवलं आहे.”

“पण तुमचं दुर्दैव हे आमचं सुदैव ठरलं रेडी. कारण तुम्ही जर खलाशी झालां नसतां आणि तुम्ही आमच्या या जहाजावर नसतां तर, त्या साऱ्यांनीं आम्हांला सोडल्यानंतर आमचं काय झालं असतं ?” मिसेस सीग्रेव्ह म्हणाल्या.

“तुमच्या थोडं फार उपयोगी पडतां आलं माझ्यासारख्या थकल्या भागल्या म्हाताऱ्याला, याचं मलाहि समाधानच वाटतं आहे, मॅडम !”

दुसऱ्या दिवशीं त्या नव्या करडाच्या ओरडण्यानें तीं लौकर जागी झालीं. आज हवा चांगली होती आणि स्वच्छ सूर्यप्रकाश चोहींकडे पसरला होता. विल्यम आणि सीग्रेव्हर्नी प्रथम तंबूचं कापड खाली घेऊन वाळत घातलं आणि दोन दिवस कुठे दिसत नसलेलीं कोंबडीं शोधित विल्यम दूर गेला. लौकरच त्याला तीं सांपडलीं आणि त्यांना दाणा दाखवीत त्यांना घेऊन तो घरीं आला. कारण तीं हि भुकेनें वखवखलेलीं होतीच; म्हणून त्याच्या मागून तीं निमूट परत आलीं.

“ विल्यम आज आपण एक खुराडं करूं या तयार या कोंबड्या-साठीं. कांहीं फार नाही वेळ लागणार त्याला. या चार नारळीं खाली बांधू या आपण तें. त्याला एक दार पण हवें ठेवायला. आणि एकदां त्यांना संवय झाली या घरांत येण्याची कीं मग नाही ती कुठें भटकायची. ”

त्यांचं तें घर बांधून होईपर्यंत आणि वाळलेल्या तंबूच्या गुडाळ्या करून त्या नीट ठेऊन देईपर्यंत सध्याकाळ होत आली. म्हणून मग ते घरीं परतून जेवण आटोपण्याच्या मार्गाला लागले; आणि जेवण आटोपल्यावर रेडींनीं आपली हकीकत पुढें चालू केली.

—“मी शाळेंतून पळून जायचं ठरवल, इथपर्यंत काल आलों मी. आतां पुढे, दिवसा शाळेंतून निसटणं काहीं शक्य नव्हतं. शक्यता फक्त रात्रीं सर्व मुलं निजल्यावरच. आमच्या खोलीवर एक पोटमाळा होता आणि त्यावर जायला खोलींत एक शिडी पण होती. त्यावरून गेलों मीं माळ्यावर, सर्व निजानीज झाल्यानंतर. आणि तिथून मग

वरचीं कौलं काढून मी छपरावर चढलों. तिथून इळूच घसरत बाजूच्या पाण्याच्या पन्हळाला घरून त्यावरून खाली तसाच घसरत घसरत आलों, आणि जमिनीवर पाय टेकले. त्या नळावरून मी कसा खाली आलों तें माझं मला ठाऊक. जर हात निसटता त्यावेळीं, तर जन्माचाच जायबंदी झालो असतों. ”

“ खरंच रेडी, कुठे तंगड मोडून नाहीं घेतलत ही मेहेरबानीच;” मिसेस सीग्रेव्ह म्हणाल्या.

“ दैवाचीच खैर म्हणायची, मॅडम. मग पुढलं काम तसं सोपं होतं. दिंडी ओलाडून रस्ता गाठला मात्र आणि मग एकदम मी जी धूम ठोकली ती तडक बंदर गाठलं. भरतीचं पाणी जोरांने किनाऱ्याकडे भरत होतं, नि त्याचा फायदा घेऊन एक गलबत आपला नांगर उचलीत होतं. एक माणूस धक्यावर खांबाला बांधलला दोर सोडीत होता. मी एकदम पुढे धांव मारली आणि एक शब्दहि न बोलता त्या जहाजावर उडी ठोकली. एक कोळसावाहू गलबत होतं ते. जहाज धक्यापासून दूर होऊन जरा स्थिरस्थावर झाल्यावर मला कप्तानासमोर उभे केलं. अतिशय ऊग्र असा माणूस दिसला मला तो. आणि तो दिवस सपण्यापूर्वीच त्याच्या कठोरपणाचा मला पुरा अनुभव आला आणि मगच मला पश्चात्तापाचे चटके बसू लागले. अगावर ओले कपडे आणि कामाने दमून गेलेला असा मी एकटाच रात्री एका दोरखंडाच्या गुडाळ्यावर बसलों असतां मला आईची आठवण झाली; आणि माझ्या या पळून जाण्याने त्या विचारीला काय यातना होतील याचा विचार पहिल्यानेच माझ्या मनात उभा राहिला आणि माझं हृदय भरून येऊन मी ओकसाबोर्क्षी रडूं लागलों पण आतां अश्रूंचे समुद्र वाहूनहि काही उपयोग नव्हता. पण मला असं वाटत कित्येक वेळीं मि. सीग्रेव्ह की, पुढे मी जी दुखं नि संकट अनुभवलीं

आणि हालअपेष्टा सोसल्या ती माझ्या त्या पातकावद्दल परमेश्वरानें मला केलेली शिक्षाच होय. मी आपल्या आईजवळ कटोरपणानें वागलों होतो, आणि ती शिक्षा मला योग्य होती. तिने त्याची हाय घेतली, तिच अतःकरण विदीर्ण झालें; तिनें केलेल्या मायेची काय फेड केली मी ही ! परमेश्वर मला क्षमा करो ! ”

शुद्ध रेडी हृदय भरून घेऊन काही वेळ स्तब्ध बसले आणि त्याचे ते श्रोतेहि तसेच स्तब्ध बसले होते. मग जरा वेळाने ते म्हणाले; “ इथेच थाबावं मला वाटत आज; माझ्याने पुढे सांगवत नाही; माझा तो मूर्खपणा आणि दुष्टपणा माझ्या मनाला अतिशय यातना देताहेत, आणि त्या स्मृतीनें माझें हृदय अगदीं भरून आल आहे. ”

× × × × ×

दुसरा दिवसहि मोठा सुंदर उजाडला. सकाळच्या न्याहारी नि जेवणा करता एक कासव मारून आणून रेडी, सीग्रेव्ह आणि विल्यम मग नारळीची झाडें पाडण्यासाठीं गेले. कारण त्यांना एक कोठी साठीं घर तयार करावयाचे होते, आणि ते पूर्ण होतांच बेटाच्या दुसऱ्या बाजूला साठवून ठेवलेल सर्व सामान त्यांना त्यात आणून लावाव याचें होत.

“ माझ्या मनातून हे ठिकाण एखाद्या लहान गढी सारखेंच पूर्ण बेदिस्त असं करायचें आहे. तस घरापासून काही हें फार लांब नाही. झाडें पण अतिशय दाट असल्यामुळें वाट वेडी वाकडी वळणावळणाची तयार केली कीं हे सहज कोणाला दिसणार पण नाही. तोडलेल्या झाडाचे बुधे पण पार नाहीसे करून टाकले पाहिजेत. नाहीतर आपलं गुपीत नेमकं तेच फोडतील. ”

“ खरं आहे; कारण कधीं काय होईल याचा काही नियम नाही सांगतां येत, ” सीग्रेव्ह म्हणाले.

“ या भागांतले रानटी लोक हे आपल्या होड्यांतून या बेटावरून त्या बेटावर जात असतात. केवळ नारळ गोळा करण्यासाठी बरंका. आपल्या जवळच्या बेटावर वस्ती आहे की नाही कांही सांगतां येत नाही आणि असली तर लोक कसे असतील तें सांगणं हि पण कठीण आहे. पण हें तुमच्या मिसेसना मात्र सागायचं नाही हं. उगीच त्यांना काळजी ! ”

आपल्या राहत्या घरापासून शंभर एक कदमांवरची ती जागा त्यांनीं मग निश्चित केली आणि तोडावयाच्या झाडांवर नीट खुणा केल्या. कांही झाडं त्यांनीं बुधापासून तोडलीं आणि त्यांच्या बाहेरचीं चार फूट उची राखून तोडलीं. जेवणवेळपर्यंत त्यांनीं बरंच काम केलं आणि मग वखवखलेल्या पोटांने ते घरीं परत आले. सकाळच्या ताज्या कांस-वाचा गरमागरम रस्सा त्याची वाटच पहात होता.

“ किती थकलेले दिसता तुम्ही सारे जण ! ” मिसेस सीग्रेव्ह उद्गारल्या. “ इतकं श्रमाबाहेर काम नका करीत जाऊ रोज. ”

“ झाडं तोडणं श्रमाचच आहे आई. पण त्यानें काही त्रास नाही व्हायचा आम्हांला. आणि विशेषतः आज हा रस्सा आमच्या स्वागताला तयार असताना तर नाहीच नाही. कांही तुमचं काय बिघडलं आहे टॉमी महाराज ? ”

“ त्याचा नि माझा वाद चालला आहे. माझं अंगुस्तान सांडलं आहे त्यानें. तो म्हणतो, मी काही घेतलं नाही आहे तें; पण मी पाहीन कुठे तरी. पुन्हां पुन्हां विचारलं तरी, मी पाहीन कुठे तरी, सांपडेल इळूइळू, हें त्याचें उत्तर कायमच आहे. ”

“ टॉमी, तूं घेतलं आहेस अंगुस्तान ? ”

“ मला सापडेल तें पपा इळूइळू. ”

“ हें कांही उत्तर नाही टॉमी. तूं घेतलं आहेस कां तें ? ”

“ मला सांपडेल म्हणतों ना मी पपा, ” टॉमी कुरकुरत म्हणाला.

“ बरं तर, अगुस्तान सांपडेपर्यंत तुला जेवण नाही आज. ”

सर्वीनों जेवणाला सुरवात केली. टॉमीने मोठा गळा काढला पण तिकडे कोणीच लक्ष दिलें नाही. विल्यमने एक बशी संपवून दुसरी घेतांच त्यांत तें अगुस्तान पटकन पडलें. आणि मग टॉमीला विचार तांच, रस्सा चाखून पहाण्यासाठी त्यानें तें अंगुस्तान आंत धातले होतें, पण बोट भाजताच त्यानें तें आत भांड्यात टाकून दिलें आणि मग खरं सांगितलं तर आई सारा रस्सा फेंकून देईल आणि आपल्याला रस्सा मुळींच मिळणार नाही, म्हणून मी तें कबूल केलं नाही असें त्यानें रडत रडत सांगितलें. पण रेडीच्या मध्यस्तीनंतर मग त्याच्या वडीलानीं त्याला एकदा ताकीद देऊन जेवायला ये म्हणून सांगितलें. त्याचं व्याख्यान संपल्याचा आनंद मानीत टॉमीने बशी तोंडाला लावली आणि दुसरी घेतांना तो म्हणाला; “ आतां टॉमी अंगुस्तान नाही आत टाकणार; ते टिनपॉट घालील तो आत. ”

जेवणानंतर सायंकाळपर्यंत त्यांचं काम चाललं होतं. सूर्यास्ताला आकाशांत परत ढग गोळा होऊ लागले आणि रात्री चांगलाच पाऊस पडणार असा रंग दिसू लागला.

“ रेडी, तुम्ही फार दमलां नसलां तर तुमची गोष्ट सांगा पुढे, ” मिसेस सीग्रेव्ह म्हणाल्या.

“ ठीक, सांगतों पुढे. आमचं जहाज लंडनला जायचं होतं. तसा आमचा प्रवास मोठा मजेचा झाला. आरंभी मला सवय नसल्यानें मला मात्र बराच त्रास झाला. खाडीतून किती तरी जहाजं जात येत होती आणि मला बरं वाटत होत. पण आमचा कप्तान फारच वाईट होता. पशूमारखाच तो साऱ्यांना वागवी. माझ्यासारख्या दुसऱ्या एका उमेदवाराच्या मतानें मी तिथन पळून जावं असं होतं. त्यानें

खूप त्रास सोसला होता. लाथा-बुक्यांनी त्याला कप्तानाने अनेक वेळां माझ्या देखतच मारला होता. आणि मी सुद्धां एकदा करारावर सही केली कीं तोच खुराक मलाहि चालू होईल, अस त्याच मत होतं. मीहि मग तसच करण्याचं ठरविल. बंदरांत उतरतांच कप्तान गांवात गेल्याबरोबर, जवळच्याच एका मोठ्या जहाजावर उभ्या असलेल्या दोन मुलाना मी विचारले. त्याचा कप्तान चांगला माणूस होता अस दिसल, म्हणून मी त्याच्याबरोबर खाली जाऊन त्याच्या कप्तानाला सांगी खरी हकीगत सांगितली, आणि त्याच्या नोकरांत राहण्याची माझी इच्छा प्रदर्शित केली. झालं; आमचा करार ठरला आणि दोन दिवसातच आमच्या जहाजाने नांगर उचलून मुंबईची वाट धरली. ”

“पण तुम्ही आपल्या आईला पत्र पाठविल असेल नाहीं ?” विल्यमने विचारलें.

“हो; आमच्या कप्तानानेच मला तस आधीं कर म्हणून सांगितलं होत; आणि त्यानींहि स्वतः दोन चार ओळी खाली लिहून आपल्या मुलाची काळजी करू नका असं तिला कळविल. पण तुम्हाला तें पत्र तिला पोचल नाहीं. ज्याच्याजवळ तें टाकायला दिल होतं तो टाकण्याला विसरला आणि मग जहाज सुटल्यावर त्याने तें फाडून टाकल कीं काय तें कांहीं कळायला मार्ग नाहीं. पण मागाहून मला मात्र तपास लागला कीं माझ पत्र काहीं आईला मिळालं नाहीं. ”

“पण तो तुमचा गुन्हा नाहीं रेडी;” मिसस सीग्रेव्ह म्हणाल्या.

“नाहीं, तो नाहीं माझा गुन्हा, कारण गुन्हा करून मी केव्हांच मोकळा झालों होतों. ”

“तें जाऊ दे आता रेडी; होऊन गेलं तें. आता पुढे. ”

“जशी तुमची इच्छा मॅडम. माझ्या वयाच्या मानानें मी अति-

शय चुणचुणीत होतों. डोलकाठीवरून किंवा दोरीच्या उंच शिडी-
वरून मी माकडासारखा झपाझप चढून जात असे. आणि जहाजावर
मी सर्वांचा आवडता पण होतो. विशेषतः स्त्री प्रवाशात तर माझ्या
लहान वयामुळे मी फारच लोकप्रिय होतो. मुंबईपर्यंत आमचा प्रवास
मोठा सुखाचा झाला. फ्रान्सबरोबर तेव्हा आपली लढाई चालू होती.
पण आमच्याबरोबर लढाऊ गलबताच सरक्षण असल्यामुळे आमच्या
वर काहीं तोंपर्यंत इल्ला झाला नव्हता. पण पुढे सीलोनला वळसा
घालून आम्ही मलायाकडे निघालों आणि मग झालेल्या वादळामुळे
लढाऊ गलबतें दूर गेलीं. आणि नेमकी ती वेळ साधून एका फ्रेंच
जहाजानें आमच्यावर इल्ला चढवला. आम्ही काहीं वेळ घडपड केली,
पण अखेरीस त्याच्या तोफाच्या मारगिरीपुढे आमचा इलाज न
चालून आम्ही कैद झालों. वयाच्या बाराव्या वर्षीच आलेल्या या
संकटामुळे आरभीं जरी मी घाबरलो तरी लौकरच तो विचार माझ्या
मनातून निघून जाऊन मी परत पहिल्याइतकाच आनंदाने वावरूंक
लागलों. असे आठएक दिवस गेले असतील तों आमचा एक लढाऊ
गलबत आमच्यावर चालून आले. आमच्याबरोबरच्या त्या फ्रेंच गल-
बतानें पळून जाण्याचा प्रयत्न केला; पण तो अयशस्वी ठरला. आणि
आमच्या त्या साहाय्यकर्या गलबताच्या मदतीनें आम्ही परत फिरलों.
फ्रेंच तुरुंग आपल्या नशीबातून सुटल्याबद्दल आम्हाला अतिशय
आनंद वाटला; पण तो आनंद व्यर्थ होता आणि फ्रेंचाच्या ऐवजीं
आम्हाला डच तुरुंगाची हवा मात्र चाखावी लागली. ”

“ ती कशी काय रेडी ? ”

“ अरे म्हणजे अस कीं, त्यानंतर आम्ही केप ऑफ गुडहोप जवळ
आलो आणि परत एका फ्रेंच जहाजानें आमच्यावर इल्ला करून
आमचा पाडाव केला. केप त्या काळांत डचाच्या ताब्यात होतें आणि

तैं हि आपलें शत्रु राष्ट्रूच होतं म्हणून आमची डच तुरुंगांत खानगी झाली. त्या डच तुरुंगाविषयी कांही न बोलावं तेंच बर. पण मी वयानें लहान होतों त्यावेळीं, म्हणून कसलीच फिकीर म्हणून मला वाटत नसे— ”

आत्तां याच वेळीं बाहेर इतका प्रचंड कडकडाट झाला कीं शोपी गेलेलीं मुलं घाबरून किंचाळतच उठलीं. “ कांहीं विलक्षण जोर दिसतो आहे पावसाचा आज, ” रेडी म्हणाले.

ते असे बोलत असताच ते दोघेहि एकदम आत कोसळले आणि वीजेचा काडकाड असा आवाज होऊन चौंढीकडे चक प्रकाश पडला. सबंध घरभर गंधक जळल्यासारखा वास सुटला आणि स्वतःला सावरून रेडी नि सीग्रेव्ह उभे राहतात तोंच घर धुरानें भरून गेलं आणि मुलं बायका मोठ्याने किंचाळू लागल्या.

“ अरे भगवान ! दया करा महाराज !—वीज पडून घर पेटलं आहे कुठे तरी सीग्रेव्ह, अस वाटतं मला; ” रेडी म्हणाले.

“ अरे माझी पत्नी—आणि मुल—आहेत ना सारीं ? ”

“ होय, होय ! सुरक्षित आहेत आम्ही सारीं; पण जूनो कुठे आहे ? जूनो ! ”

कांहीच उत्तर आलें नाहीं म्हणून विल्यम घाबतच तिकडे गेला. जूनो बेशुद्ध पडली होती.

“ प्राण गेला मला वाटतं तिचा; बघा, बाबा बघा. ”

“ तिला बाहेर न्यायला मला थोडा हात लावा पाहूं, सीग्रेव्ह; ” तिला उचलीत रेडी म्हणाले. “ नुसती मूर्च्छा असेल ही कदाचित. विल्यम तू आंत घर कुठे पेटलं आहे तें झटकन पहा पाहूं. आहे, श्वास चालला आहे हिचा—ठीक आहे, येईल शुद्धीवर लौकर. ”

घराच्या एका कोपऱ्याला वीज पडून आग लागली होती पण

लगेच सुरू झालेल्या मुसळधार पावसाने ती विझलीहि होती. मुलं पण आतां शांत झालीं होती.

“ परमेश्वराचीच खैर, रेडी; ” सीग्रेव्ह म्हणाले.

“ होय, त्याचीच कृपा तर काय, नाहीतर काय वेळ होता आता ! ”

“ आपल्याजवळ तांब्याची तार आहे नाही, रेडी ? ”

“ हं, त्याचाच विचार करीत होतो मी. आतां पहिली गोष्ट तीच करायची सकाळी. ”

एक दोन तासांतच दिवस फटफटला. न्याहारीची तयारी करण्या-पूर्वीं आधीं सर्वांनीं गुडघे टेकून रात्रीच्या त्या मोठ्या संकटातून आपल्याला वाचवल्याबद्दल त्यांनीं परमेश्वराची मनोभावाने प्रार्थना केली. रेडींनीं मग तारेचा गुंडा शोधून काढला आणि तो नीट उलगडून ठेवला आणि त्याची न्याहारी उरकल्यानंतर रेडी आणि सीग्रेव्ह ती तार लावण्यासाठीं बाहेर पडले. घराजवळच असलेलीं दोन एकमेकां जवळजवळ असलेलीं झाडा त्यांनीं पसंत केलीं. रेडींनीं आपली शिडी एका झाडाला टेकली आणि मग वर उच एक खिळा खोल ठोकला आणि त्यावर उभे राहून आपल्या डोक्याजवळ दुसरा एक खिळा ठोकला. असे खिळे ठोकीत ठोकीत ते माडाच्या शेंडयाजवळ गेले आणि मग परत खाली येऊन आपली करवत आणि कुन्हाड वर नेऊन त्यांनीं माडाचा शेंडा तोडून टाकला.

“ नीट सांभाळून या हं रेडी खाली. ”

“ काही घाबरूं नका सीग्रेव्ह; आता जरी तरणा नसलों मी तरी याहून खूब उंचावर चढण्याची संवय आहे मला. ”

ते परत खाली आले आणि लाकडाच्या एका तुकड्यावर तार उंच ठोकून तो तुकडा वर परत शेंडयावर नेऊन त्याला घट्ट बांधला आणि ती लेंबती तार खाली आणून जवळच्याच माडाच्या बुध्यांत त्यांनीं ती पुरून टाकली.

“ ठीक, आता नाही आपल्याला घास्ती. तुला कळलं ना रे विल्यम हें काय केल तें ! ”

“ हो, कळलं रेडी. घातूकडे वीज ओढली जाते. म्हणजे आता ती त्या तुकड्यावर पडेल आणि त्या लोंबत्या तारेंतून सरळ खाली जाऊन जमीनीच्या पोटात नाहीशी होईल. ”

“ बरोबर ! आजहि परत कालचाच रंग दिसतो आहे हं. चला, आत जाऊं आता. आपल्याला बाहेर काम काही करण शक्य नाही. ”

जूनो आता शुद्धीवर येऊन उठून बसली होती. तिचं फक्त आतां डोकं दुखत होतं, बाकी तिला काही होत नव्हतं. रेडीच्या कल्पने-प्रमाणे पावसाला जोरात सुरवात झाली. काम काही करायचं नव्हतं म्हणून विल्यमच्या विनंतीवरून रेडीनीं आपल्या जीवनवृत्ताताला परत सुरवात केली.

“ गलबतानें बदरात नांगर टाकल्याबरोबर आमची लगेच होडीं-तून तुरुंगाकडे रवानगी झाली. पण तुरुंगात आमच्यावर तसा कडक पहारा नव्हता आणि तिथून पळून जाणं पण मोठंसं कठीण नव्हतं. तुरुंगात आम्हाला त्रासहि काही नव्हता पण आम्हाला लैकरच हॉल-डला पाठवणार होते; आणि आम्हाला तें कांही पसंत नव्हतं. माझ्या वयाचीं आणखीं पाच सहा मुलं होती तुरुंगात, आणि आम्ही नेहमीं एकत्रच असूं त्यातले जॅक रोमर आणि विल हेस्टिंग्स हे माझे विशेष दोस्तीतले होते. एक दिवस आम्ही असे ऊन खात बसले होतो आणि रोमर म्हणाला: ‘ इथून पळून जाण किती सोपं आहे, पण जायच कुठे हें आपल्याला नाही माहीत ना ! ’ ”

“ का रे; रानटी लोकांच्याच तावडीत सापडूं आपण. हॉर्टेटॉट लोक आहेत इथून जवळ. तरी पण मला तरी या तुरुंगात डावून राहण्यापेक्षां रानटी लोकात मोकळं राहण पत्करेल, ’ मी म्हणालो. या

विषयावरचं आमच हे पहिल भाषण, पण त्यानंतर आम्ही पुष्कळ वेळां त्याबद्दल बोलत होतो. आमच्यावरच्या एकदोन पहारेकऱ्यांना थोडं इंग्लिश येत होतं. त्याच्याजवळ गप्पा मारता मारता आम्ही बरीच माहिती गोळा केली. आणि आमच्या त्या गोष्टीचा रोजचा खल चाले. अखेरीस पण आम्ही तिथून पळून जायच ठरवले. पण त्यावेळीं तिथेच जर राहिलो असतो तर मात्र फार बर झाल असतं, असं मागून अनुभवाने शिकलो. पण तरुण डोक्यात इतका विचार कसा यायचा ! त्यानंतर मग आम्ही हळूहळू रोजच्या आमच्या अन्नातून थोडस अन्न बाजूला काढून ठेऊ लागलो, काही मोठे चाकू पैदा केले आणि कपड्याची वळकटी तयार करून एका काळोख्या रात्री खोलीत बंद होण्याच्या वेळीं बाहेरच राहिलो. शिपायाच्या काही लक्षात ते आले नाही. मग सर्व निजानीच झाल्यानंतर एक मोठा वासा भितीला लाऊन उभा केला आणि त्याच्या मदतीने कशीबशी भित चढून परत तसेच पलीकडे उतरलों आणि तडक टेबल माँटनचा रस्ता घरला. ”

“ तिकडे जाण्यात काय होता तुमचा हेतू, रेडी ? ”

“ आमची कलना अशी होती की, तुरुंगातल्या लोकानीं आमचा तपास करण्याचा सोडीपर्यंत तिथे राहायच आणि मग काही बंदुकी पैदा करून मग तिथून निघून जायच. आमच्या गलबतावर फ्रेचानीं हल्ला करण्यापूर्वीच कप्तानाने आपल्याजवळचं सारे पैसे आम्हां लोकाना पगार म्हणून वाटून दिले होते ते अजून आमच्याजवळच होते. प्रवास पण दाट जंगलातला, दिवसा उज्जडीं देखील हिंन्न पशूंची गाठ पडायची, म्हणून बंदुकींची अतिशय आवश्यकता आम्हाला होतीच. वेडेपणाच सारा तो, पण आतां बाहेर पडलों होतो खरे ! मग आम्ही क्षपाट्यानेच निघालो होतो. मात्र पाठलाग न व्हावा

म्हणून सरळ रस्त्याने न जातां आमचा प्रवास आडवळणांनीं असाच चालला होता. असे चारएक तास चालल्यानंतर आम्ही दमून गेलों आणि दिशाहि पांकल्या. म्हणून लपून बसण्यासाठीं जागा शोधीत शोधीत एका गुहेचा आम्ही आश्रय केला. गुहा मोठी होती आणि आत कोरडी पण दिसत होती. आम्ही आत शिरून आपले बोजे खाली टाकले आणि आपल्या थकल्या भागल्या पायांना विश्रांती देण्यासाठीं आडवे होणार इतक्यात ओरडण्यासारखा आणि भुंकण्यासारखा कांहीं आवाज आमच्या कानावर आला. आमची तर घाबर-गुडीच उडाली; तें काय आहे हें तर कांहींच कळत नव्हत, पण आवाज मात्र येतच होता. अखेरीस हेस्टिंग्सने धीर करून बाहेर पाहिलें. तो काय, एक शेंदीडशें बॅबून वानर वेढ्यावांकड्या उड्या मारीत ओरडत होते नि वाकुल्या दाखवीत होते. त्याच्या त्या मर्कट लीला पाहून आम्हांला हंसूं आवरेना. इतक्यांत त्यातला एक अजस वानर टुणकन उडी मारून आमच्या अगदीं जवळ आला. आम्ही त्याचे ते भयकर दात नि तो हिडिस चेहेरा पाहून घाबरून गुहेत आणखी आत शिगलों. आमच्या सुदैवानें आत आणखी एक गुहा होती त्यांत आम्ही रागत रागत शिरलो आणि पाच सहा बॅबून्स आमच्या पाठीपाठ गुहेच्या तोंडाजवळ येऊन पोचले. आत आल्या. बरोबर त्यांनीं रोमरचं बंडल धुंडाळून त्यातले पाव, बिस्किटे त्यांनीं साफ केलीं, आणि बाकीच्या वस्तूंचा फाडून तोडून पार नास करून टाकला. एकांनें आपला भला सपाटा पंजा आम्हाला धरण्यासाठीं आंत घातला. त्याबरोबर हेस्टिंग्सने त्यावर चाकूचा फटकारा मारला; त्यानें झपाट्याने पंजा मागे ओढून घेतला आणि तो बाकीच्यांना दाखवीत दाखवीत, तें साडणार रक्त जीभेनें चाटूं लागला. आतां त्यांचा ओरडा खूपच वाढला. आणि दुसऱ्यानें आपला पंजा आत

घातला. त्यालाहि चाकूचा प्रसाद मिळाला. अखेरीस दोघातिघांनीं एकदम प्रयत्न केला पण आम्ही त्यांनाहि मार्गे पिटाळले. असा एक तासभर आमचा झगडा चालला होता. ते मग गुहेच्या बाहेर गेले, पण तिथेच ते तोंडाशीं पहारा करीत मात्र बसले. आम्ही जर त्यांच्या तडाक्यात त्यावेळीं सांपडलों असतो तर त्यानीं आमच्या फाडून चिंध्या केल्या असत्या. म्हणजे आतां ते प्राणी कंटाळून निघून जाईपर्यंत आम्ही आत अडकून पडलों. असे आम्ही दोन तास काढले, पण ते मर्कटराज हलण्याची काही चिन्हं दिसत ना. इतक्यांत एका बैबूननें कर्कश किंचाळी फोंडली, त्याबरोबर तो सगळा कळपच्या कळप किंचाळत ओरडत पार निघून गेला. ते परत येत नाहींत अशी कांही वेळ थावून आम्ही खात्री करून घेतली आणि मग आम्ही रागत रांगत एकेकजण त्या गुहेबाहेर आलों. दूर अतरा वर एक हॉट्टेंट गुरं राखीत बसला होता, पण ते बैबून्स मात्र नाहीसे झाले होते. ते पाहून आमचा जीव आतां थोडा भांड्यात पडला. या पहिल्या संकटातून तर आम्ही बचावलों होतो. पुढे असले पुष्कळच प्रसंग आमच्यावर आले म्हणा, पण यातून तरी आतां सुटलों होतो. पण आज आतां इथेच थांबूं या आपण."

"पण मग पुढे काय झालं तें सागाना रेडी."

"सागेन सागेन उद्या; पण प्रत्येक गोष्ट ही योग्य वेळींच केली पाहिजे नाही का ? मग आता झोंपायची झाली वेळ आपली. तरी पण तुला नसली झोंप येत तर चल, जाऊं गळ घेऊन समुद्रावर."

त्यानंतर मग जवळ जवळ पंधरा दिवसपर्यंत हवा बहुतेक चांगलीच पडत होती. म्हणून ते पंधराही दिवस कोठीचं घर पुरं करण्यांतच सारेजण गढून गेले होते. कोठीचं घर पुरं झाल्यानंतर मग त्यांनी एक दिवस संपूर्ण विश्रांती घ्यायची असंच ठरवलं आणि त्याप्रमाणे आज सर्वजण मजा करण्यांत गुंतले होते.

“ हथे बसू या आपण या उचवट्यावर. फारसं काही ओलं नाही आहे दिसत या जागी,” वाळवटावर मजेने फिरतां फिरतां खाली बसत मिसस सीग्रेव्ह म्हणाल्या. “ या निर्जन बेटावर सुद्धा मला एवढं सुख लागेल अशी नव्हती माझी कल्पना. आणि पुस्तकाची उणीव मला वारंवार भासेल अशीहि माझी कल्पना होती. पण आता अनुभवाने मात्र अस वाटत आहे की वाचायला मुळीं वेळच नसता मला मिळाला. ”

“ असंच आहे नाहीतरी. काही उपयुक्त असा उद्योग आपण करित असल की त्यातूनच सुख उपन्न होतं. उद्योगी माणूस हा नेहमीं सुखी असतो. अतिश्रम मात्र नाही त्याला करायला लागत कामा, म्हणजे झाल. उद्योगासारख मनोवेदना विसरवणार दुसर औषध नाही. ”

“ पण आजच्यासारखं आपल्याला नेहमींच काही नाही काम करावं लागायचं, आई; ” विल्यम म्हणाला.

“ अर्थातच नाही, ” सीग्रेव्हनीं उत्तर दिलें. “ आणि मग खरा उपयोग होईल आपल्याला पुस्तकाचा. वाचनाचा आनंद मग मिळेल खराखुरा. पण आपली पुस्तकं शाबूत आहेत की नाही कोण जाणें !

तरी पण पावसाळा संपेपर्यंत काही आपल्याला तिकडे नाही जाता येत. ”

“ हा प्राणी पहा बाबा, किती बारीक आहे तो; पाय तरी किती आहेत पहा याला ! ” विल्यम म्हणाला. “ केसापेक्षा देखील बारीक आहेत ते. पण पळतो आहे पहा किती जलद त्यानीं. ”

“ अरे, सृष्टीच्या सर्वच पसाऱ्यात असे विलक्षण चमत्कार पावलो. पावलीं भरलेले आहेत. असल्या या अतिशय बारीक सारीक प्राण्याचे हे अवयव इतक्या व्यवस्थित रीतीने तयार करण्यात परमेश्वराने काय चातुर्य प्रगट केलं आहे पहा. असे असख्य जीव असतील; पण त्या साऱ्याच्या सुखसोईची तरतूद मानवी देहाइतकीच कसोशीने केलेली आपल्याला आढळेल. हे डाळ्याना जेमतेमच दिसणारे चिमुकले पाय; पण त्यांतहि स्नायु, रक्तवाहिन्या, वरली कातडी कशी तयार केलेली आहे ! आपल्या मानाने हे जीव किती चिमुकले, धुद्र; आणि त्या जगत् निर्मात्याच्या मानाने आपण किती धुद्र ! असे लक्षावधी जीवजंतु त्याने उत्पन्न केले आहेत. आणि त्यांच्यात तरी किती असख्य प्रकार निर्माण केले आहेत ते पहा. आणि ही वनस्पतींची सृष्टी— किती विविध, उपयुक्त नि विलक्षण सौंदर्यपूर्ण आहे, नाही का ! त्यांची पानं, फुलं, फळ किती चित्रविचित्र ! हे प्राणी सुद्धा वरवर पहाता आपल्याला सारखेच दिसतात. पण बारकाईने निरीक्षण केलं तर त्यांच्यातले सूक्ष्म फरक आपल्याहि ध्यानात येतील. आपल्या दृष्टीला सगळ्याच बऱ्या सारख्या दिसतात. पण घनगर पहा कसा त्यांना नेमक्या वेगवेगळ्या करतो, तो. तसंच आहे तें. ”

“ खरं आहे विल्यम; मीहि आपल्या आयुष्यांतल्या भटकंतीत अनेक चित्रविचित्र प्राणी पाहिले आहेत; पण त्यांच्या कारागिरीतील सौंदर्य आणि परिपूर्णता पाहून मन खरोखरी चकित होऊन जातं,

आणि जॉबच्या शब्दांची मला तरी आठवण होते. ‘मी जेव्हां विचार करतो तेव्हां मी भयचकित होतो.’ बरं पण, आपल्याला आज थोडंसं सरपण गोळा करायला हवं आहे. टॉमी नि जूनोनीं बरीच रास गोळा करून ठेवली आहेच. त्यांत आपली आज भर पडली म्हणजे मला वाटतं बरेच दिवसाची बेगमी झाली.”

तो सारा दिवस त्यानीं नारळीच्या झावळ्या, थरपिलं वगैरे गोळा करण्यात घालवला. पेंढ्याच्या माचासारखा रेडीनीं त्यांचा नीट माच तयार केला, आणि त्याच्यावर परत झांप पसरून पावसाचा पक्का बंदोबस्त करून टाकला.

“बस, आता पुढल्या वर्षापर्यंत काही घास्ती नाही आपल्याला. आणि आता पावसाळा पण संपत आला आहे. म्हणजे मग परत सरपण गोळा करायला काही अडचण नाही आपल्याला.”

रात्री मग सर्वांचे जेवणखाण उरकल्यानंतर विल्यमच्या विनंतीवरून रेडीनीं आपला इतिहास पुढे चालू केला :

“त्या बॅबून्सनीं आम्हांला घाबरून सोडलं, इथपर्यंत मी आलों होतो? हं, मग आम्ही त्या गुहेबाहेर येऊन एका खडकावर बसलों, आणि पुढे काय करावं याबद्दल आमच्यात भवती न भवती सुरू झाली. रोमरचं म्हणणं आपल्याजवळ काहीच हत्यारं पात्यारं नसल्यामुळं, वन्यपशूंच्या भक्षस्थानीं आपण चटकन पडूं किंवा त्याहून दुसरंच एखादं संकट आपल्यापुढे येईल. म्हणून आपण परत जाऊन त्याच्या स्वाधीन होऊं या. त्याचं म्हणणं बरोबर होतं. आणि आम्ही जर तसे वागलों असतो तर पुढली सारी संकट परंपरा टळली असती. पण होणारा सारखीच बुद्धी होते म्हणतात ना ! हेस्टिंग्सच्या मते आतां परत जाणं म्हणजे सर्वोत्तम नाचक्री करून घेणंच आहे. अखेरीस लोक हंस्तील या कल्पनेचा वर पगडा होऊन, आम्ही परत न जायचं ठरवलं.

लक्षात ठेव तूं विल्यम हें, आणि लोक हंसतील म्हणून चुकीची गोष्ट करण्याला कधीहि प्रवृत्त होऊ नको. किंवा चुक दुरुस्त करायला पण भिऊं नको. बरं; अशा रीतीनें मग आम्ही पुढें जायचें ठरवलें. दुसरा मुद्दा हत्यारं गोळा करण्याचा; कारण याच्यावाचून तर चालणच शक्य नव्हत. आमची याबद्दल चर्चा चालू असता आमचें लक्ष त्या गुरां राखीत बसलेल्या हॉटेंटॉकडे गेल. आपली बंदूक जवळ आडवी ठेऊन तो आता झोंपी गेला होता. त्याच्याजवळ हळूच जाऊन ती बंदूक पळवून आणण काही फारसं कठीण नव्हतं. ती कल्पना सर्वोना पटून हेस्टिंग्स हळू हळू रागत रागत त्याच्याजवळ गेला आणि त्यानें ती बंदूक उचलून लाव नेऊन ठेवली आणि मग परत मागे जाऊन त्याने दारूगोळ्याच तोस्तान पळवून आणलें आणि मग आम्ही सर्व मोठ्या सावधगिरीनें टेबल बेच्या दिशेनें चालू लागलों. वाटेंत लागलेल्या एका ओढ्यावर बसून आम्ही आपला फराळ पण उरकला आणि पुष्कळसं पाणी पण पिऊन घेतलें. आमच्या माहितीप्रमाणें जवळ-पस शेतकऱ्यांची वस्ती होती. म्हणून तिकडूनच कुठून तरी जर आणखी एक बंदूक नि दारूगोळा पैदा करतां आला तर तो करावा असा आमचा विचार होता. इतक्यांत आमच्या कानावर कुठ्याच भुंकणं आलें आणि आम्ही तर्क केला कीं आम्ही कोणा तरी शेतकऱ्याच्या झोंपडीच्या आसपास येऊन पोचलों आहों. म्हणून मग सकाळ होईपर्यंत आम्ही तिथेंच पडून राहण्याचें ठरवलें आणि एका भल्या मोठ्या दगडाच्या आसऱ्यानें आम्ही झोंपण्याचें ठरवलें. हेस्टिंग्सला झोंप येत नसल्यानें तो पहारा करीत बसला. सकाळ उजाडतांच त्यानें आम्हाला उठवलें आणि आम्ही आपली न्याहारी उरकली. आम्ही जिथे लपून बसलों होतो त्या जागेवरून खाली शेतात काय चाललें आहे हें आम्हांला नीट पहातां येत होतं.

“ आमच्या समोर असलेल शेतकऱ्याच ते घर होत लहानच आणि दुसरी घर पण त्यापासून बरीच दूर होती. आमच्या दृष्टीने हे सोईच होतं कारण आमच्या मतातून त्या घरातल्या लोकाची दृष्टी चुकवून त्यातल्या बंदुकीची नि दारुगोळ्याची चोरी करायची होती. घरातील लोक आता कामासाठी बाहेर पडत होते. आधी एक दोघे हॉटेन्टो बहेर येऊन त्यानी गाडी जुंपली. बारा जोडया जुंपल्या होत्या त्यानी त्या मोठया वॅगनला. ते केपटाऊनकडे निघून गेल्या बरोबर त्याच्यामागून दुसरा एक हॉटेन्टो पचवीस तीस गाई घेऊन त्यांना चारण्यासाठी पर्वतदरीकडे घेऊन गेला. मागाहून एक डच शेतकरी नि त्याची पत्नी बाहेर आली. त्याचे नित्याचे व्यवहार सुरू होऊन दोन एक तास झाल्यावर तो शेतकरी घोडयावरून कुठे तरी निघून गेला. आणि त्याच्या मागेमागे एक हॉटेन्टो स्त्री डोक्यावर कसली तरी पाटी घेऊन निघून गेली. हेस्टिंग्सच्या मताने आता सघी चागली होती. कारण आमच्या कल्पनेप्रमाणे घरात फक्त शेतकरीण बाईच शिल्लक उरल्या होत्या. आणि काही गडबड जरी तिने केली असती तरी तिला गप करणं काही तस कठीण दिमत नव्हतं. म्हणून आम्ही मोठया सावधगिरीने डोंगरावरून खाली उतरलो आणि कोणाच्या दृष्टीस न पडना आम्ही मोठया हुशारीने ते घर तर गाठलं. कुंपणाच्या आसऱ्याने आम्ही आत जाण्याची अनुकूल सघी पहात होतो. इतक्यात ती डच स्त्री आपल्या दोन मुलांचा हात धरून घराबाहेर आली आणि तिथून साधारण जवळच दिसणाऱ्या दुसऱ्या घराच्या दिशेने ती चालू लागली. शंभर एक कदम ती गेली असेल तोंच आम्ही लपलेल्या जागेवरून उठून घराजवळ गेलो. प्रथम हेस्टिंग्स अतिशय सावधपणे पुढे होऊन घरांत शिरून परत बाहेर आला आणि आम्ही पण मग आत शिरलो. हेस्टिंग्सने दोन बंदुका

आणि दारू गोळ्याची तोस्तानें शोधून काढून आमच्या हवालीं केलीं. मग मला दाराजवळ कोणी येत आहे कीं काय हे पहाण्यासाठीं उभा करून ते दोघे काहीं खाण्याचे पदार्थ गोळा करू लागले. तीन चार भले मोठे ब्रेडस आणि एक मोठा मासाचा तुकडा त्यानीं पैदा केला आणि घराबाहेर पडून परत मोठ्या सावघगिरीने आम्ही आपल्या पहिल्या आश्रयस्थानाकडे गेलीं आणि दिवसभर तिथे विश्रांति घेऊन सूर्यास्तानंतर आपल्या प्रवासाला परत सुरवात करणाऱ्याची अस आम्ही ठरविल.

“आता आमच्या तिघांच्याजवळही बंदुका झाल्या होत्या नि एक दोन दिवस पुरेस अन्नहि आमच्याजवळ होत. सूर्यास्ताबरोबर आम्ही बाहेर पडून आमच्या प्रवासास सुरवात केली. पाठलाग चुकवण्यासाठीं म्हणून आम्हाला एकाच दिशेने जाण आरंभों तरी इष्ट नव्हत. म्हणून आम्ही कधीं पूर्व तर कधीं उत्तर अशा दिशांच्या अनुगोधाने आपला प्रवास चालू केला. असे मध्यरात्र होईपर्यंत आम्ही सारखे चालत होतो. मग जग विश्रांतीसाठीं एका ओढ्याच्या काठी आम्ही टेंकलो. आता चादण चागल स्वच्छ पडल होती. पण आता वन्य पशूंच्या आरोळ्या आमच्या कानावर वागवार येऊ लागल्या. पण आमच्या सुदैवाने प्रत्यक्ष दर्शन काहीं आम्हाला त्या रात्री कुणाचं झाल नाहीं. तरीहि आम्हा प्रत्येकाला अमच वाटत होत कीं आपण कुठे तरी चार भिंतींच्या आंत सुरक्षित असतो, तर फार बरं झाल असत. पण थोड्या वेळाच्या विश्रांतीनंतर आमचा प्रवास परत सुरू झाला. त्या रात्रीचा उरलेला वेळ नि उजाडलेला सवध दिवस आम्ही मधून मधून थोडी विश्रांती घेत वाट चालतच होतो. आमचा मार्ग आता एका डोंगरावरून चालला होता. त्यामुळे मोठ्या सावघगिरीने चालण आम्हाला भाग होतं आणि मग रात्री प्रवास

पण शक्य नव्हता. म्हणून सूर्यास्ताबरोबर एका निवान्याच्या जागेवर आम्ही मुकाम केला. संरक्षणासाठी म्हणून वाळलेल्या फाट्या गोळा करून त्याची एक शेकोटी तयार केली. कारण आम्ही ऐकल होतं की रानटी प्राणी शेकोटीपासून दूर पळताना म्हणून. आम्ही आपल्या बंदुका पण भरून सज्ज ठेवल्या हात्या आणि आळीपाळीने एकाने जागत रहायच पण आम्ही ठरवल होतं. पहिला पहारा रोमरचा होता. पण त्याला झोंपेनं केव्हा तरी घेरलं आणि त्यामुळे आमची शेकोटीहि विझून गेली.

“मग असा मध्यरात्रीच्या सुमारास माझ्या तोंडावर कोणाचा तरी श्वास लागून मी जागा झालों. मी डोळे उघडले. कोणा तरी प्राण्याचे तीक्ष्ण दात माझा पट्टा पकडून मला उचलीत होते. त्याचे दात माझ्या कमरेत रुतू लागले होते. मी झटकन बंदुक घेण्याचा प्रयत्न केला. पण भलताच हात पुढे येऊन हाताला बंदुक लागण्या-ऐवजी एक जळक लांकूडच त्याला लागलं. पण मोठं प्रसगावधान राखून मी तेंच उचलून त्या प्राण्याच्या तोंडात खुपसलं. त्या बरोबर त्याने आपली पकड सोडून एकदम पोबारा केला.”

“मोठं दैवच म्हणायचं तुमचं रेडी!” मिसिस सीग्रेव्ह म्हणाल्या.

“होय, मॅडम. एक तरस होता तो. हा प्राणी जरा भित्रा असतो. तरी सुद्धा मी त्याला तसा भाजला नसता तर त्याने मला नक्की पळवून नेलं असतं. आता माझे दोस्तहि जागे झाले आणि काय झालं होतं तें समजताच रोमर तर पुराच हादरून गेला. त्यानंतर मग आम्ही दोन शेकोट्या पेटवून त्याच्यामधे झोपायचं असं ठरवून टाकलं. असा आमचा प्रवास आठ दिवस चालला होता. आमच्या-जवळचे खाद्यपदार्थ संपले होते आणि एक दिवस आम्हाला पूर्ण उपास

पडला. पण मग त्यानंतर आम्ही एक भेकर मारल आणि त्याच्या मासावर तीन चार दिवस आम्हाला सहज काढतां आले. हो, एक विसरलो ! एक दिवस विश्रांतीसाठीं असे एका झाडाच्या सांवलींत आम्ही पसरलों होतो. आम्ही अगदीं थकून गेलों होतो. त्यामुळें खाली पाठ लागायचीच खोटी होती, कीं झोंप काय हा हां म्हणता लागली असती. मी व रोमर कुशीवर आडवे झालों. पण आमच्या सुदैवानें हेस्टिंग्स पाठीवर निजला, आणि वर पहातो तों एका चित्याची स्वारी वरच्याच एका फादीवरून आमचें निशाण धरीत होती. त्यानें झटकन बटुक उचलली आणि नेमहि न धरता त्यानें ती त्या चित्यावर झाडली. कारण नेम घरायला वेळ कुठे होता ? पण सुदैवाने गोळी त्याच्या पोटात शिरून त्याचा कणाच बहुतेक मोडला. एक भली मोठी आरोळी ठोकून चित्ता आमच्याजवळच खाली कोसळला आणि त्यानें रोमरवर उडी घेतली. पण पाठीचा कणाच मोडल्यामुळें त्याला उडी मारतां येईना. तो परत खाली कोसळला आणि मोठ्यामोठ्यानें गुर-गुरत आणि करकरा दात खात तो आमच्याकडे पहात होता. इतका संताप मी अजून कधीं पाहिला नव्हता. इतबुद्ध होऊन तीन चार सेकंद आम्ही त्याच्याकडे नुसते पहात होतो. छाती विलक्षण वेगानें धडधडत होती; पण मग त्याची काहीच अधिक हालचाल होत नाहीसें पाहून हेस्टिंग्सनें त्याला दुसरी गोळी घालून ठार केलें.

“पोटासाठीं आता आम्हाला शिकारीचाच आश्रय करावा लागला; आणि त्यामुळें आमचें घाडस पण हळूहळू वाढूं लागलें. आमच्या आंगावरील कपड्यांच्या चिंध्या बनल्या होत्या. पण आमच्या जवळ दारूगोळा अजून भरपूर होता. आणि त्या भागात हरीणांच्या अनेक जातींचा तर इतका सुकाळ होता कीं दोनदोनशें हरीणांचा कळप एके-कावेळीं बघायला सांपडत असे. पण याचबरोबर आमचें संकट पण

वाढत चालल होत. कारण आता या प्रातातच मिहाच्या गर्जना आमच्या कानावर वाढत्या प्रमाणात पडू लागल्या. त्यांना आमच्या पासून दूर ठेवण्यासाठी आम्ही मग माठमोठ्या शेकोट्या पेटवू लागलो. पण तरीहि त्याचा वाढता सचार आमचा वारवार थरकाप मात्र करून सोडी. ”

“तुम्हाला दिवसा कधी भेटले होते का हो ते ?” विल्यमने विचारलें.

“हो, दिवसा पुष्कळ वेळा भेटत, पण त्यांनी आमच्यावर इत्हा मात्र नाही केला कधी. आणि आमची पण त्यांच्यावर गोळी झाडण्याची छाती नव्हती. एकदा मात्र त्यांची आमची अगदी समोरा-समोर गाठ पडली. एक हरीण मारल्यावर ते उचलण्यासाठी बंदुका खाद्यावर टाकून आम्ही चाललो होतो. त्या पडलेल्या हरीणापासून आम्ही दहा हातावर येतो, इतक्यात एक गर्जना आमच्या कानावर एकदम आली. नीट पहातो तों एक भन्ने माठे वनराज आम्ही मारलेल्या त्या हरीणाचा स्वच्छंद स्वाद चाखीत होते. त्याचे डोळे जणु अंगार वर्षत होते आणि त्यांनी उडी मारण्यासाठी अवसान घरलं होतं. आम्ही एकदम तोडे वळवून इतक्या झगट्याने पळायला सुरवात केली, की सागता सोय नाही ! एकदाहि मागे वळून न पहाता आम्ही सारखे पळत सुटलो होतो. पण तेवढ्यावरच समाधान मानून त्या मिह महाराजांनी आपले भोजन पुढे चालू केळं म्हणून ठीक, नाहीतर मोठा कठीणच प्रसंग हाता. असे आम्ही कुठे चाललो होतो परमेश्वर जाणं. उत्तर दिशेने चाललो होतो एवढं मात्र खरं. अशा तीन आठवड्यांच्या चालीने आम्ही पार गळून गेलो आणि आम्हांला आपल्या मूर्खपणाचा भरपूर पश्चात्ताप हाऊ लागला. माझी तर अशी अवस्था झाली होती की पडल्या जागवरच मृ-यु येईल तर बरा, असं मला वाटत होतं नि सिंहांची भीति देखील माझ्या मनांतून दूर पळाली

होती, अखेरीस पण एक दिवस एका कारू लोकाच्या टोळीशीं आमची गाठ पडली. ते आपल्या स्वतःकडे बोट दाखवून, 'कारू' असं म्हणत होते, आणि आमच्याकडे बोट करून, 'डच' असं म्हणत. त्याच्या सगतींत आम्ही पाचसहा दिवस होतो. हरीणाची शिकार करून आम्ही त्यांना देत असल्याने ते आमच्यावर खूप होते. खुणाच्या साहाय्याने जवळपास कोठे डचाची वस्ती असल्यास तिथे आम्हाला घेऊन जाण्याविषयीं आम्ही त्यांना विनती केली आणि बक्षीसाची लालूच पण दाखवली. म्हणून त्यांनीं दोन जवान आमच्याबरोबर देऊन ते दक्षिण दिशेला निघून गेले. दुसऱ्या दिवशीं आम्ही पण ग्राफ रेनेट नावाच्या एका चारपाच घराच्या डच वसाहतीला येऊन पोचलों. पण आज आता यांबूं या आपण इथेच. ”

त्यानंतर मग दोन तीन दिवस माशाचं तळं तयार करण्यांत सारे-
जण गुंतले होते. तळं बहुतेक पुरं झालं आणि आत मासे पण भरपूर
झाले होते. त्याच दिवशी रात्री रेडी आपला इतिहास पुढे चालू कर-
णार होते. पण विल्यमला थडी वाजून आली आणि त्याचं डोकं
विलक्षण दुखू लागलं. तो म्हणे डोक्यात सारख्या कळा येताहेत.
त्याला रेडीनीं आथरुणात नेऊन निजवला आणि त्याला चांगला
सणसणीत तापई भरला. दुसरे दिवशी पण तापाचा जोर मुळीच
कमी झाला नाही आणि सर्वांच्या तोंडच पाणी पळालं. रेडी नि
सीग्रेव्ह सारखे आळीपाळीने त्याच्या आथरुणाजवळ बसून होते आणि
रात्रंदिवस ती सारी माणसं परमेश्वराची आळवणी करीत होती.
रेडीचा तर विल्यमवर फारच लोभ होता, आणि ते काम करीत
असले तरी लक्ष मात्र सारं विल्यमकडे लागलेलं आणि डोक्यातून
गालावर नीरव अश्रु ओघळत असलेले. अनेक वेळा त्यानीं परमे-
श्वराची प्रार्थना केली आणि अखेरीस विल्यमला उतार पडू लागला
आणि पंधरा दिवसात तो आपल्यापुरता तरी सारी हालचाल करूं
लागला. मग दोन चार दिवसातच तो हिंडू फिरू लागल्यावर रेडी-
बरोबर समुद्रकिनाऱ्यावर त्यानें फेरी टाकली. त्या दरम्यानच्या काळांत
पुण्या झालेल्या कामानें त्यालाहि आनंद वाटत होता आणि तो
म्हणाला; “रेडी आता तुम्ही हें काम तर पार झपाटून टाकलंत. तर
मला वाटतं आपण आता या आपल्या बेटाचं संशोधन पुरं
करूं या. ”

“कांहीं हरकत नाही, विल्यम, पण अजूनहि तुला विश्रांतीची

जरूर आहे. म्हणून आणखी थोडे दिवस थांबू या आपण. परमेश्वराने तुला आपला आशीर्वाद दिला आहे आता. ”

“ पण रेडी तुमची गोष्ट आतां पुढे चालू करू या कीं आपण. शुष्क दिवसांचा खंड पडला आहे त्यात माझ्या आजारामुळे आणि गोष्ट ऐकताना काही नाहीं मला थकवा येणार, बरं का. ग्राफ रेनेटला तुम्ही जाऊन पोंचला, इथपर्यंत झालं होतं. ”

“ हा; ठीक. आम्हांला येताना पाहून तो डच शेतकरी पुढे आला आणि त्याने आमची चौकशी केली. आम्ही इंग्लिश बंदी आहो आणि आम्ही आपल्याला ताब्यात देण्यासाठी इथे आलो आहोत, असं आम्ही त्याला सांगितलं. त्याने प्रथम आमचीं हत्यार काढून घेऊन आम्हाला सांगितलं कीं तोच तिथला मुख्य आहे आणि आता हत्यारं नसल्यामुळे तुम्ही पळून जाणं काहीं शक्य नाहीं. केपला तुम्हाला एवढ्यात काही मला पाठविता येणार नाहीं, तर नीट रीतीने राहून जर काम केले तर खायला प्यायला भरपूर मिळेल. आम्ही त्याला मोठ्या आनंदाने समती दिली. पण आम्हाला लौकरच अनुभवाने समजलं कीं तो अत्यंत क्रूर असा माणूस होता आणि आम्हाला पोटभर काम जरी तो नेहमीं देई तरी पोटभर अन्न मात्र त्याने आम्हाला कधींच दिलं नाहीं. अन्नाचा तुटवडा भासू लागला कीं रानटी गाढव मारून तो आणी आणि त्याचं मांस आम्हाला खायला घाली. हॉटेनटॉट लोक फक्त हे मांस खात असत, आणि आम्हाला ते कधींच आवडलं नाहीं. त्याच्या घरातली सारी माणसं हरीणाच्या मांसावर ताव मारीत असत, पण आमच्या नशीबीं मात्र तेंच रान गाढवाचं मांस येई. म्हणून आम्हाला एक बंदुक द्या म्हणजे आम्ही हरीण मारून आणतो असे रोमर एक दिवस बोलला तर त्याने त्याच्या पोटात अशी काही लाथ लगावली कीं त्यानंतर दोन तीन दिवस तो नीट हालचालही करू शकला

नाहीं. या असल्या वागणुकीने आम्ही आपल्या जीवालाहि कंटाळलो. त्याचा क्रूरपणा दिवसेंदिवस जास्तच वाढूं लागला आणि आम्हाला तें असहनीय होऊन आम्ही एक दिवस त्याला तसे स्पष्ट सांगितलें. पण तो जो विलक्षण भडकला आणि त्याने दोघा हॉटेनटॉटनां-सागून हेस्टिंग्सचा एका वॅगनच्या चाकाला घट्ट बाधून टाकले आणि चाबकानें त्याची पाठ फोडून टाकण्यासाठीं आपल्या गोळ्यांच्या कातळ्याचा चाबूक आणण्यासाठीं तो आत गेला. ती संधी साधून हेस्टिंग्स म्हणाला: 'त्यानें मला जर आज मारल तर मग सारं सपलें असंच समजा. तर आता वेळ घालवू नका. घराच्या मागील दारीं पळा आणि तो चाबूक घेऊन बाहेर आला कीं तुम्ही आत शिरून त्या भरलेल्या बंदुकी घेऊन बाहेर या आणि त्याच्यावर बंदुक रोखून मला मोकळा करा कीं मग आपण येथून कायमचेच निघून जाऊं. जर तुमच्या हातून हे झालें नाहीं तर मेरेमेरेपर्यंत तो मला फोडून काढील, आणि तुरुंगातून पळून आलेले कैदी म्हणून आपल्याला गोळ्या घालून ठार करील. तर आता नीट सावधगिरीनें चपळाई करा.' आम्हाला तें पटून आम्ही त्याप्रमाणें केल. घराच्या मागे जाऊन तो डचमन बाहेर जाताच आम्ही आत शिरलो आणि त्या भरलेल्या बंदुकी आणि एक सुरा घेऊन ताबडतोब बाहेर आलों. डचमनने चाबकाचा पहिला फटकारा हेस्टिंग्सच्या पाठीवर उडवला होता, आणि विचारा हेस्टिंग्स त्यानें अगदीं कळवळला. आम्ही पुढें झालों, आणि आमची चाहूल लागून तो डचमन मागे वळला. आम्ही दोघानीहि आपल्या बंदुका त्याच्यावर रोखल्या आणि तो एकदम थांबला. 'दुसरा फटका तर उडव कीं ही गोळी सुटलीच म्हणून समज;' रोमर ओरडून म्हणाला. 'होय, साभाळ,' मी म्हणालों. 'आम्ही लहान पोरं आहों यावर नको जाऊ. इंग्लिश बघे

आहोत आम्ही, हें ध्यानात ठेव.' आम्ही आपल्या बंदुका तशाच त्याच्यावर रोखून पुढे झालो आणि रोमरला बंदूक तसाच रोखलेला ठेऊन मी हातातील सुन्याने दोऱ्या तोडून हॅस्टिंग्सला मोकळा केला. तो डचमन घाबरून पादरा फटक पडला होता आणि त्याचे ते नोकर दूर पळून गेले होते. मोकळा झाल्याबरोबर हॅस्टिंग्सने जवळची एक मोठी लाकडी हातोडी उचलून त्याने ती त्या डच मनच्या डोक्यात घातली. 'एका इंग्लिशमनला चाबूक मारल्या-बद्दल हे बक्षीस ह तुला, बदमाश !' तो ओरडला.

"खाली कोसळलेल्या त्या डचमनला आम्ही मग त्याच काढण्यानी वॅगनच्या चाकाना बांधून टाकला आणि परत घरात जाऊन दारूगोळा नि तशाच एक दोन उपयुक्त जिनसा गोळा करून आम्ही मागे तबेल्यात गेलो आणि तीन उत्तम घोडे आणि त्याच्या तोंबच्या-साठी थोडं धान्य घेऊन आम्ही त्याच्यावर स्वार झालो आणि त्यांना टाच मारून केपच्या दिशेने दौडत निघालो. आणि मग पाठलाग होऊ नये म्हणून जंगलात येऊन घोड्याच्या टापाच्या खुणा दिसणार नाही अस आम्हाला वाटल्यानंतर आम्ही आपली दिशा बदलली आणि पूर्वेकड बुशमन लोकांच्या प्राताकडे वळलो. ती सारी रात्र आमचा प्रवास चालला होता. सिंहाच्या गर्जना आमच्या कानावर तर सारख्या येत होत्या. पण सुदैवाने आमच्यावर कसलंच संकट मात्र कोसळल नाही. सकाळी सूर्योदय होताच आम्ही आपल्या घोड्यांना विश्रांति दिली आणि त्यांना दाणा दिला आणि पळवून आणलेल्या ब्रेड मासावर आम्हीही आपली न्याहारी उरकली."

"ग्रॅफ रेनेटवर किती दिवस होता तुम्ही ?"

"जवळजवळ आठ महिने होतो बाबा तिथे; आणि त्या अवधीत आम्ही डच भाषा तर चांगली बोलायला शिकलोच पण त्याच बरोबर

दुसऱ्या एरुदेन रानटी भाषाचं माडक तोडकं शानपण पैदा केलं. आमची न्याहारी चालू असताच आमचे पुढे काय करायचं त्याचे विचार पण चालले होते. आता डचमनांच्या तडाक्यांत सापडले तर आम्हाला ते ठार मारल्याशिवाय राहणार नाहीत हे निश्चित होतं. आणि तो शेतकरी जर मेला असला तर केपला जाताच आमची फाशी ठरलेली होती. म्हणून आम्ही बुशमनाच्या देशातून पलीकडे जायच ठरवले. आणि तिथून केपच्या उत्तर बाजूचा समुद्र-काठ गाठण्याचा आमचा विचार होता. सापडले जाण्याच्या भीतीने आम्ही पुढचा प्रवास रात्रीच करायचा असं ठरवून विश्रांतीसाठी जमीनीवर आडवे झालो. सध्याकाळ झाल्यावर गोंड पाणी शोधून काढून आणि ते घोड्यांना पाजून आम्ही आरला प्रवास परत सुरू केला. असे आमच्या घोड्याच्या श्रमाची फिकीर न करता जवळजवळ पंधरा दिवस आम्ही सारखे जात होतो. पण मग घोडे अगदीच थकून गेल्यामुळे गोरगुआ नावाच्या रानटी लोकांच्या मुलुवात आम्ही विश्रांतीसाठी म्हणून थांबलो. सुदैवाने हे लोक स्वभावाने गरीब होते. त्यांनी आमची नीट विचार पूम केली आणि उत्तम दुधाचा तर आमच्यावर जसा वर्षावच केला. तिथे असताना देखील मधून मधून काही संकटाना आम्हाला तोंड द्याव लागलेच होतं. एक दिवस असे थोड्याशा झाडीतून आम्ही चाललो होतो तो एका गेंड्याने माझ्या घाड्यावर हल्ला चढवला. माझा घोडा मोठ्या चपळाईने बाजूचा निसटला म्हणून ठीक, नाहीतर त्याच्या पोटाचा कोथळाच फुटून बाहेर आला असता; आणि ते गेंडेबुवाहि आम्हाला अधिक त्रास न देतां मग सरळ पुढे निघून गेले. पोटासाठी आम्हाला रोज कसली तरी शिकार ही करावीच लागे. पण एकंदरीत तेथल्या मुक्कामाचे ते तीन आठवडे साधारणपणे बरे गेले.

“या विश्रांतीनंतर आमची वाहनेहि चागली ताजीतवानी झाली होती म्हणून मग आम्ही गावकऱ्यांचा निरोप घेऊन दक्षिण दिशेने समुद्राकडे निघालो. कारण उत्तरेला काफिराची अतिशय क्रूर जात राहाते अशी माहिती या गारागुआ लोकांनी आम्हाला दिली होती. पण खरी वस्तुस्थिती अशी होती की काय कराव हे आमचे आम्हालाच कळत नव्हते. कुठे जायचे हे निश्चित न ठरवतांच आम्ही मूर्खासारखे केप सोडल होत. आणि आमच्या अडचणी तर रोज वाढतच चालल्या होत्या, अखेरीस आम्ही एकमताने ठरविल की केपला परत जाऊन अधिकाऱ्याच्या आपण स्वाधीन व्हायचे कारण प्रवासाचे श्रम आणि संकटाची नि मृत्यूच्या धोक्याची सदाची टागती तलवार यांनी आम्ही मेटाकूटीला आलो होतो. येऊन जाऊन आम्हाला त्या आम्ही ठार मारलेल्या डचमनचाच भीति होती, म्हणून परत एकदां घोड्याची तोडे वळवून आम्ही केपची वाट चालू लागलो.

“आता आमच्या प्रवासानली अत्यंत करुण अशी गोष्ट सांगायची आहे. गारागुआना सोडल्यानंतर चारच दिवसांनी एका उंच गवताळ प्रदेशातून आम्ही जात असताना मध्येच आपल्या सावजावर ताव मारीत असलेल्या एका सिंहाजवळ आम्ही अवचित येऊन अडखळलो. आणि सर्वांच्यापुढे असलेल्या रोमरने आपला संकेत विसरून जाऊन घाबरलेल्या मनःस्थितीत आपली बंदुक झाडली. सिंहासारख्या अत्यंत बलाढ्य अशा प्राण्यावर बंदुक झाडण आमच्या दृष्टीने अत्यंत धोक्याचे असल्याने तसला वेडेपणा कधी करायचा नाही, असे आमचे ठरले होते. पण आता काय, गोळी झाडली गेली होती. सिंहामहाराजाना ती निसटती लागून त्यांनी मैलभर लांब ऐकू जाईल अशी एक प्रचंड गर्जना केली आणि रोमरवर झडप घालून त्याला पंजाचा एकच फटकारा लगावला आणि रोमर

घोड्यावरून खाली गवतात आदळला, आमचे घोडे बुजून एकदम मागे वळून पळत सुटले. वनराज आमच्यावरहि इल्ला करण्याच्या तयारीतच होते आणि त्यांनी आमच्या दिशेने एक झेप घेतली. सुमारे अर्धा मैल गेल्यावर कुठे आम्ही आपले घोडे जग आवरुं शकलो, आम्ही मागे वळून पाहिले. त्या सिंहाने रोमरच्या घोड्याला फाडून काढून त्याच प्रेत घेऊन तो दौडत निघाला होता. ते एवढे मोठे ओझे घेऊन दौडताना त्याला कसलेच श्रम होत असल्याचे दिसत नव्हत. तो दूर गेल्यावर आम्ही रोमर पडलेल्या जागेवर गेलो. आम्हाला तो मेलेलाच सापडला; सिंहाच्या पंजाच्या त्या एका फटकाऱ्यानेच बिचाऱ्याच्या मस्तकाच्या चिघड्या उडाल्या होत्या.

“गारागुआ लोकांच्या सागण्याप्रमाणे आमचा प्रवास दिवसाचा चालू होता. आणि ही एक भयंकर आपत्ती सोडली तर त्याचा सल्ला शहाणपणाचा होता असच आम्हाला अनुभवाने दिसून आले. कारण मागे पुष्कळ वेळा रात्रीच्या प्रवासात सिंहांनी आमचा लाववर पाठलाग केला होता. पण दिवसा ती घास्ती कमी असे. तरी सुद्धा त्या जंगलातल्या प्रवासातून परमेश्वरी कृपेशिवाय आमची सुखरूप मुक्तता होणे सर्वथैव अशक्य होतं. त्यानेच आम्हाला अनेक संकटातून सहीसलामत पार केलं होतं. बिचाऱ्या रोमरच्या मृत्युनंतर तीन दिवसांनी आम्हांला महासागराचे एकदाच दर्शन झाले. पण समुद्र किनाऱ्याने प्रवास करणे जरी विनम्रक्याच असले तरी शिकारीच्या दृष्टीने निरुपयोगी आणि आमचे पोट तर रोजचच शिकारीवर अवलंबून. म्हणून तो विनम्रक मार्ग सोडून आम्हाला परत जंगलाचा मार्गच स्वीकारावा लागला. पण आता आम्हाला दोनतीन दिवस काहीच न मिळता उपासच काढावे लागले. पण एक दिवस दैवयोगाने एक शहामृग आम्ही पाहिलं. हेस्टिंग्सने त्याचा पाठलाग सुरू केला.

पण त्याचा वेग घोड्यापेक्षा कितीतरी जास्त होता. मी मागेच थांबलो होतो आणि मी सभोवार पहात असता मला त्या शहामृगाच घरटे सांपडलं. तेरा अडी होती त्यात; ती पाहून मी तर अतिशय खूप झालो. इतक्यात हेस्टिंग्स पण हात दलवीत परत आला. त्याचा घोडा तर विलक्षणच थकलेला दिसत होता. आम्ही आधी विस्तव पेटवून दोन अडी भाजून आपली पोटपूजा उरकली आणि आणखी चार अडी घेऊन आम्ही आपला प्रवास परत सुरू केला. अखेरीस एक दिवस असा तिसरे प्रहरी टेबल मौंटन आमच्या दृष्टीस पडला आणि इंग्लंडचा किनाराच नजरेस पडल्या इतका निर्भर आनंद आम्हाला झाला. आता रात्री आपण तुरुंगाच्या भिंतीच्या आत सुखरूप जाऊन पडणार म्हणून आम्ही आपला वेग वाढवला. आम्ही जसजसे किनाऱ्याच्या जवळ येऊ लागलो तसतसे बंदरातील जहाजावर इंग्लिश निशाणं फडकताना पाहून आम्ही बुचकळ्यात पडलो. सहा महिन्यांपूर्वीच ते बंदर इंग्लिशच्या हातात पडल्याचं मग एका सैनिकाने आम्हाला सांगताच आमच्या आनंदाला तर पारावारच राहिला नाही. आम्ही तडक गव्हर्नरपर्यंत आपली वडी पोंचवली. त्यांनी आमची सर्व इकीगत ऐकून आम्हाला मायदेशी परत जाण्यासाठी म्हणून एका अॅडमिरलच्या स्वाधीन आम्हाला केलं आणि त्याने आम्हाला आपल्या लढाऊ गलबतावर नेलं. आमच्या जल प्रवासाला परत प्रारंभ झाला. रोमरच्या मृत्यूचं दुःख काय ते आम्हाला आता मधून मधून व्यथित करीत होतं. पण बाकी सर्व सुरळीतपणे चालू झालं होतं.”

दुसरे दिवशीं काही विशेष काम नसल्यामुळे रेडी आणि सीग्रेव्ह गळ घेऊन मासे पकडण्यासाठी बदरावर गेले. विल्यम पण मोकळ्या हवेवर म्हणून त्याच्या बरोबर गेला होता. त्याचं मासे पकडणं चालू होतं. विल्यम विचारीत होता : “ या आसपासचे बेटांवर कसले लोक रहात असतील हो रेडी. ”

“ पुष्कळ प्रकार आहेत त्याच्यात. न्यू झीलंडमधले लोक काही फारसे सुधारलेले नाहीत. ऑस्ट्रेलियाच्या काही भागात तर अजून असे लोक आहेत की त्यांना पशूच समजाव लागेल. त्याच्याजवळचीं हत्यारं पण तशींच ओबडधोबड असतात. काहींची प्रगती मात्र धनुष्यबाण वापरण्याइतकी झालेली आहे. या आपल्या सभोंवारच्या बेटावर कसले लोक असतील काही नक्की नाही सांगता येणार. पण मास्टर विल्यम तूं आतां या उन्हांत इथ राहणं काही बरं नाही. तूं आता घरी जा. आम्हीहि तुझ्या मागोमाग येतोच आणि मग मी आपली गोष्ट पण पुढे चालू करीन. ”

त्यांनी आज खूप मासे पकडले होते म्हणून त्यांच्या जेवणांत जूनो नि मिसेस सीग्रेव्हनीं माशाचे विविध प्रकार जेवणासाठी तयार केले. त्यामुळे सारेजण आज खूप होते. जेवण आटोपतांच रेडीनीं सुरवात केली.

“ त्या जहाजावर मी आणि हेस्टिंग्स चार वर्षे होतो जवळ जवळ. आमचं जहाज लढाऊ होत. त्यातून आम्ही अनेक बंदरं हिंडलों. जहाजावरच्या निरनिराळ्या कामावर माझी नेमणूक होत होती. त्यामुळे माझं ज्ञान सारख वाढत होतं आणि पाठांशीं काही काळजीकथा

नसल्यामुळे माझी तब्येत पण सुंदरच झाली होती. आमचे कप्तान-साहेब चागले होते, अन्नहि चागल, कामहि त्रासदायक नि अतिरिक्त नाही, त्यामुळे आयुष्य मजेत चाललं होतं. पण इंग्लंडला परत जायला मिळत नसल्यामुळे मला आईची भेट होत नाही म्हणून मधून मधून फार वाईट वाटे. मी दोनतीन पत्रं पाठवलीं पण त्याचं उत्तर न आल्यामुळे मी अतिशय अर्घार झालो आणि जहाजावरून पळून जाण्याचे विचार माझ्या मनात घोळू लागले. त्यावेळीं आम्ही वेस्ट इंडीज बेटात होतो. मी हेस्टिंग्सबरोबर पण विचारविनिमय केला आणि त्यालाहि माझा विचार पटून अनुकूल संधीची आम्ही वाट पहात बसलो. म्हणून आमचं जहाज पोर्ट रॉयल जमैकाला असना आमच्या सभोवार साखरवाहू अनेक गलबतं नागरलेलीं आम्ही पाहिलीं आणि आमचा विचार बळावला. या जहाजावर माणसाचा नेहमींच तुटवडा असे. त्यामुळे त्या जहाजावर पळून गेल्यास नोकरीची सोय होणं शक्य होतं. पाण्यात इळूच उतरून पोहत जाऊन जवळचं गलबत गाठणं काही मोठसं कठीण नव्हतं. येऊन जाऊन एकच भीति आमच्या पोटांत उभी राही; ती म्हणजे शार्क माशाची. तरीसुद्धा त्या रात्री प्रयत्न करण्याचा आम्ही निश्चय केला. इतके आम्ही आता घरी जायला उत्सुक झालो होतो. एक जायचं, बस ! दुसरा कोणताच विचार आमच्या डोक्यात उत्पन्न होत नव्हता; आणि झालाच तरी आम्ही तो दडपून टाकीत होतो. अशी मध्यरात्रीची वेळ होती मला वाटतं. आम्ही दोघेहि इळूच उठलो नि डेकवर गेलो आणि दोघांच्या साहाय्याने अतिशय सावधगिरीने खाली पाण्यात उतरलो. आणि एकदा पाण्यात उतरताच जवळच्या जहाजाच्या दिशेने आम्ही क्षपाट्याने पाणी कापण्यास सुरवात केली. आमच्या हालचालीमुळे वरच्या पाहोरकऱ्याने आरोळी दिली, पण काहीच उत्तर न देतां

आम्ही जोरात पाणी कापीतच होतो. आमच्या मागोमाग पाण्यात होडी लोटतील अशी आमचीहि कल्पना होती. पुढच्या गलबताच्या नागराचा दोर माझ्या हाताला लागला आणि मी सरासर वर चढण्याला सुरवात केली. माझ्यामागे आठ दहा फुटावरच हेस्टिंग्स होता. मी वर चढण्याला प्रारंभ केला त्याच वेळी त्याची किंकाळी माझ्या कानावर आली. गर्भगळीत होऊन मी एकदम मागे पाहिले एक भला मोठा शार्क हेस्टिंग्सला जवळपास पकडून खाली निघाला होता. एक दान क्षणच माझे हात पाय जड झाले; पण थोड्याच वेळात परत सावध होऊन मी वेगाने वर चढू लागलो. माझ नशीब बलवत्तर हात कारण दुसरा एक शार्क माझ्या अगदी पाठीवरच हाता आणि दोरीजवळ यताच मी जरी पाण्यापासून तीन चार फूट वर होतो तरी त्याने जवळ वासून वर उडी मारली. माझा बूट त्याच्या तोंडात सापडला आणि त्याने खाली बुडो मारली. भीतीने माझ्या दडात आता सामर्थ्य उ-पन्न झाले हात आणि मी आपली पराकाष्ठा करून जेमेनेम जहाजाचा कठडा एकदाचा गाठला. वरच्या लोकांनी हेस्टिंग्सचा मृ यु पाहिला होता. त्यांनी मला हात देऊन वर ओढून घेतला आणि त्यांनी घाई-घाईने मला खाली नेले. माझ्या मागोमाग आमच्या जहाजावरची होडी आली पण आम्हा दोघांना शार्कनीं खालं अमच त्यांना सांगण्यात आले आणि त्यांनी पण हेस्टिंग्सची आर्त किंकाळी ऐकली असल्यामुळे त्यांना ते खर वाटून आमचे लोक परत गेले. कांही वेळाने आमच्या मृ-यूनी दखल घेणारा डूमचा आवाज माझ्या कानावर आला आणि मी निर्धास्त झालो. असा परमेश्वराच्या कृपेने मी परत एकदां मृ युमुखातून निसटलो होतो. ”

“ माठी आश्चर्यजनक घटना आहे ही रेडी, ” सीग्रेव्ह म्हणाले.

“ खर आहे तुमचं म्हणणं मि. सीग्रेव्ह. त्यानंतर काही तास

माझी मनःस्थिती काय होती याचं मी नीटसं वर्णन करू शकत नाहीं. मी झोप घेण्याचा प्रयत्न केला, पण व्यर्थ. दुदैवी हेस्टिंग्सची करुण किंकाळी माझ्या कानात सारखी घुमत होती, भीतीने माझा सारखा थरकाप उडत होता आणि जरा डोळा लागतांच मी किंचाळून जागा हात होतो. अखेरीस कप्तानाने दारूचा एक मोठा डोस मला पाजला आणि मला गुंगी आली. मी जागा होऊन पाहिलें तेव्हा बंदर सोडून आग्दी पुष्कळच दूर आलों होतो. जहाजाची सर्व शीडें वारा भरून वाकली होती. आमच्या भोवती शभर पाऊणशे गलबताचा ताफा निघाला होता, आणि आमच्या संरक्षणार्थ आमच्या बरोबर येत असलेल्या लढाऊ जहाजावरून तोफाचा घडघडाट ऐकूं येत होता. मोठ सुंदर दृश्य होत ते. मी परत मायदेशी निघालों होतो. मला अत्यंत आनंद झाला होता, मी आपल्या माय देशाच्या किनाऱ्यावर लौकरच पाय ठेवणार होतो आणि न्यू कॅसलला जाऊन मी आपल्या प्रिय मातेची भेट घेणार होतो. हा आनंद लुटण्यासाठी मी गेल्या रात्रीच साहस करण्यासाठी परत देखील केव्हाच तयार झालों असतो !”

“ म्हणजे तुमच्या त्या अद्भुत सुटकेमुळे तुमच्यावर झालेला परिणाम काही फार वेळ नाही टिकला. ”

“ असं नव्हे मॅडम. ती एवढी जहाजं नजरेला पडतांच त्यावेळीं मनांत आलेला तो विचार होता, इतकच तशी माझ्या मनाची ठेवण गंभीरच आहे. आणि त्याच रात्री आथरुणावर पडताच मी परमेश्वराची अनन्यभावानें प्रार्थना केली. आमच्या या नव्या गलबतावर एक स्काँचमन होता. त्याने मला असा वाचवण्यात परमेश्वराचा कांहीं हेतू असावा असं बजावून सांगितलं. मलाहि तें पटत होतं. आणि खरंच मॅडम, त्याच भल्या माणसानें मला बायबलची खरी गोडी लावली. रोज रात्री तो माझ्या जवळून बायबल वाचून घेई, त्याचा

अर्थ सांगे आणि त्याचं महत्व मला पटवून देई. जहाजावरहि मी काम करीत होतोच. माझ्या कामानें कप्तानहि माझ्यावर लृष होता आणि आम्ही ग्लासगोला पोंचतांच त्यानें मला पंधरा गिनी दिल्या आणि मी मोठ्या आनंदाने न्यू कॅसलला निघालों. मेल कोचवर मी बाहेरच्या बाजूला बसलों होतों. आणि माझ्या शेजारी बसलेल्या गृहस्थाजवळ मी बोलण्याला सुरवात केली. ते न्यू कॅसलचेच होते. त्याच्याकडून मला समजलं कीं माझा देव पिता, मि. मास्टरमन, हे तीन चार महिन्या-पूर्वीच मरून गेले होते. ‘मग त्यानीं आपला पैसा कुणाला ठेवला?’ मी त्यांना विचारलं. ‘कारण ते अतिशय श्रीमंत होते आणि त्यांना कोणी नात्याचं पण नव्हतं.’ ‘होय, त्यांना नात्याचं कुणी नव्हतं, आणि त्यानीं आपला पैसा धर्मार्थ म्हणून देऊन टाकला. पण माझ्या माहितीप्रमाणें, त्याच्या मनातून एका छोकऱ्याला आपली सर्व इस्टेट द्यायची होती. रेडी अस होतं मला वाटतं त्याचं नांव. पण तो पडद्या कुठे म्हणे समुद्रावर गेला पळून आणि त्याचा काहीच पत्ता लागत नव्हता. कुठे तरी विचारा कैदी तरी झाला किंवा मरून गेला; काही नक्की काहीच माहिती मिळूं शकली नाही मास्टरमननां. मूर्ख बेटा! नशीबात नव्हती एवढी संपत्ती त्याच्या, दुसरं काय म्हणायचं!’

“‘खरंच मूर्ख यांत काही शंका नाही;’ मी म्हणालों.

“‘होय, पण इतकंच नाही; त्यानें आणखी एक मोठं नुकसान करून घेतलं स्वतःचं. त्याची दुर्दैवी आई—काय प्रेम होतं तिचं त्याच्यावर!—त्याचा पत्ता लागत नाही असं ऐकून झुरत चालली, हायच घेतली म्हणे तिनें, आणि—’

“‘म्हणजे, वारली कीं काय ती?’ त्यांचा हात पकडून मी एकदम विचारलें.

“‘होय,’ चकित होऊन आणि माझ्याकडे चमत्कारीकपणें पहात

ते म्हणाले, ' गरीब निचारी गेल्या वर्षी मरून पण गेली-हृदय फुटून मरून गेली. '

“ मी एकदम मागच्या गाठोड्यांवर कोसळलों आणि त्या गृह-स्थानीं माझा हात पकडला नसता तर मी खाली रस्त्यांतच पडलों असतों. त्यानीं कोचमनला हांक मारून गाडी थांबवली, आणि मला गाडीच्या आंत बसवून गाडी पुढे चालू झाली. आंत मी मुक्त कंठानें सारखा रडतच होतों. ”

रेडीचें हृदय इतकें भरून आलेंलें दिसलें कीं गोष्ट आज इथेच थांबवावी अशी सर्गिंन्ही त्यानां सूचना केली.

“ तसंच करूंया मि. सर्गिंन्ही. आज आतां सुद्धां माझे डोळे अश्रूंनीं भरून आले आहेत. आपल्या स्वतःच्या मूर्खपणामुळे आपण एका वत्सल हृदयाचा अकाल मृत्यू घडवून आणला, हा विचार या वयांत सुद्धां मला जसा भाजून काढतो आहे, पण तसें झालं खरं; आणि विल्यम तूं कांही यावरून बोध घ्यावास म्हणूनच हें सत्य तुला मी सांगतों आहे. ”

त्यानंतर तीन चार दिवसांनी जूनो अगदी उजाडत आपल्या झग्याच्या पदरात पांच सहा ताजीं अडीं घेऊन तबूत आली. कोबड्यांच्या खुगाड्यांत तिला आज ती सापडली होती.

“ही पहा मिसी सीग्रॅव्ह—कोबडीची अडीं—अता खूप मिळतील—मास्टर विल्यमला खूप मिळतील—चागली शक्ती येईल त्याला—आणि पिल्ल पण होतील खूप.”

“सगळींच नाहीना आणलीस पण जूनो ?”

“अंहं; कोबडीला बघायला एकेक ठेवलं आहे.”

“वर तर, विल्यमसाठीं टेवूँ ही आपण, म्हणजे तू म्हणतेस तसा लौकर बळकट होईल तो.”

“पण मी आत्तांच झालो आहे की बळकट आहे,” विल्यम म्हणाला; “आणि मला वाटतं की कोबड्यांना उबवायला ठेवली हीं अडीं तर बरीं.”

“अंह, विल्यम; पिल्ल लौकर मिळण्यापेक्षां तुझी तबियत जास्त महत्त्व ची आहे आम्हाला.”

“वर बुवा, आपली उलट चगळच झाली.”

दोन तीन दिवस मग रेडी नि सीग्रॅव्ह त्याच्या शेतातलं गवत उर दून साफ करण्यात गुंतले होते. त्यानीं लावल्या बटाट्याने रोप आतां चागले तरारले होते. या दिवसात जूनो पण बहुतां विल्यमसाठीं रोज चार दान अडीं घेऊन यतच असे आणि त्याची पण तबियत त्यामुळे झपाट्याने सुधारत होती. पहिले दान तीन दिवस जूनो नियमितपणे तीन चार अडीं रोज घेऊन यायची. पण चौथ्या दिवशीं तिला एकहि

अंडें मिळाले नाही. पांचव्या दिवशी पण काही मिळाले नाही. याच सान्यानाच आश्चर्य वाटलं. कारण कोंबड्या अंडी घालायला लागल्या की त्या बहुतेक रोज अंडी घालतातच. सहाव्या दिवशी सकाळी न्याहारीच्या वेळी, टॉमीची स्वारी कुठेच दिसेना म्हणून त्याच्या आईने त्याची चौकशी केली.

“ मला वाटतं मॅडम, ” रेडी हसत म्हणाले, “ की टॉमी न्याहारीलाच नव्हे पण दुपारी जेवायला सुद्धा येणार नाही बहुतेक. ”

“ म्हणजे काय रेडी ? ” मिसेस सीप्रेव्हनी विचारले.

“ थांबा, सांगतो हं सारी गंमत. आज दोन दिवस अंडी मुळीच कशी नाहीत याचं आश्चर्य वाटून कोंबड्यांनी अंडी कुठे दुसऱ्या जागी घातली नाहीना, अशा विचाराने मी जरा आसपास हिंडलो. पण मला अंडी घातलेली जरी काही कुठे दिसली नाहीत तरी पण त्यांचीं टरफलं मात्र मला सापडलीं. म्हणून मी काय तर्क केला की या बेटावरच्या कोणातरी अज्ञात प्राण्याने तीं पळवलीं असावीत, आणि त्यांनीं टरफलं लपवून ठेवण्याची कांही तेवढीशी काळजी घेतली नाही. म्हणून आज सकाळी मी केल काय तर खुराड्याच मोठं दार टाकलं लाऊन आणि कोंबड्याचं आत जायचं यायचं छोट दार ठेवलं उघडं. आणि मग तुम्ही सारीं उठल्यानंतर बसलो पदारा करीत नि काय. आणि मग काय झाली गंमत, आपल्या टॉमीची स्वारी तिथे उपस्थित झाली आणि ते मोठं दार उघडत नाहीस पाहून त्या छोट्या दाराने रांगत रांगत आत खुराड्यांत प्रविष्ट झाली. तो आत गेल्यावर मी पटकन पाय न वाजवता पुढे झालो आणि त्या दाराची खिटी लाऊन टाकली. म्हणजे आपले टॉमी बुवा असे त्या पिंजऱ्यांत आता अडकून बसले आहेत. ”

“आता तिथेच राहूदे संबंध दिवस त्या खादाडबुधत्याला !”
सीग्रेव्ह म्हणाले.

“हो, त्या शिवाय घडा नाही मिळणार त्याला,” मिसस सीग्रेव्ह म्हणाल्या.

न्याहारी उरकल्यावर मग जो तो आपल्या कामाला निघून गेला. टॉमी एक तासभर स्वस्थ बसला होता. पण मग त्याने भोकाड पसरलं. पण त्याच्याकडे कोणीच लक्ष दिलं नाही. दुपारी जेवणाच्या वेळी पण त्याने आरडा ओरडा करून पाहिला, पण सकाळ प्रमाणेच आत्ताही त्याच्याकडे कुणीच लक्ष दिलं नाही. पण मग संध्याकाळी मात्र त्याला रेडीनी बाहेर आणलं. तो अतीशय खजील झाला होता आणि कांही न बोलतां एका कोपऱ्यांत तो गुपचूप बसून राहिला.

“हं, काय टॉमी, आज किती अंडी खलास केलीस !” रेडीनी त्याला विचारलं.

“आता नाही टॉमी खाणार अंडी, खरंच नाही खाणार टॉमी,” टॉमी म्हणाला.

“बरं बरं, तेंच चागलं. नाही तर आजच्या सारखं जेवायला नाही मिळणार त्याला, बरं का;” सीग्रेव्ह म्हणाले.

मग पानावर वाढीपर्यंत टॉमीची स्वारी अगदी गुपचूप बसली होती; पण वाढून झाल्यावर मात्र त्याने साऱ्या दिवसाचा वचपा काढण्याच्या इराद्याने ताटावर हल्ला चढवला. जेवण झाल्यावर मग रेडीनी आपलं कथानक पुढं चालू केलं.

“मी मेलो या कलनेने हाय खाऊन माझी प्रेमळ आई शिजून मेली असं मला त्या गृहस्थांनी सांगितलं, इथपर्यंत आलो होतो मी; नाही का ? मग न्यू कॅसलला येईपर्यंत माझं मन सारखं तळमळत होतं. आईच्या मृत्यूबद्दलची सारी इकीगत कळून घ्यायला मी अगदी

अधीर झालों होतों. आमची टपाल गाडी उभी राहतांच ते गृहस्थ खाली उतरून माझ्याजवळ आले आणि म्हणाले: 'मी जर चुकत नसेन, तर तूंच मास्टरमन रेडी आहेस अस वाटतं मला; होय ना ?' मी जड अतःकृणानें होकारार्थी मान इलवली, 'कांही हरकत नाही बच्चा, असा धीर सोडूं नको.' ते गृहस्थ म्हणाले. 'लहान होतास त्यावेळीं तूं, म्हणून असा अविचार झाला तुझ्या हातून; आणि आपल्या आईला इतक दुःख होईल याची तुला त्यावेळीं कल्पना पण आली नसेल. आणि तूं पळून गेलास म्हणून नाही, पण तुझ्या मृत्यूच्या वार्तेमुळेच तिने एवढी हाय घेतली. पण हा काही तुझा दोष नाही, बर. आता माझ्याबरोबर चल तूं, मलाहि तुला काही सागायचं आहे; चल.'

“ 'मी उद्या येईन आपल्याकडे,' मी म्हणालों, 'कारण आधी माझ्या आईच्या थडग्याचं दर्शन घेतल्याशिवाय नि आमच्या शेजाऱ्यांजवळ थोडी फार चौकशी केल्याशिवाय नाही मला बरं वाटणार. तुम्ही म्हणालां तसा माझा काही तिला दुखवायचा मुळींच हेतु नव्हतां आणि माझ्या मृत्यु वार्तेबद्दलचाहि दोष माझेकडे नाही. तरीसुद्धां एक गोष्ट खरी की, मी जर मूर्खासारखा त्यावेळीं वागलों नसतों तर माझी आई आज जीवत असती आणि आतां सुखी पण झाली असती. म्हणून माफ करा मला आज ' त्या गृहस्थानी आपला पत्ता मला दिला आणि मी माझी आई गृहात असलेल्या घरी गेलों. ती आंत नाही हें मला माहीत होतं तरीहि आतून येणारा हासण्याचा आवाज ऐकून मला फार वाईट वाटले आणि गगहि आला. दार उघडंच अमल्यानें मी आत डोकावलं. दोन तीन बाया माझी आई बसण्याच्या जागेवरच बसून कांही काम करीत होत्या. त्यांनीं माझ्याकडे पाहिल. 'काय पाहिजे रे पोरा ?' त्यांनीं

विचारलें आणि त्या मोठ्याने हासल्या. तिरस्कारानें मी मागे वळलों आणि शेजारच्या घरीं डोकावलें. आतल्या बाईंनीं मला ओळखलें नाहीं. मी आपलें नांव त्यांना सांगितलें. माझ्या आईच्या अखेरच्या आजारात तिच्या मरण घडीपर्यंत त्या बाई तिच्याजवळ होत्या. त्यांनीं सर्व हकीगत मला सांगितली. तिच्या कॅन्सर झाला असल्यानें ती जगणं शक्यच नव्हत; पण माझा ध्यास मात्र तिने सारखा घेतला होता आणि मरताना सुद्धा तिच्या ओठांनीं माझच नांव उच्चारलं होत. त्यांनीं असहि सांगितलें कीं मि. मास्टरमननीं अखेरच्या घटकेपर्यंत तिची नीट काळजी घेतली आणि कसलीहि उणीव तिला भासू दिली नाहीं. त्याच्याबरोबर मी मग माझ्या आईच्या अखेरच्या विश्रांतिस्थानाकडे गेलो आणि मग माझ्या सांगण्यावरून मला तिथे एकटा सोडून त्या निघून गेल्या. मग किती वेळ तरी माझ्या आईचा देह आपल्या पोटात घेतलेल्या त्या थडग्यावर मी अश्रुसिंचन करीत होतो आणि मला क्षमा करण्याबद्दल तिला पुन्हा पुन्हा विनती करीत होतो.

“मी तिथून उठून त्या बाईच्या घरीं परत गेलों त्यावेळीं रात्र पडली होती. तिथे मी त्या बाईजवळ आणि त्याच्या यजमानाजवळ खूप वेळ बोलत होतो आणि रात्री त्याच्याकडेच मुक्काम केला. सकाळीं उजाडत उठून मेलगार्डीतील माझ्या त्या सोबत्याच्या घरीं मी कबूल केल्याप्रमाणें गेलो. दारावरील पाटीवरून मला समजलें कीं ते एक वकील होते. मी येताच त्यांनीं दार बंद केलें आणि मग आतल्या खोलीत बसून त्यांनीं मला असंख्य प्रश्न विचारले. त्यांचा उद्देश मी खराच मास्टरमन रेडी आहे कीं काय हें पाहण्याचा होता. कारण मास्टरमनच्या मृत्युपत्रान्वये त्याच्या सर्व इस्टेटीची व्यवस्था पाहण्याचें काम त्यांच्याकडे आलें होत. त्याच्या म्हणण्यांत अस आलें कीं त्यांना सापडलेल्या एका कागदावरून मास्टरमननीं माझ्या वडीलांच्या गलब-

ताच्या विम्याच्या बाबतीत माझ्या आईला फसवलं होतं. कारण जहाजाचा उतरलेला विमा एकट्या मास्टरमनच्या नांवाने नसून त्यांत माझ्या वडीलाच पण नाव होतं. अर्थातच आतां त्या पैशाचा मीच कायदेशीर वारस होतो. माझा पत्ता आता लागला असल्याने विम्याच्या रकमेपैकी एक हजार पौड गेल्या इतक्या वर्षांच्या व्याजासुद्धां आतां मला मिळायला हवे, अस त्यांनी मला सांगितलं. म्हणजे आता हे असे दोन हजार पौड अचानक रीतीने मला मिळून माझ्या पुढे एक नवा मोह उत्पन्न झाला. ”

“ मोह कसा काय हो रेडी ? उलट तुमच नशीब चागलं म्हणा, ” विल्यम म्हणाला.

“ होय, चागलं नशीब असलं लोक दृष्टीने खरं; आणि माझं सगळ्यांनी अभिनंदन हि केलं. माझेहि डोळे फिरलं आणि यापुढे नीट रीतीने आयुष्य घालविण्याचा मी केलेला निश्चय पार दासळून गेला. आणि आयुष्य नीट घालविण्याचा हा निश्चय आईच्या थडग्याजवळ बसून मी केला होता, बरंका ! आता समजेल तुला विल्यम, मी त्या पैशाला मोह का म्हटलं तें; होय की नाही ? ”

“ वैभव आणि संपत्ती हीं दोन्ही या जगातली अतिशय मोठी मोहस्थान आहेत, विल्यम, यात काही शका नाही. विपत्तीच्या फटकांच्यानीच आपले डोळे उघडून आपण शुद्धीवर येतो आणि आपण मग परमेश्वराच्या अधिक जवळ जातो. आपदाशिवाय परमेश्वराचं स्मरण माणसाला कधी होत नाही. त्याचा स्वभावच आहे तो. ”

“ माझ्या हातात तो पैसा पडला मात्र, ” रेडी पुढे म्हणाले, “मी तो लगेच अनेक मार्गांनी उघळण्याला प्रारंभ केला. पण परत एकदा माझ्या सुदैवाने माझा तो स्कॉच खलाशी मित्र मला भेटला. माझा तारक देवदूतच तो. माझ्या हातात पैसा आला आहे हे त्याला मी

सांगितल्यावर त्याने अनेक तऱ्हेने माझी समजूत घालून तो पैसा एखाद्या जहाजाच्या मालकीत गुंतवावा असा सल्ला त्याने मला दिला. मलाहि ती गोष्ट पटली; आणि आपण केवढा वेडेपणा करीत होतो याची मला पुरी जाणीव झाली. माझे वय त्या वेळी फक्त वीस वर्षांचे होतं. माझ्या पुढे फक्त एकच अडचण होती. जहाज घेतल्यावर एकट्याच्या जबाबदारीवर मी कांही ते चालवू शकलो नसतो. पण या ठिकाणी सॅडर्सने—त्या स्कॉच मित्राने—पहिला अमलदार म्हणून काम करण्याचे कबूल केल्यामुळे आम्ही दोघानी मग सर्व तयारी केली.

“सुदैवाने अजूनपर्यंत मी फक्त शंभर एक पौंडच खर्च केले होते. म्हणून सॅडर्सला घेऊन मी ग्लासगोला गेलो आणि त्याच्या संमतीने आणि पसंतीने आम्ही एका जहाजावर आपण दोन हजार पौंडाचा हिस्सा गुंतवला. सॅडर्सच्या चांगल्या ओळखी असल्यामुळे हे सर्व करतांना मला फारसा त्रास कांही पडला नाही. सर्व तयारी करून आणि जहाजाचा मी कप्तान होऊन—आणि दोस्त सॅडर्स पहिला अंमलदार—आम्ही आपले जहाज वेस्ट इंडीज बेटाच्या दिशेने हांकारलं. माझ्या आयुष्यातला हा अतिशय वैभवाचा असा काळ. पण माझ्या वांट्याला तो फार दिवस काही आला नाही.

“सॅडर्स हा अतिशय कुशल दर्यावर्दी होता; आणि म्हणून बार-बॅडॉसला जाऊन पोचेपर्यंत त्याने मला पुष्कळच शिकवून तयार केले. सॅडर्स मला ताळ्यावर ठेवण्यासाठी वारंवार वारवार उपदेश करी. पण पैशाचा मद व अधिकाराचा मद हा काही न्यायाच असतो. त्यामुळे मला सॅडर्सचा राग येई. आणि ही सफर झाल्यानंतर तर आपण सर्वशे झालो असंच मला वाटू लागलं होतं, आणि त्याच्यावाचून आपलं चालेल या कल्पनेने कप्तान म्हणून मी मग त्याला जरा दूरच

ठेवायला लागलो. हा कुतघ्नपणाच होता, पण हा जगात नेहमींच बघायला सांपडतो. मग मी तरी त्याला अपवाद कसा ठरणार ! सॅडर्सला यामुळे फार वाईट वाटलं आणि बारबडॉसला आल्यावर त्याने आपला नोकरी सोडण्याचा विचार मला कळाविला. मी उद्धटपणाने त्याच्याशी वागलों कारण मलाहि त्याच्या जाण्याची घाईच झाली होती. त्याच्या उपकारांची जाणीव मला डाचत होती. हं ! अशा रीतीने सॅडर्स मला सोडून गेला, आणि मला बरं वाटलं. मी मग लौकरच जहाजावर साखर चढवली आणि परतीच्या प्रवासाची तयारी जरीने सुरू केली. तशी काही आवश्यकता नसतांना मी जहाजावर चार तोफाहि चढवल्या आणि भरपूर दारूगोळा पण भरून घेतला. माझं जहाज पण चांगलं जलद चालणारं असंच होतं आणि वेगाच्या बाबतीत तें लढाऊ जहाजांना कित्येकदां मागे टाकी. तुम्हांला माहीतच आहे की त्या काळांत व्यापारी जहाजांच्या काफिल्याबरोबर त्याच्या संरक्षणासाठीं म्हणून चार दोन लढाऊ जहाजे पण असत. ती येण्याची वाट पहात आमचीं जहाजे बंदरात नांगरून पडलेली होती. पण एक दिवस झालेल्या आकस्मिक वादळाने बंदराजवळ आलेलीं तीं लढाऊ गलबतं खूर दूरवर पागलीं गेलीं. तीं केव्हा परत येतील तें कोणीच सांगू शकत नव्हता. त्यामुळे त्याची वाट पहाण्याचा मला कंटाळा आला. तशात मी नवीनच आपल्या जहाजावर तोफा चढवलेल्या आणि माझं जहाज पण चालीला वेगवान. म्हणून त्यांची वाट न पाहतां मी एक दिवस जहाज बंदराबाहेर काढलं आणि इंग्लंडची वाट पकडली. या गडबडीत मी एक गोष्ट विसरून गेलों. जहाजाच्या विभ्यांत लढाऊ जहाजाच्या संरक्षणाखालीच प्रवास करण्याची अट होती. ती पुरी न केल्यास झालेल्या नुकसानीला विमा कंपनी मुळींच जबाबदार नव्हती. पण मी नागर उचलून बाहेर तर पडलोंच होतो.

तीन एक आठवडे सर्व काही सुरळीत चाललं होतं. आमचा प्रवास जवळजवळ संपत आला होता म्हणून मी मोठ्या खुशीत होतो. तो एक दिवस एका फ्रेंच जहाजांने आमचा पाठलाग करून मोठा बिकट प्रसंग आणला. तशांत वारा जोराचा वाहून लागून आमची मुख्य डोलकाठी मोडून जहाज कमजोर झालं. आमचा वेग मदावला आणि मला त्याच रात्री फ्रेंच तुरुंगाची हवा चाखावी लागली आणि मी दरिद्री बनलों. आलेल्या या प्रसंगाला माझा मीच जबाबदार होतो. माझ्या त्या मूर्खपणाबद्दल पर-
मेश्वराने मला सहा वर्षांचा तुरुंगवास घडवला होता. त्या प्रसंगातून मी दोन तीन सहकाऱ्यांच्या मदतीने आपली सुटका करून घेतली, आणि आंगावर घड कपडेही नाहीत अशा स्थितीत अतीशय हाल अपेष्टा सोशीत मी इंग्लंडच्या किनाऱ्यावर पाय ठेवला. मी अक्षरशः कफळक बनलों होतो म्हणून पोटासाठी नोकरी करणे मला भाग होतं. सहा वर्षांच्या तुरुंगवासाने माझे अतीशय हाल झाले होते आणि माझी नवली पार पालटली होती. अशा स्थितीत एका गलबतावर मी गेलों आणि नोकरीची याचना केली. कप्तानासमोर मला उभं करण्यांत आलं. आणि तो कप्तान कोण होता ? माझा जुना दोस्त सॅडर्स ! होय सॅडर्स—
ज्याच्या उपकाराची फेड मी कृतघ्नपणे केली होती तोच माझा गुरू सॅडर्स ! माझ्या त्या अवतारात मला तो ओळखणार नाही, अशी माझी कल्पना होती. पण त्याने मला ताबडतोब ओळखून आपला हात पुढे केला. त्यावेळी वाटली इतकी लाज मला साऱ्या जन्मात कधीच वाटली नव्हती. त्या उदार वागणुकीने मी पार खर्जात गेलों. त्याने मला खाली आपल्या केबिनमध्ये नेलं आणि मी आपली सर्व हकीगत त्याच्या कानावर घातली. माझी मागील वर्तणूक विसरून जाऊन सॅडर्सने मला आपल्या नोकरीत ठेवलं, आणि कपड्यालत्यांची सोय लावण्यासाठी म्हणून काही रक्कम पण माझ्या हातावर ठेवली. पण त्याने

जरा मागलं स्मरण मला दिल नाही तरी मी आपला पश्चात्ताप मात्र त्याच्याजवळ माकळ्या मनानें व्यक्त केला आणि त्याची माफी मागितली. तो उपदा माणूस ह्यात असेपर्यंत त्याने माझ्यावर मायेचीच पाखर घातली. आम्ही परत पहिल्यासारखे एकमेकांजवळ आलों आणि मी त्याच्या हाताखाली दुसरा अमलदार म्हणून काम करू लागलों. माझ्यावर आलेल्या आपत्तींनी मी आता नरमलो होतो, माझ्यातला अहंकार पार नाहीसा झाला होता आणि परत एकदां त्याच्या साक्षीने मी बायबलच्या वाचनास प्रारंभ केला. त्याच्या मृत्यूपर्यंत मी त्या जहाजावर होतो आणि त्यानंतर मग एक सामान्य खलाशी म्हणूनच आजपर्यंत मी अनेक जहाजावर नोकरी करीत आलों. पण मला सगळीकडेच चांगली वागणूक मिळत गेली आणि तसा मी सुखातच होतो. आणि सपत्तीच्या जोडीने मी जास्त चुकाच करीत राहिलों असतों अम मला वाटत. पण आता तो मोह उरला नसल्याने मी खरोखरी सुखांत होतो. आपलं हें जीवन हें पुढील जीवनाच्या पूर्व तयारीसाठीच आहे, हे लक्षात ठेवल्यास समाधान कोणालाहि लाभेल असा मला भरंवसा आइ. बर, विल्यम माझी जीवनकथा ही या प्रकारची आहे, आणि मला वाटत तुला काही तरी बोध त्यावरून घेता येईल. बरं चला ! उद्या आपल्याला लौकर उठायचं आहे नाही का, तर मला वाटत आता आपण आथरुणावर पडावं तें बर. ”

दुसरे दिवशी सकाळीं लौकर उठून सर्वांनीं आपली न्याहारी उर-
कली आणि मग रेडी नि विल्यम यांनीं आपल्या पिशव्या तयार
केल्या आणि दोन बंदुकी भरून त्यांनीं सर्वांचा निरोप घेतला आणि
दोन्ही घनगरी कुत्रे आपल्याबरोबर घेऊन ते घराबाहेर पडले. वर
नीलाकाशांत स्वच्छ सूर्यबिंब तळपत होतं आणि हवाहि मोठी उबदार
पडली होती. समोर पसरलेला पॅसिफिक महामागर सूर्य प्रकाशांत प्रशांत-
पणें हेलावत होता आणि सुखकर प्रभातवायूच्या मंदळहरींना नारळींची
झाडी आपले माथे झुकवून आवाहन करीत होती. रेडी नि विल्यम
मोठ्या उल्हासानें आपलें पाऊल उचलून आतां कोठीची इमारत मागे
टाकून टेकडीच्या माथ्यावर चढले होते. हातातील कुऱ्हाडींनीं झाडांवर
खुणा करीत ते चालले होते. झाडी अतीशय गर्द असल्यामुळें त्यांचें
पाऊल स्वाभाविकपणेंच सावकाश पडत होतें. बेटाचा मध्यभाग ओलां-
डल्यावर झाडी कमी होईल आणि मग समुद्रकिनाऱ्यापर्यंत बराच
जागा आपल्याला मोकळी मिळेल अशी रेडींची कल्पना होती.

“झाडी पलीकडे काय सांपडेल अशी अपेक्षा आहे तुमची
रेडी ! ” विल्यमने विचारलें.

“उत्तर देण सोपं नाहीं विल्यम. तरी पण मला कसलीं आशा
वाटते तें मी सांगतों हं. आपल्या मेढ्या बकऱ्यांना चरण्यासाठीं बरी-
चशी मोकळी जागा मिळेल ही माझी पहिली कल्पना आहे. आणि
मग नारळीं व्यतिरिक्त दुसरी कांही तरी फळझाड आपल्याला आढळ-
तील असं हि मला वाटत आहे. टॉमीने खाल्लेलीं एरंडीचीं झाडं
आपण पाहिलींच. तशीं दुसरीं कांही झाडं असणं शक्य आहे. पाख-

रांच्या मलोत्सर्जनाच्या योगाने कसल्या कसल्या त्रिया इथे पडल्या असतील ते कांही सागतां नाही यायचं. असं येऊन पडलेलं बी पुष्कळच दिवस पडून राहतं; आणि अनुकूल वातावरण मिळालं की ते रुजतं. ”

मग कांही न बोलतां अर्धा पाऊण तास ते चालतच होते. इतक्यांत विल्यमला वर स्वच्छ आकाश दिसू लागून तो म्हणाला: “तें पहा रेडी वर आकाश दिसू लागलं, आता आपण लौकरच पडणार बाहेर. माझे हात पण खुणा करून दमले आहेत. ”

“शक्य आहे तें; मी सुद्धा तसाच दमलो आहे बघ विल्यम. तरी सुद्धां या खुणा करीत राहिलंच पाहिजे आपल्याला. नाही तर परत वाट कशी सापडायची रे आपल्याला ? ”

दहा मिनिटांतच मग ते त्या झाडीबाहेर पडले आणि विल्यम हाशुश करीत खाली बसला.

“मला वाटतं रेडी, आता आर्धी तोडांत टाकूं या कांही तरी आपण; म्हणजे जरा जोर येईल आपल्याला. ”

“कांही हरकत नाही विल्यम; मी पण आज थोडा थकलो आहे. आपलं सामान ठेऊं आपण इथेच. कारण आज रात्रीचा मुक्काम इथेच व्हायचा आहे आपला. मी सांगून आलों आहे तसं तुझ्या आईला. फक्त बंदुकी घेऊन जाऊं आपण भ्रमंतीला. ”

त्यांचा फराळ आटोपल्यावर त्यांनीं आसपास आपल्या संशोधनाला सुरवात केली. त्या उंच नि दाट गवतांतून दहा पंधरा मिनिटं चालल्यानंतर ते मग मोकळ्या जागी येऊन पोंचले. त्यांच्या समोर सुमारे तीन चार फर्लांगावर महासागराचा नील विस्तार पसरलेला त्यांना दिसत होता; आणि मधला तो मोकळा भूभाग मऊ गवतानें आच्छादलेला दिसत होता.

“ हं आपल्या शेळ्या मेंढयाना चरायला छान जागा आहे ही मोठी. मोठे आभारच आहेत परमेश्वराचे हे. हो, नाही तर खायला काय घालणार होतो आपण त्यांना ! पण इथे मात्र त्यांची जरी पांच सहा पट वाढ झाली, तरी त्यांना पुरेसे गवत आहे याठिकाणी. पण, ते पलीकडे तिकडे हिरवं गर्द काय बरं दिसत आहे ? तीं लाव लाव पानं तर ओळखीचीं वाटताहेत मला. ओः अरे हीं तर केळीची झाडं दिसताहेत रे विल्यम. आतां याचे रोप जोरानें फुटून वर आले आहेत. चागलीं वाढलीं कीं सहा एक फूट होतात हीं उच्च बरं का. फळ मोठे सुरेख असतं याचं खायला, आणि हीं पाने शेळ्या आवडीनें खातात. ”

“ हे पहा काय आहे ते रेडी; मी काही कधी पाहिलेलं दिसत नाही हे रोपट. ”

“ अरे मिरीं आहेत हीं. हे दाणे आत्ता होताहेत तयार यांचे. स्वयंपाकांत उपयोग होतो याचा आपल्या जवळचीं पण सपतच आलीं आहेत पाहिलेस विल्यम, पाखरांच्या विष्टमधून हें असलं बीं केव्हां तरी पडलं असलं येऊन इथे. आणि आता कायमचीच उत्पत्ती झाली यांची या बेटावर या केळ्याच तर पहा केवढं मोठं बनच होईल तयार थोड्याच दिवसात. ”

“ आणि हें लाल बाडाच काटेरी झुडूर हो कसलं रेडी ? ”

“ पाहू या बरं काय आहे ते अरे या झुडपाच कुपण होतं म्हणे चांगलं तयार. आणि हे लाल फळ पण खायला बरं लागत म्हणतात. पण याचे हे काटे मात्र नीट काढून टाकायला लागतात बरं का आणि हें खाकल्यावर चागलं औषध आहे असाहि ऐकलं आहे मी. बरं, पण, आता त्या टोकाला जाऊ या आपण. तिकडेसुद्धा काही उपयोगी झाडं असतील एखादवेळीं. आणि माझ्या जी परिचयाची नाहीत ती आपण

घरी नेऊं. कारण तुझ्या वडिलांनी अभ्यास केला आहे वनस्पति शास्त्राचा. ते सागतील यांची नावं ”

जरा वेळाने ते चालत चालत त्या बाजूकडे आले आणि त्याच्या कानांवर कसला तरी कलकलाट आला. ती माकडं असतील असा विल्यमचा तर्क होता. पण ते त्या झुडपाच्या जवळ येतांच एक दोन-तीनशें पोपटांचा थवाच्या थवा किलबिलाट करीत वर उच उडाला. त्यांचे ते हिरवेगार पंख आणि तांबळ्यालाल चोंची सूर्यप्रकाशात किती मजेदारपणे चमकल्या. “ ओहो, विल्यम ! अरे इकडे ये ही तर पेरूची झाड दिमताहेत बघ इथे ; ” रेडी उद्गारले. “ गंमत झाली हं मोठी. पेरू, कळी ही दोन तर माठी सुंदर फळ सांपडली आपल्याला, बरं का, आणि ही जागा पण तशी पाणथळ दिसते आहे. म्हणजे इथे लहान लहान खड्डे खणून आपल्या शेळ्यामेंढयाना पाणी मिण्याची पण सोय येईल करता. आणि हा पहा आणखी एक कंद. यॅम म्हणतात याला. बटाट्यासारखा भाजून किंवा उकडून चागला लागतो हा. म्हणजे आतां बट ट्याचा तोटा नाही येणार, याची जोड मिळाली म्हणजे, नाही रे ! ”

याच वेळेला त्याचे दोघेहि कुत्रे त्या दाट हिरव्या पानांच्या गर्दीत मोठ्या वेगाने भुंकत घुसल. कुणाच्या तरी मंद गुग्गुरण्याचा आवाज झाला.

“ काय आहे हो रे रेडी ! ” यॅमचं झाड निरखून पहात असलेला विल्यम त्या आवाजाने दनकून म्हाणाला.

रेडी मोठमोठ्याने हंसत सुटले. “ तुला पुन्हा एम्मा घाबरवून सोडल बरं का या बेट्यानी. ”

“ म्हणजे, आपली डुकर की काय ही ! ”

“अरे, हां. या यामवर तडाका द्यायला आलीं असतील तीं इथे; हो, तींच नकां. ”

रेडीनीं मग मोठ्याने आगोळी दिली. केळींच्या त्या वनांत एक मोठा खसबसाट झाला आणि पचवीस तीस लहान मोठीं डुकरं ओरडत ओरडत सैरावैरा बाहेर आलीं आणि त्यानीं तडक नागळींची झाडी गांठलां.

“पाहिलस, किती रानटी झालीं आहेत तीं आतां. आणि आपल्याला जर हे याम खायला हवे असले तर यांच्याभोवतीं एक भक्कम काटेरी कुपण घातलं पाहिजे आपण. ”

“पण कुपण वाटण्याच्या आंतच ती मोडून टाकतील कीं तीं. ”

“त्यासाठीं आधीं माडांचे तुकडे पुरून एक कटडा करूं तयार आपण, आणि मग त्याच्या मधून आणि बाहेरून तें काटेरी कुपण करूं तयार म्हणज झालं. चला पण आता पुढे किनाऱ्याजवळ जाऊं या आपण. ”

अर्धा पाऊण तास मग ते समुद्र किनाऱ्यावर हिंडत होते. एके ठिकाणीं खडकाच्या आसऱ्याला त्यांना समुद्रपक्षाची खूपशीं अंडीं दिसलीं. त्यातलीं त्यानीं काहीं अंडीं उचलून आपल्याबरोबर घेतलीं. त्याच्या त्या भटकतींत विल्यमनें कालवाच्या दोन तीन नवीन जाती पाहिल्या आणि एक नवीन जातीचा लॉबस्टर पण त्यांना तिथे सांपडला. एकदरीत त्याच्या आजच्या संशोधनात त्यांना पेरू, केळीं आणि याम या खाद्याचा शोध लागला होता आणि नवीन पक्षांचीं अंडीं पण त्यानीं पैदा केलीं होती. या नवीन अन्नाच्या जोरावर त्यांना पुष्कळ दिवसाची बेगमी करतां येण्यासारखी होती म्हणून त्यांना खूप आनंद वाटत होता. पण दिवस आतां मावळतीला कळून दोन एक तास झाले असल्यानें ते मागे वळून आपल्या पिशव्या ठेवलेल्या

जागेवर आले आणि त्या खांद्यावर टाकून त्यांनी घराचा रस्ता पकडला. येताना त्यांनी केलेल्या झाडांच्या खुणावरून त्यांचा परत प्रवास चागलाच वेगाने झाला आणि सूर्यास्तापूर्वीच ते घरी येऊन पोचले. मारीजण त्यांची वाट पहातच होती. विल्यमने आपल्याबरोबर आणलेले ते रोपटे आपल्या वडीलांना दाखवून त्यांना त्याचें नाव विचारलें.

“अरे, हें होय, हें तर चागलं परिचित रोपट आहे या भागातलं. रेडींना कसं नाही ओळखलं तें. ताग म्हणतात याला; याच्यापासून चागले बळकट दोरखंड येतात तयार करताना.”

“मी रोप नव्हते पाहिले याचे अजूनपर्यंत, सीग्रेव्ह.”

“आणि हा माडा कसला आहे पपा ?”

“अरे हें वांग. फळं खातात याचीं, इकडले उष्ण कटिबंधांतले लोक. अशी लावट, वाटोळी, काळी जाभळट फळ येतात याला.”

त्यानंतर लगेच दसरे दिवशी त्यांनी आपली होडी पाण्यात टकलली आणि आदले दिवशी पाहिलेल्या जागी जाऊन त्यांनी एक तंबू त्या ठिकाणी उभा केला आणि जवळच एका काठीवर त्यांनी एक निशाण वर चढवलं. नंतर मग दोनतीन दिवस सारखं काम करून त्यांनी त्या केळींच्या आणि यामच्याभोंवती एक भक्कम अस काटेरी कुंपण उभारलं आणि आपल्या शेळ्या मेढ्या पण पाय वाटने हाकलीत नेऊन त्यांना त्या गवताळ कुग्णात नेऊन सोडलं. आणि मग आशा निगशेच्या एका विलक्षण द्व्वात एक दोन दिवस त्या कुटुंबाला काढावे लागले

त्याचं असं झालं. त्या दिवशी पण रेडी नेहमीप्रमाणे सकाळी लौकर उठून आणि आपली दुर्बीण घेऊन समुद्रावर गेले होते. क्षितिज रेषेपर्यंत सागगचं निरीक्षण चालू झालं आणि आज त्यांना एक जहाज त्यांच्या दिशेने येत असल्याच दिसलं. त्याच्या मनात आशा निग-

शेचं द्वद्व सुरू झाल. सुदैवाने तें जहाज जर जवळ आलं तर सुटकेची हमखास आशा त्यांना वाटत होती, पण जर का ते जवळ आलं नाही तर ती दारुण निराशा असहनीय होईल अस त्यांना प्रामाणिकपणे वाटत होतं. म्हणून ही बातमी इतरांना द्यावी न द्यावी याचा विचार ते करीत असताच विल्यम समुद्रावर आला.

“ विल्यम सागायचं नाही हं कुणाजवळ. तें एक जहाज दिसतं आहे या ब्रेटाकडे येताना. पण जर नाही आल तर मग मात्र मोठं कठीण काम आहे. पण आपल्याला चार दोन तासातच काय तें नक्की समजेल. तर आता आपण आपलं हे निशाण असं इकडे मोकळ्या जागेवर उभं करूं या. म्हणजे त्याच्या नजरेस ते पडणं जास्त सोपं होईल, नाही का. नंतर मग तुझ्या वडीलाना आपण आज आंतलं काही तरी काम सांगून तिकडेच गुंतवून ठेऊ आणि आपण मात्र दोघ ही बोट दुरुस्त करण्याच्या मिशनं न्याहारी आटोपली की समुद्रावर इकडेच येऊ या. समजल ना नीट.”

विल्यमन रेडीच्या हानून दुर्भीण घेऊन त्यांनी दाखविलेल्या दिशेने क्षितिजाकडे दृष्टि टाकली आणि ते जहाज दृष्टीस पडताच त्याच ऊर भरून आल पण त्याने मोठ्या प्रयत्नाने आपलं मन आवरून रेडीच्या सांगण्याप्रमाणे वागण्याच ठरवलं

रेडीची युक्ती साध्य झाली आणि त नि विल्यम न्याहारी आटोपतांच समुद्रावर आल. त्यांनी आर्घा खड्डा खणून आपल्या जवळचं ‘पॅसिफिक’च मोठं निशाण खांब्यावर चढवलं. आणि मग पुष्कळसे झाप वगैरे गोळा करून त्याची एक मोठी रास तयार करून ती पेटवली, आणि ती होळी नीट पेटताच त्यावर पाणी शिंपून जाळ विसवला आणि धुगचे नुसते लोट मथपणें वर उभळू लागले “ हं आतां ब्रेटीवरच्या लोकांच लक्ष हमखास आपल्याकडे जाईल,” त्या

ते दूर दिसणारं जहाजहि आतां क्षपाट्यानें जवळ येत होतं आणि ते दोघे अतिशय उत्कठेनें तिकडे पहात उभे होते. इतक्यांत घरांतून सर्वच मंडळी तिकडे किनाऱ्यावर आली. त्याच असं झालं होत कीं टॉमीला घरात खेळण्याचा कटाळा आल्यानें तो गुपचुप समुद्रावर आला होता आणि त्यानेंहि किनाऱ्याकडे येत असलेल जहाज पाहिलं होत आणि तो ओरडतच मागे घरीं परत जाऊन त्यानें सर्व मंडळी किनाऱ्यावर आणली होती.

“ओहो रेडी, आम्हांग का नाही हो बोललांत अगोदर !” सीग्रेव्ह म्हणाले.

“तुम्हाला कळवूं नये अशीच माझी इच्छा होती. पण आता ना इलाज आहे. पण जे केलं तें सद्देतूनच मी केलं होतं सीग्रेव्ह.”

“खर आहे रेडीचं म्हणण बाबा,” विल्यम म्हणाला.

मिसेस सीग्रेव्ह तर हृदय भरून येऊन आनदाश्रु गाळीत होत्या आणि त्यांच्या यजमानाची पण तशीच अवस्था झाली होती.

“पण काय हो रेडी, दिशा पालटतं आहे मला वाटत तें गरबत,” बाबरून सीग्रेव्ह म्हणाले.

“असं दिसतं खरं. खडकांच्या जवळ यायला भीत असावेत ते;” रेडी म्हणाले.

“म्हज्जे आपल्याला सोडून तर नाही ना जात ते ?” मिसेस सीग्रेव्हनीं विचारलें.

“नाहीं नाहीं, मॅडम. त्यानीं पाहिल नाहीं आपल्याला नीट अजून.”

“अहो, नाहीं; पाहिल, पाहिल त्यानीं आपल्याला. तें पहा निशाण चढवलं त्यानीं आपलं वर,” आपली टोपी वर उंच उडवून नाचत नाचत विल्यम म्हणाला.

“ होय, होय, बरोबर आहे तुझा म्हणणं; त्यानीं पाहिलं आहे आपल्याला. परमेश्वराचीच कृपा ! ” रेडी उद्गारले.

सर्वांच्या आनदाचा भर जरा कमी झाल्यावर रेडी म्हणाले: “ मि. सीग्रेव्ह, त्यानीं आपल्याला पाहिलं आहे हें आता नक्की. पण त्यांना आत येण्याचा मार्ग काही माहीत नाही. तर आपण होडी घेऊन जरा पुढे जाऊ या. तरी सुद्धा हा वारा जर असाच वहात राहिला तर मग मात्र होडी कोणालाच पाण्यात घालण शक्य होणार नाही; त्यांना काय किंवा आपल्याला काय. हा पाहिलात तो आताच कसा सपाटयाने वाहतो आहे तो. ”

“ पण यादून त्याचा जोर वाढे स वाटत तुम्हाला रेडी ? ”

“ असं तर खरं. कारण हा दक्षिण वारा फारच विलक्षण तुफानी असतो. आणि आपल्या सभोवार विलक्षण खडकाळ किनारा असल्याने जहाज जवळ आणणं अत्यंत धोक्याच आहे. पण कळेलच आता चार दोन तासात. ”

पण आपल्याला तसेच सोडून तर नाही ना ते जाणार ? हें तुफान ओसरल्यावर तर परत येतील ना ! ” मिसिस सीग्रेव्हनीं विचारलें.

“ शक्य असलं तर जरूर परत येतील मॅडम. पण त्याचाहि काही नियम नाही. काही माणसं असतात पाषाणहृदयी आणि दुसऱ्यांच्या यातनाचं त्यांना काहीच वाटत नाही. ”

हा वेळ पर्यंत जहाज त्याच्याचकडे येत होत पण आता त्याने उत्तरेकडे नाळ धरली आणि ते दूर जाऊं लागलं.

“ काय कठोर लोक आहेत ! ” सीग्रेव्ह म्हणाले.

“ असंच केवळ नाही म्हणता येणार सीग्रेव्ह; ” रेडी म्हणाले.
“ माफ करा मला, पण त्यांच्या जागीं जर मी असतो तर मीहि हेंच केलं असतं. वाऱ्याचा जोर वाढतो आहे, अशा स्थितीत या असल्या

अत्यंत खडकाळ किनाऱ्याच्या आमपास राहणं फारच घोव्याच आहे. आणि याचा अर्थ त्यांनी आपल्याकडे पाठच फिरवली, असा नाही करता येणार. त्याचा पहिला विचार त्याच्या स्वतःच्या सुरक्षिततेचा आहे. पण अगदी स्वाभाविकच नाही का तें ? आणि मला वाटत की तुफान कमी झाल्यावर ते इकडे परत वळतील. ”

त्याच्या या बोलण्यावर कोणीच बोललं नाही, सर्वांनीच हृदयं निराशनें जड झालीं होती आणि तीं एकांमागून एक घरीं परत फिरलीं. सर्वांच्या मागून रेडी पण काठीवरून निशाण खाली उतरून घरीं परत फिरले. पण बोलण्याच्या मनःस्थितीत कोणचि नव्हतं. रात्रीहि जेवणं झाल्यानंतर त्याच्या नेहमीं मारण्या गप्पा गाष्टी झाल्या नाहींत, जो तो आपल्याच विचारात खिन्नपणे गुग होता. झोपण्याची वेळ होतांच मिसेस सीग्रॅव्ह उठून पडद्याच्या मागे गेल्या. सीग्रॅव्ह पण उठून त्याच्या मागून निघाले पण रेडींनीं बायबल उघडून त्याच्यापुढें घरलं. पण त्याच तिकडं लक्ष नव्हतं. विल्यमनें आपल्या वडीलाच्या खाद्याला हळूच स्पर्श करून बायबलकडे बाट दाखवलं आणि मग पडद्याच्या आत जाऊन आपल्या आईचा हात घरून तिला त्यानें बाहेर आणलें.

“ क्षमा करा दय घना ! ” सीग्रॅव्ह उद्गारले. “ माझ्या स्वार्थी दुःखात तुला विसरत होयों मी— ”

“ होय सीग्रॅव्ह, बायबलातले शब्द विसरत होतां तुम्ही. ‘ अहो तुम्ही दुःखी कष्टी जीवहो, तुम्ही माझ्याकडे या; तुमच विश्रातिस्थान मीच आहे. ’ ”

“ मला सुद्धा माझी लाज वाटत आहे आता, ” डोळ्यातून अश्रु गाळीत त्याची पत्नी म्हणाली.

मिस्टर सीग्रॅव्हनीं बायबल उघडून मग नेहमीं प्रमाणें प्रार्थनागीत वाचलें आणि सर्वजण नुमतं ‘ गुडनाईट ’ म्हणून आपआपल्या बिछा-

रात्रभर वारा अतिशय सोसाट्याचा वहात होता आणि जो तो आपल्या विचारात गुंग असल्यामुळे त्यांना झोपहि येत नव्हती. सकाळ झाली तरीहि तुफानाचा जोर तिळमात्रहि कमी झाला नव्हता आणि कपडे करून रेडी समुद्रावर येऊन त्यांनी दुर्बीण घेऊन क्षितिजरेषा धुंडाळली. कालच्या गलबताचा मागमूस आता दिसत नव्हता. न्याहारीची वेळ होईपर्यंत ते तसेच समुद्रावर बसले होते अखेरीस विल्यम त्यांना बोलावण्यासाठी आल्यामुळे ते घराकडे गेले.

“ काय रेडी, काही आशादायक दिसत नाही बातमी ? ”

“ नाही खरी, आणि हे तुफान संपूर्णपणे नाहीस होईपर्यंत काही शक्यता पण नाही कसली. या तुफानाचे काय परिणाम त्यांना भोगावे लागले असतील ते काही सांगता येत नाही. या वाऱ्यापुढे काही इलाज न चालून ते आपल्यापासून शेकडों मैल दूर वाहूनसुद्धा गेलं असेल. शक्य झालं तर ते परत येईलहि. पण नक्की काहीच सांगतां येणार नाही. कप्तानावरसुद्धा पुष्कळसं अवलंबून आहे या बाबतीत. कारण आतां परत फिरणं त्यांना अतिशय गैर सोईचं आहे यांत शंकाच नाही. पण फाजील आशा घरण्यात पण अर्थ नाही. तरीसुद्धा आपल्याला आशा आहे. ”

“ ती कशी काय, रेडी ? ”

“ म्हणजे असं. अजूनपर्यंत आपण जीवंत आहो की नाही याबद्दल शका होती. पण आतां आपण जीवंत आहोत असं लोकांना कळणार. निशाणावरील आपल्या जहाजाच्या नांवावरून ते ही माहिती तुमच्या स्नेह्यांना पण देतील. म्हणजे हे जहाज जर सुरक्षित पोचलं तर आपल्या सुटकेची आशा आहे. हे जहाज परत नाही येऊं शकलं तरी ते दुसरं जहाज पाठाविण्याची आतां शक्यता आहे, हे काय थोडं आहे ? ”

“सत्य आहे रेडी; हा विचार मला मुचायला हवा होता खरं म्हणजे तर, पण कालच्या त्या निराशेच्या लोंढ्यांत माझी विचार शक्ती मुळी पार वाहूनच गेली.”

“रेडी, रेडी, तें पहा तिकडे किनाऱ्यावर; एक होडी दिसते आहे बघा;” घावत आंत येत विल्यम म्हणाला.

“अरे रानटी लोकाची कॅनू—होडी दिसते आहे ती विल्यम, आणि त्यात लोक पण आहेत;” रेडी दुर्बीण रोखून म्हणाले. “कालच्या वादळांत वाहून आली असली पाहिजे ही जवळ पासच्या एखाद्या बेटांतून.”

ते घावत पुढे गेले. हा वेळ पर्यंत त्या नवीन आलेल्या होडीतल्या लोकानीं होडी ओढून किनाऱ्यावर घेतली होती आणि ते दोघेहि अगदीं गळून जाऊन आतच आडवे झाले होते. रेडी आणि विल्यम जवळ जाऊन पाहतात तो त्या दोन्ही आकृती स्त्रियाच्या आहेत असल्याना आढळून आले. त्यांच्या सवंग चेहेऱ्यावर गोंदलेलं दिसत होतं तरी हि त्या दोघी हि तरुण स्त्रिया तशा दिसायला सुरेख दिसत होत्या.

“मी घावत जाऊन काही खायला घेऊन येऊका त्यांना !”

“हं हं, जा विल्यम, आणि जूनोला सांग काही तरी द्यायला.”

पांच सहा मिनिटांतच विल्यम परत आला आणि त्याच्या बरोबर बाकीची माणस पण समुद्रावर आली. त्यांनीं होडीत डोकाऊन पाहिले. आंत दोन वल्ह्याशिवाय दुसरं कांहींच सामान दिसत नव्हतं.

“हं पाहिलंत मि. सीग्रेव्ह, ” रेडी म्हणाले. “या दोन्ही बायांच फक्त होडीत होत्या आणि त्या वादळाच्या तडाक्यांत त्रिचाऱ्या सांपडल्या आणि या दोन दिवसात त्यांना अन्नपाण्यावाचूनच रहाव लागलं असलं पाहिजे. आणि म्हणूनच या अशा मेल्या सारख्या पडल्या आहेत बघा. त्यांचं नशीब म्हणून त्या या बेटाला येऊन लागल्या.”

“असं तर खरं,” सीग्रेव्ह म्हणाले; “पण खरं सांगायचं म्हणजे मला काही बरं वाटत नाही आहे हें लक्षण. मला असं वाटतं यावरून की आपल्याजवळ रानटी लोकाची वस्ती आहे आणि ते आज ना उद्यां आपल्याला भेट द्यायला येतीलच.”

“खर आहे तें; तरी सुद्धा या दोन बायांच्या येण्याने आपलं संकट काही वाढत नाही. कदाचित फायदा हि होईल यांच्या येण्यामुळे. म्हणजे या जर इंग्लिश शिकल्या तर त्या आपल्या बद्दल त्यांच्या लोकांजवळ रदबदली सुद्धा कदाचित करतील.”

“म्हणजे इतके का हे लोक भयंकर असतात रेडी ?”

“होय विल्यम, त्याचा काही नियम नाही. कारण बोलून चालून ते रानटी लोक आहेत. त्याची अवस्था लहान मुलासारखी असते. ते पाहतील तें हवं अमत्तं त्यांना. सगळ्याची ते मोडतोड करतील आणि क्रूरपणा देखील दाखवतीलच ते. पण आपल्याजवळच्या काही वस्तू जर आपण लपवून ठेवून बाकीच्या त्यांच्या हवाली केल्या तर आपली सुटका होणं संभवनीय आहे. तरी हि त्यावर विश्वासून मात्र नाही चालायचं. माझ्यामताने तर त्याच्यावर विश्वास टाकण्यापेक्षा आपल्या बचावाची तयारी करायला आपण आत्ता पासून लागावं हें बरं.”

“पण त्या असंख्य लोकाबरोबर आपण कसे लढणार ?”

“वाटत एवढ कठीण नाही आहे तें सीग्रेव्ह. आपण आपल्या घरा भोंवती माडाच्या उच्च उच्च खोडाची दुहेरी दाट भित उभारूं शकतो. आणि त्याच्या आंत राहून आपल्या बंदुकीच्या जोरावर आपण त्यांना पिटाळून लावूं शकतो. कारण त्यांची हत्यारं आपल्या सारखी प्लेदार नाहीत.”

“दोनच दिवसापूर्वी आपण आपल्या जाण्याचा विचार करीत होतो. तर आज या नवीन सकटाला तोंड देण्याची तयारी करण्यासाठी

आपल्याला विचार करावा लागतो आहे. ठीक आहे. आलेल्या प्रसंगाला तोंड हें दिलच पाहिजे ! ”

“ पण मी अजून आशा नाही सोडली त्या जहाजाची, ” रेडी म्हणाले. “ पण चला, आधी या दोन बायांना आपण आपल्या घरी घेऊन जाऊं या. ”

जूनोच्या मदतीने मग त्या तिवानी त्या दोन बायांना सांवरून घरात नेले आणि त्यांना काही खायला दिले. ते त्यांनी आघाशासारखे पार खाऊन टाकले आणि त्या दोन्ही बाया परत खाली आडव्या होऊन घोरुहि लागल्या.

“ बघा किती विलक्षण दमल्या आहेत त्या. आणि एका अर्थी या बाया आहेत हें आपलं नशीबच म्हणायचं. पुरुष असते तर काम विकट झालं असतं. तरीहि याच्यावर विश्वास ठेऊन मात्र नाही चालायचं. ”

त्यानंतरचे पंधरा दिवस मग तसेच काही विशेष काम न होतां तसेच गेले. कारण त्या जहाजाचा विचार त्याच्या डोक्यातून पार गेला नव्हता. ते परत येईल अशी त्यांना आशा वाटत होती. त्यामुळे त्याच लक्ष कामाकडे नीटसं लागत नव्हतं. पण दिवस जसजसे जास्त लोटू लागले तसतशी त्याची आशा मावळू लागली आणि त्यातच मग एक दिवस त्या दोन रानटी बाया आपली होडी घेऊन पळून गेल्या. त्याबरोबर मात्र त्या सर्वांच्या आगावर आलेला सुंदपणा पार नाहीसा झाला आणि त्यांना आगामी सकाळी स्पष्ट कल्पना येऊन त्यांनी एक बैठक भरवली. आणि आता मुळीच वेळ न गमावतां आपला मुकाम कोठीच्या घरात न्यायचं आणि त्याच्याभोवतीं भक्कम लाकडी कोट उभारण्याच त्यांनी ठरवलं. ”

“ मला का ते काही नाही सांगतां येणार, पण आता या संक-

टाचीं कल्पना जशी आली ना, तसा आतां मला सुद्धां जोर आला आहे बघा रेडी. माझीसुद्धा भोगिता पार नाहीशी झाली आहे,” मिसस सीग्रेव्ह म्हणाल्या.

“ उद्याच्या पोटात काय दडलेलं आहे, हें कोण सांगूं शकणार !” सीग्रेव्ह म्हणाले. “ आपलच पहाना, तें जहाज आपण पाहिल्याबरोबर काय काय उड्या मारल्या आपण, नि काय काय बेत केले ! आपली सुटका झालीच असंच आपण गृहीत धरून चाललों होतो, नाही का ! पण ज्या तुफानी वाऱ्याने तें जहाज आपल्यापासून दूर नेल त्यानेच या दोन बाया आपल्याजवळ आणून सोडल्या, आणि तो निवळलेला वारा तें जहाज परत आणिल असं जो आपण म्हणतो तोंच त्या वाऱ्याने या बायांना पळून जाण्याची संधी दिली आणि मदत आणून सोडण्याच्या ऐवजी संकटाची तयारी मात्र याच वाऱ्यामुळे आज होत चालली आहे. असं आहे म्हणजे. आपण खूर घडपड केली, तरी अखेरीस काय व्हायचं तें त्या भगवताच्याच मजीवर अवलंबून राहणार ! ”

त्यांच्या कामाला आतां सपथ्यानें सुगवात झाली होती. तें जहाज परत येऊन त्याची सुटका करील ही आशा नाहींशी झाली होती; आणि केवळ परमेश्वरावर भरोसा ठेऊन स्वस्थ बसल्यानें परमेश्वर काही चमत्कार घडवून त्याचें साहाय्य करील, असंहि त्यांना वाटत नव्हतं. यत्नेन देवाः, ही गोष्ट त्यांनीं जाणली होती आणि म्हणूनच ते क्षपाट्याने कामाला लागले होते. त्यांनीं प्रथम आपला मुकाम हलवून कोठीच्या घरात नेण्याचा विचार केला आणि ते घर बरचस अडचणीच्या जागेत बाघल असल्यामुळे त्यांच्याभोवतीं माडाच्या फळ्याच्या नि ओडक्याच्या मदतानें भलं भक्कम दुंदूरी तिहेरी कुपण उभारणं अगदीं शक्य होतं. म्हणून त्याच उद्योगाला प्रथम ते लागले. पण त्यासाठीं आघो बराचशीं झाड तोडणं आवश्यक होतं आणि तें काही लौकर सपण्यातल पण नव्हतं म्हणून हा बंदोबस्त पुरा होईपर्यंत बेटाच्या त्या दक्षिणेकडील बाजूला, ज्या ठिकाणीं त्यांना केळीची आणि पेरू नि यामची लागवड सारडली होती त्या ठिकाणीं तात्पुरते तंबू उभारून तिथें काही दिवस त्यांनीं राहण्याचें ठरवलं. कारण एक तर ती बजून त्या पळून गेलेल्या रानटी बायाना अज्ञात अशी हाती; त्यामुळ जर त्याचा हल्ला लौकर झाला तर त्यांना तें ठिकाण सारडल बसतं. शिवाय त्या ठिकाणीं या खाद्य पदार्थांची पण मुबलक सोय असल्यानें ती हि अडचण त्यांना भासली नसती. म्हणून तात्पुरतें सामान हलविण्याच्या तयारीला ते लागले होते, आणि दोनचार दिवसांतच त्यांनीं आवश्यक तें सामान तिकडे नेऊन आपले तबूहि उभारले. मिसस साग्रेव्ह तर त्या जागेवर निहायत खूप झाल्या.

“काय सुंदर आहे ठिकाण नाही हें रेडी ! आपण आपला उन्हाळ्यांतला मुक्काम इथेच करीत जाऊ. आणि पावसाळ्यांत जाऊन राहूं त्या बाघलेल्या घरांत. ”

“काही हरकत नाही मॅडम. उन्हाळ्यांत चांगलंच थंड वाटेला इथे हें कांही खोटं नाही. पण आपलं तें घर जास्त सुरक्षित मात्र आहे, हें नाही पण विसरून चालणार बरं का. ”

“ते खर आहे हो. पण आता इथे कसं छानदार गार असं वाटत आहे. आणि तिथे काय उकाडा होतो, आणि हा एवढाच जरा बदल इथल्या आयुष्यक्रमात, नाही का ! ”

“आणि इथे शिकार करायला पण मिळेल की मला रेडी. आपल्याच पाळीव डुकराची शिकार हवी आहे आतां आपल्याला करायला, आणि या कबूराची पण. डुकराची शिकार मी करायला लागलो की या यामच्या माझ्याना पण त्यांचा त्रास तेवढा कमी होईल; ” विल्यम म्हणाला.

“तरी हि आपल्याला या जागेला कुंपण पण घातलच पाहिजे. आणि आपल्या कुत्र्यांना इथेच दिली जागा करून निवाऱ्याची की ते पण उत्तम राखण करतील या मळ्याची. पण शिकार करताना आधी म्हातान्या डुकराची शिकार कर, बरं का विल्यम. ”

त्यानंतरचे मग त्याचे पाच सहा दिवस त्या बेटावर ते पहिल्याने ज्या ठिकाणी उतरले होते त्या ठिकाणी त्यांनी साठवून ठेवलेलं सर्व सामान घेऊन येण्यात खर्च झाले. या कामांत जूनोचा पण फार उपयोग झाला. ब्रेटीवर वल्ही मारण्याला ती पण आतां शिकली होती. त्यामुळे विल्यम आणि ती अशीं आळीपाळीने रेडी किंवा सीग्रॅव्ह यांच्याबरोबर जात असत. त्या दिवशी विल्यमने आपला कुत्रा रीमस आपल्याबरोबर घेतला होता. त्याच्या मनातून त्याच्या गळ्यात

जर चिठी बाधली तर तो मागे परत जाऊन निरोप पोंचवील की नाही, हें पहायचें होतं. म्हणून त्याने बरोबर आणलेल्या एका कागदावर पेनसिलीने आपल्या आईला एक चिठी लिहिली. आणि तिची नीट घडी करून ती दोरीने रीमसच्या गळ्यात बाधली आणि त्याने कुठ्याला घराकडे बोट दाखवून 'जा, घरी जा रीमस,' असे सांगितलें. रीमसने एक दोन क्षण बाबरल्यासारखें विल्यमकडे पाहिलें. त्याने परत एकदा घराकडे दगड फेकून 'जा, घरी जा, रीमस,' असे त्याला ओरडून सांगितलें. असे दोन तीन वेळा केल्यावर रीमसच्या डोक्यात प्रकाश पडला आणि तो घराकडे तोंड करून धूम पळत सुटला.

“मला वाटतं त्याला समजलं आहे आतां; बहुत करून तो आतां सरळ घरी जाईल;” विल्यम म्हणाला.

“पाहूं या काय करतो तें. चला आपण आता तें उरलेलें सामान नेऊं या कोठीच्या घरात.”

सर्व सामान नेऊन झाल्यावर बोट घट्ट नांगराला बाधून ते आपलें जेवण उरकून झोंगयला गेले. ते घरात शिरतात तोंच रीमस त्याच्याकडे उडत्या मारीतच परत आला. त्याच्या गळ्याभोंवती एक पत्र बाधलेलें दिसत होतं.

“हे आले रे विल्यम तुझे रीमस बुवा. तो गेला नाही घरी.”

“काय बदमास आहे ! मला वाटलं होतं की हा नक्की जाणार म्हणून. गाढवाला आज खायला नाही घालतां कामा, म्हणजे जाईल घराकडे परत. काय हो पण रेडी ! मी त्याच्या गळ्यात बाधलेली चिठी ही नव्हे. पाहू मला.” विल्यमने तें पत्र सोडून उलगाडले आणि वाचलें:

“प्रिय विल्यम—तुझी चिठी सुरक्षित पोंचली, आणि तुमची खुशाली वाचून आनंद झाला. असच रोज पत्र पाठवीत जा. बांकी

या युक्तीबद्दल तुम्ही नि रीमसची पाठच थोपटली पाहिजे. हं ! तुम्ही प्रेमळ आई—सेलीना सीग्रव्ह. ”

“ शाबास रीमस, शाबास ! माझी खरंच नव्हती हं कल्पना की हा घरी जाईल आणि तिकडून पण परत उत्तर घेऊन येईल म्हणून. जीते रहो रीमस ! आज तुला मास जादा देणार हं मी. ”

“ शाबास रीमस, अब्ब राखलीस ह माझी आज. आता तुला झकाससं जेवण दिलच पाहिजे रेडींना. न देऊन काय करतात, नाहीं कांरे ? ” विल्यम रीमसला थोपटीत म्हणाला.

“ हो रे बाबा, दिलच पाहिजे झकास जेवण. ठीक, आता आपण हें पोस्ट ऑफिसच उघडलं म्हणायचं या बेटावर. खरंच विल्यम, खूप उपयोग होईल आपल्याला नक्की याचा; ” रेडी म्हणाले.

दुसरे दिवशी पण त्यांनी तशीच परत चिठी पाठवली. आतां या खेपेला रीमसला सागायला काहीच त्रास पडला नाही. विल्यमने चिठी नुसती त्याच्या गळ्यात बांधली आणि त्याला थोपटून “ रीमस, जा घरी बाबा कालच्यासारखा आणि उत्तर घेऊन ये बर का संध्याकाळीं. ” रीमसने जणुं काही त्याला समजल अशा आविर्भावानें आपली शेपटी हलवली आणि तो पळत निघून गेला, आणि सायकाळीं रेडी नि विल्यम झोपायला जाण्यापूर्वी तो उत्तर घेऊन परतहि फिरला.

“ किती झपाट्याने पळत आला हो हा, रेडी ! दोन तास कांही नसतील झाले त्याला इथून गेल्याला. ”

“ हं, नसतीलच झाल विल्यम रीमस, आज पण तुला खूप मांस दिलं पाहिजे मला आता आता झालास हं तूं तयार या कामात पूर्ण-पणें; ” रेडी त्याला थोपटीत म्हणाला.

दुसऱ्या दिवशी ते परत गेले त्यावेळीं बदरावरच सारीं जण आली होती. येताना आजच्या जेवणासाठीं म्हणून एक मोठं कासव पण मारून त्यांनीं आणल होतं.

“शात्रास विल्यम, तू आपला शब्द पुरा केलास हं, ” त्याची आई म्हणाली. “आता या व्यवस्थेने तुम्ही जरी तीन चार दिवस तिकडे कामाला गेलात तरी मला तुमची काळजी नाही वाटणार. ”

“रॅम्बुलस नि व्हिक्सनला पण आता अशीच तयार करीन मी आई. ”

“आणि मी त्या पिळाना शिकवीन हं, ” टॉमी म्हणाला.

“खरंच रे टॉमी; तू पत्र लिहायला शिकेपर्यंत हीं पिल पण तेवढी मोठी होतील; ” रेडी म्हणाल.

त्या दिवशी जेवताना पण रीमसच्या शहाणपणाच्या गोष्टी चालल्या होत्या. मिस्टर सीग्रेव्हनीं मुक्या प्राण्याच्या शहाणपणाच्या पुष्कळच गोष्टी सांगितल्या. ते म्हणाले : “आपण माणस ज्या गोष्टी विचाराने करतो त्या गोष्टी हे प्राणी उपजत बुद्धीने करतात बघा. मनुष्यालाहि उपजत बुद्धी असतेच. त्याच प्रमाणे या मुक्याप्राण्यांना सुद्धा थोडी-फार विचारशक्ती असते, बर का विल्यम. आपलीं मुल पहा, अगदी लहान पर्णी तीं सगळ काही उपजत बुद्धीनेच करीत असतात. त्याची विचारशक्ती त्या वेळीं तयार झालेली नसते. पण जसजस वय वाढत जात तसतशी त्याची विचार शक्ती वाढत जाते. आणि मग होत काय की उपजत बुद्धी ही कम ताकद होत जाते. म्हणजे पार नाहीशी मात्र नाही हात ह ! तशी ती मरेपर्यंत नाही आपल्याला सोडून जात. आणि ही उपजत बुद्धी म्हणजे तरी कायरे ? विचार केल्याशिवाय एखादी गोष्ट बिनचूक करण, म्हणजेच उपजत बुद्धी. हीं पाखरं आपलीं घरदी बाघतान, कोळी जाळ विणतो, मधमाशी आपल मधाच पोळ करते तयार, ते सार या बुद्धीच्याच जोगवर. त्यांना कुणीच शिकवलं नाही आणि आज सृष्टीच्या आरंभापासून त्याचं हें काम आहे तसंच चालत आलं आहे. ”

“हैं केवल उपजत बुद्धींचे काम झालं. पण तुम्हीं मघाशीं म्हणालात तम विचारशक्तीच एखादं उदाहरण सागा बाबा. ”

“सागतो ह. आधी अमं पहा या सर्व प्राण्याना स्मरणशक्ती असते चागली. स्थळ किंवा व्यक्ती त्याच्या नीट ध्यानात राहतात. हे कुत्रेच आपला मालक अनेक वर्षांनंतर ओळखू शकतात. वीस वीस वर्षांनंतर हत्तीनीं आपला माहून ओळखल्याची उदाहरण आहेत. शंभर मैलावरून सुद्धा कुत्रा नेमका आपल्या घरी परत येतो. त्याना स्वप्न सुद्धा पडतात आपल्या सारखीं. आपलेच हे रॉम्युलस रीमस झोपेत भुंकताना, कुकुरताना तूं सुद्धा ऐकले असशील कितीतरी वेळा. ”

“होय बाबा, हैं मात्र पाहिलं आहे हं मी. ”

“तसच ते एखद्या गोष्टीकडे एकाग्रपणें कसे पहात बसतात तें पण पाहिलं असशील तू मांजर कसं असतं बसलेल टक लाऊन उंदराच्या बिळाशीं, नाहीका ? शिकार करतांना प्रत्येक प्राण्यात हा अवधान देण्याचा गूण दिसतोच. तसंच काही गोष्टींवरून त्याना अंदाज किंवा अनुमान बाधता येतं. कुत्रेच पहा, भिकाऱ्याच्या आगावर धावतील; साध्या माणसाच्या आगावर नाही धावणार तसे. राखण करताना सुद्धां पहा, वाटेनें जाणारावर ते नाहीं भुक्णार; पण जर तुम्ही तिथे थांबलात कीं लगेच भुकाला लागतील ते. अशा कामात हत्ती फार हुशार असतो. त्याचं निरीक्षण सूक्ष्म असतं आणि कोणत्या हि गोष्टीचा तो अंदाज फार लौकर बाधतो. त्याला बक्षीस देऊं करा म्हणजे काय प्रचंड काम तो करतो ते पहा. एखाद्या गोष्टीची त्याला लाज पण लौकर वाटते. आता त्याची हुशारी पहा ह. एका हत्तीपुढे एक नाणें टाकलं होत. पण टाकताना ते जवळ टागलेल्या एका पडद्यावर पडलं आणि त्याची सोंड काही तिथपर्यंत पोचिना. म्हणून त्यानें केलं काय

तर सोडेत खूप हॅवा भरून घेतली आणि ती त्या पडद्यावर जांरांनं सोडली. त्याबरोबर तो पडदा मागे ढकलला जाऊन त्याने परत जी उशी घेतली त्यामुळे तें नाणं उडून हत्तीच्या जवळ येऊन पडलें. म्हणजे पहा, काय केलं तर काय हाईल याचा नीट विचार करून त्यानें तो वारा पडद्यावर सोडला. ”

“ होय बाबा, हे तर कवूलच केल पाहिजे. ”

“ तसाच घोडा हा एक मोठा उमदा प्राणी आहे. एकदां काय झालं, एका घोड्यावरून त्याचा मालक काही वर्तमान पत्राचे अंक घेऊन चालला होता. प्रत्येक घराजवळ थावून तो अंक टाकून पुढें जाई. झालं. असं काहीं वेळां झाल्यानंतर त्या घोड्याला ती सवय झाली. त्यांत विशेष गंमत अशी होती कीं दोन खेही आळीपाळीनें एकच अंक वाचीत असत. म्हणजे एका आठवड्यात एकानें अंक आर्षी ध्यायचा तर दुसऱ्या आठवड्यात दुसऱ्या मित्रानें आर्षी ध्यायचा. त्या घोड्यानें हे पण नीट लक्षात ठेवलं आणि तो नेमका न चुकतां प्रत्येक आठवड्याला योग्य ठिकाणींच उभा राही. कधी चूक केली नाहीं यांत त्यानें. ”

“ हें मात्र नवल आहे हं मोठं. हुशार प्राणी असला पाहिजे तो बाबा, नाहीं का ? ”

“ असं तर खरं. आणि हे सर्व प्राणी पुष्कळ गोष्टी त्यानां त्या शिकवल्या असता शिकतात, हा देखील त्याना विचारशक्ती असल्याचा पुरावा आहे. हत्ती, घोडा, कुत्रा आणि हे पक्षी सुद्धां पुष्कळ गाष्टी शिकतात शिकवल्या तर. ”

“ पण बाबा मग विचारशक्ती आणि उपजत बुद्धी त्यांत फरक कुठे समजायचा ? ”

“ तेंच सांगणार होतो मी आत्तां. आपल्या पिलांची काळजी,

अन्न मिळवण, संकटाच्या वेळी जीवाला जपणं, यासारख्या गोष्टी सर्वच प्राणी न चुकतां करतात, त्यात कधीच फरक म्हणून पडत नाही. हे सर्व उपजत बुद्धीनेच होत असतं. पण जिथे ही बुद्धी काही मदत करीत नाही, अस काही प्रसंग उद्भवतातच कधी कधी. एक उदाहरण सांगतो हं. एक मोठा थोरला पतंगाच्या जातीचा प्राणी आहे. डेथस्-हेड मॉथ असं म्हणतात त्याला. मध फार आवडतो त्याला. म्हणून एखादेवेळी तो एखाद्या मधाच्या पोळ्यात इळूच प्रवेश करतो. पण आतल्या माशा त्यावर लगेच हल्ला चढवून त्याला दंश करून ठार मारतात. पण त्याच शरीर काही त्यांना बाहेर नेता येत नाही आणि ते कुजून त्याला घाण येऊ लागते. म्हणून त्या माशा करतात काय, तर ते सारं शरीर त्या आपल्या मेणाने वेष्टून टाकून त्याची घाण बंद करतात. आहे की नाही युक्ति ! ”

“पण पपा, यात त्याच्या उपजत बुद्धीचिह्नि त्यांना साहाय्य असेल.”

“शका बरोबर आहे. पण त्या माशा आपल्या स्वामाविक अवस्थेत जेव्हा राहतात तेव्हा या पोळ्याला आत एकच माशी जाईल एवढी वाट त्या ठेवतात. त्यामुळे आत कोणी जाऊच शकत नाही. पण आपली पोळी कृत्रिम असल्याने त्याची भोक मोठी असतात. म्हणून त्यामुळे उत्पन्न झालेल्या या नव्या परिस्थितीला त्यांनी आपलं चिमुकलं डोकं चालवूनच तोंड दिलं, नाही का. ”

“असं तर खरं; हा आहे फरक. ”

“आता एक मात्र गंमत परमेश्वराने केली आहे हं. ही विचार-शक्ती प्रामुख्याने त्याने अशाच प्राण्यांना दिली आहे, की ज्याचा उपयोग त्याच्या लाडक्या लेकाला—म्हणजे मनुष्याला स्वतःसाठी करतां यावा. कुत्रा, घोडा आणि हत्ती ही याची प्रमुख अशी उदाहरणं म्हणून समजायला कांही हरकत नाही. ”

त्या दिवशीं रात्री जेवण झाल्यावरहि विल्यमला त्या गोष्टीत आनंद वाटत असल्याने त्याने परत त्या प्राण्याच्या गोष्टी काढल्याच. आणि त्यांचं संभाषण सुरू होऊन चारपाच मिनिटं होताच त्याने विचारलें: “काय हो बाबा, गाढवासारखा निर्बुद्ध आहेस, असं म्हणतों आपण एखाद्याला; नाही का ? म्हणजे इतका का निर्बुद्ध असतो गाढव ? ”

“नाहीं विल्यम, त्याला हि अकळ आहे दिलेली थोडी फार. पण तो अतिशय हेकट असतो ना म्हणून त्याला दिली आहे ती पदवी. आणखी काय गंमत असते यात कीं, आपण हे प्राणी जे पाहतों आपल्याकडे ते कसे खुजे असतात, त्याची नीट काळजी पण आपण मुळीच घेत नाही. पण काही प्रातात त्याची नीट काळजी घेतात लोक. विशेषतः खरं गाढव हें गिनीमधेंच बघायला सापडतं. तिथे तें चागलं उच निंच आणि चांगलं चपळ असं असत. आणि तसंच त्याचं वर्णन आहे केलेलं बायबलमधे. पॅलेस्टाईन, सीरिया या देशांत तर त्याला घोड्यापेक्षा देखील जास्त मान आहे. म्हणजे कोणताहि प्राणी जर आपल्याला चागला बघायचा असला, तर तो त्याच्या स्वाभाविक परिसरात, त्याच्या जन्मभूमीतच बघितला पाहिजे. आपण या गाढवाना किती वाईट तऱ्हेने वापरतो—क्रूरपणेंच वागवतों म्हणा. ”

“म्हणजे हवामानाचा एवढा परिणाम होतो ? ”

“अलबत; आणि तो सर्वावरच, झाडा पानांवर, प्राण्यांवर आपल्या माणसावरसुद्धा होतो तो. काही प्राण्यांना हवेचा फरक किंवा अन्नाचा फरक चालतो. आपला घोडा हा मूळचा अरबस्तानचा पण तो थंड प्रदेशात सुद्धा चागल्या तऱ्हेने वाढू शकतो. तीच अवस्था गाई, मेंढी, डुकर वगैरेंची असते. आणि तुला ऐकून आश्चर्यच वाटेल, कॅनडात थंडीच्या दिवसात गाईना मासे देखील खायला चालतात. ”

“ मासे, काय म्हणता काय बाबा ! गाय खाते मासे ? ”

“ होय बर विल्यम; अशी वस्तुस्थिती तरी आहे. म्हणजे थोडा काळ का व्हाईना हा शाकाहारी प्राणी मासाहारी बनू शकतो. दुसरे कांही प्राणी, लाडगा, कोल्हा, ससा असले प्राणी हे कोठल्याहि कटि-बंधांत जगू शकतात. शेळ्या मेंढ्याची लेकर ही ऊष्ण प्रदेशांत नाहीशी होते आणि त्याची जागा केंस घेतात. पण तींच त्यांना थंड प्रदेशात न्या की त्याची मऊ जाड अशी लेकर तयार होते. ”

“ पण शेळीला कुठे लेकर असते ? ”

“ मग या काष्मीरी शाली कसल्या करतात विल्यम ? ”

“ अरे हो, विसरलोच होतो मी. ”

“ म्हणजे असं की, पुष्कळशा प्राण्यांच्या आगावरचं आच्छादन हे थंड प्रदेशात अधिक जाड नि उबदार असं बनतं. ससे, कोल्हे हे जस-जसे उत्तकडे जातात तसतसे ते अधिक पादरे शुभ्र होत जातात. आपल्याकडच्या स्टोटची बारीक फर रशियात अत्यंत सुंदर अशा पादऱ्या रंगात नि मऊमऊ स्वरूपात पहायला सांपडते. ”

“ मला वाटत बाबा, आपल्याला ज्या ज्या प्राण्याची गरज लागते ते प्राणी कोणत्याहि हवेत जगावे, ही परमेश्वरी योजना मोठी कौशल्याची आणि दया पूर्णच आहे, नाही. पण सिंह वाघासारखा लाडगा पण कां नाही एकाच देशात डाबून ठेवला हो त्याने ? ”

“ तुझा प्रश्न फार महत्वाचा आहे विल्यम; आणि तू तो विचार-लास हे पण बरं केलंस. मेंढ्या पाळणाऱ्या घनगराचं मत पण तुझ्याच बाजूला पडेल या लांडग्याच्या बाबतीत. त्याचप्रमाणे शेतकरी म्हणेल या काठ्याकुठ्यानी नि हरळी सारख्या गवताची काय जरूरी आहे ! पण त्यांचाही जमीन रक्षणासाठी थोडा फार उपयोग आहेच. आणि अशा थोड्या फार अडचणी जर नसतील आपल्या मार्गात तर आपण

तरी कष्टाळू नि जागरूक कशानें बनलो असतो ? कष्टाशिवाय जसं फळ नाही, तशी अडचणी शिवाय आयुष्याला चव नाही. कष्ट नि अडचणी म्हणजेच जागरूकता आणि आरोग्य; आणि आरोग्य आहे म्हणूनच आयुष्यात मौन. ”

“ समजल तुमचं म्हणणं बाबा. आता आणखी काही वैशिष्ट्य असल तर सांगा या प्राण्याच. ”

“ आता फार काही नाही सांगत विल्यम; पण एक ध्यानात ठेव, की जे प्राणी प्रामुख्याने एखाद्या विशिष्ट ठिकाणी सापडतात, त्याच्या शरीर रचनेत पण काही वैशिष्ट्य असतं. त्यांना लागणारं अन्नहि त्याच ठिकाणी सारडनं. उदाहरणार्थ उंट. हा प्राणी उष्ण वाळवंटी देशातच सापडतो त्याच्या शिवाय त्या ओसाड वाळवंटातून प्रवास अशक्य होऊन बसला असता. त्याचे पाय कसे पसरट असतात तळाला. त्यामुळेच ते त्या मऊ वाळूत पाय खाली रुतल्याखेरीज जलद चालू शकतात. त्या रुक्ष देशात वाढणाऱ्या काटेरी झुडुगावरच त्याचा उदर निर्वाह चालतो. पाण्याच्या पुष्कळसा साठा त्याच्या पोटात राहू शकतो म्हणूनच तो त्या निर्जल प्रदेशात राहू शकतो. आता असल्या प्राण्याचा आपल्याकडे काही उपयोग आहे का ? काहीच नाही पण चला आतां; बराच उशीर झाला आहे आपल्याला आज सोंपायला. ”

कोठीच्या घराभोंवतीं त्यानीं उभारलेलं चौदा फुट उंचीचं कुंपण आतां बहुतेक पुरं झालं होतं. त्यानीं आपल्याकडून शक्य तितकी काळजी घेऊन तें कुंपण चांगलं भक्कम असंच तयार केलं होतं. त्या कुंपणाच्या आश्रयाखालीं आणि आपल्या ब्रदुर्कीच्या मदतीनें ते रानटी लोकांच्या इल्ल्याला यशस्वी रीतीनें आता केव्हांही तोंड देण्याच्या परिस्थितीत होते. रेडींच्या सागण्यावरून त्यानीं मग रात्री पदारा करायला पण सुरवात केली. कारण न जाणों त्या रानटी लोकांचा इल्ला एखादे-वेळीं रात्रीच्याच वेळीं व्हायचा. कारण त्यावेळींच त्यांना हे पांढरे लोक बेसावध सापडण्याचा संभव त्यांच्याहि दृष्टीनें जास्त होता.

जवळजवळ पंधरा दिवस ते असे सतत काम करीत होते तेव्हां कुठे ते कुंपण त्यांना आपल्या मनासारखं तयार करतां आलं होतं. त्याचं काम संपलं त्या दिवशींच ते जेवणासाठीं म्हणून जेव्हां घरीं परत आले त्यावेळीं टॉमी कुठे दिसला नाही म्हणून त्यांच्या आईनें विचारलें: “हें काय रेडी, टॉमी कसा नाही दिसत तुमच्याबरोबर ?”

“म्हणजे, आमच्याजवळ नव्हता तो आज दिवसभर,” सीग्रेव्ह म्हणाले. “न्याहारीनंतर पंधरावीस मिनिट होता तो आमच्याजवळ; पण मग कुठे गेला कुणाम ठाऊक.”

“माझ्याजवळ माडांच्या झावळ्या आणून देत होता तो काही वेळ, मिसी. पण तिथूनहि पळाला लौकर.” जूनो म्हणाली.

“म्हणजे, गेला तरी कुठे असा तो ?” मिसिस सीग्रेव्ह घाबरून जाऊन म्हणाल्या.

“अहो तो पहा—भरे देवारे !—तो पहा तिकडे,” समुद्राकडे बोट

दाखवीत जूनो म्हणाली. “ तो पहा त्या होडीत आहे, आणि ती होडी गेली आहे वहावत दूर-आता ! ”

खरंच तसं होतं. टॉमीची स्वारी होडीत बसली होती आणि ती होडी किनाऱ्यापासून दोरीभर लाव वाहवली होती. ते पाहून विल्यम वाऱ्यासारखा तिकडे पळत निघाला आणि त्याच्या पाठोपाठ सीग्रेव्ह आणि रेडी पळत होते आणि मागे कांही अंतरावर जूनो आणि मिसेस सीग्रेव्ह घावत निघाल्या होत्या. आता मुळीच वेळ गमावण्याची वेळ नव्हती. कारण आता वारा किनाऱ्यापासून वहात होता आणि थोड्याच वेळात होडी त्याच्या पार आटोक्याबाहेर गेली असती.

विल्यमने किनाऱ्यावर येनाच आपली कोट टोपी फेकून दिली आणि तो आत पाण्यात घुसला. आपल्या कमरे इतक्या पाण्यात तो येतो तोच त्याच्या मागोमाग आत पाण्यात शिरलेल्या रेडीनीं त्याचा हात पकडला आणि ते म्हणाले:

“ विल्यम मागे फीर ताबडतोब. मी सागतों म्हणून आधी मागे फीर. तुझ्या जाण्याचा काही नाही उपयोग व्हायचा. कारण माझ्या-इतकी काही तुला होडीची माहिती नाही. आणि काही झालं तरी मी हा जाणारच. मग निष्कारण हा दुहेरी धोका काय म्हणून स्वीकारायचा ? मि. सीग्रेव्ह, याला मागे हाक मारा. मी सांगतो आहे म्हणून मारा हाक त्याला. हे झालंच पाहिजे मी म्हणतो तस. ”

“ विल्यम, मागे फीर, मी सागतों म्हणून मागे फीर; समजल. ”

विल्यम मागे फिरला आणि रेडीनी हा वेळपर्यंत पहिला खडक गांठला होता आणि ते पुढच्या पाण्यातून पोहत होडीकडे झपाट्यानं निघाले होते.

“ बाबा, बाबा, रेडीच्या जीवाला जर काही अपाय झाला तर माझा मनाला कधीच स्वस्थता नाही मिळणार मग. मी आपल्याला

कधीच क्षमा नाही करणार त्याबद्दल ! ते पहा—ते पहा बाबा—बापरे—
एक—दोन—तीन शार्कस् दिसताहेत त्याच्या पाठीवर निघालेले ! सपलं
बहुतेक आतां. ते पहा रेडी परत खोल पाण्यात घुसले—परमेश्वरच
त्याचा आता पाठीराखा ! ”

पण परमेश्वर कृपेने रेडी आतां होडी जवळ जाऊन पोचले होते
आणि एकदोन सेकंदातच त्यानीं होडीचा काठ पकडला.

“ शाबास—टाकल त्यानीं बोटीत पाऊल, ” विल्यम ओरडला.
“ ते पहा शार्क कसे होडीभोंवतीं गिंगा घालताहेत ते. पण आतां घ्या
म्हणावं, त्यानीं दिल्या तुमच्या हातावर तुरी ! ”

पण तरीहि शार्कस् अजून त्याच्या भोंवतीं घिरट्या घालीतच होते
आणि फिनाऱ्याजवळ यायचं म्हणजे रेडींना खडकाजवळ पाण्यात उत-
रून होडी ओढून घ्यायला हवी होती, म्हणून त्यानीं सीग्रेव्ह नि
विल्यमला त्या शार्कस्कडे दगड मारायला सांगितले. आणि त्याचा
मात्र इष्ट परिणाम झाला. कारण दगडाचा मारा सुरू हेतांच शार्क-
स्नीं पळ काढला आणि रेडी झटकन पाण्यांत उतरून खडकावर आले.
आणि त्यानीं मग खडकाच्या बाजूबाजूने होडी ओढून उथळ पाण्यांत
आणली नि खाली उतरून त्यानीं घाबरून अर्धमेला झालेल्या टॉमीना
त्याच्या आईच्या हवालीं केला. विल्यमने तर म्हातान्या रेडींना अत्या-
नंदाने घट्ट मिठीच मारली.

“ मोठाच बिकट प्रसंग आला होता आज. या वेळ्यापोराच्या
मूर्खपणामुळे कशी जीवावर बेतण्याचीच वेळ आली होती. पण लहान
वयांत एवढी अकल तरी कशी यायची म्हणा त्यांना ! आणि त्याला
शिक्षा पण नको आतां करू; ” रेडी म्हणाले.

“ भीतीने त्याची घाबरगुडी उडाली आहे, एवढी शिक्षाच पुरी

आहे त्याला. पुन्हा तो एकटा बोटोत पाऊल टाकीलसं काही मला वाटत नाही बाबा.” विल्यम पण म्हणाला.

“आणि आतां साग विल्यम, तुला आणता आली असती का होडी किनाऱ्यावर ? तू पाहिलंसच तिच्या त्या भोंकांतून पाणी कसं आत येत होतं तें. एक चार दोन क्षण जर विलंब लागला असता मला तर होडीने नक्की तळ पाहिल्या असता पाण्याचा. मग तुला परत बोलवाला सांगितलं तें बरोबर की चूक ?”

“अगदी बरोबर रेडी. पण टॉमी माझा भाऊ असल्याने मला असं वाटलं की तुमच्यापेक्षा माझा जीव धोक्यात घालण हेंच माझं कर्तव्य होतं.”

“तुझं म्हणणं बरोबर आहे विल्यम. पण तुला याच्या बरोबर आपल्या आईवडिलांचं समाधान करण्याचं पण कर्तव्य करायचं होतं. आणि माझ्यापेक्षा तुझ्या जीवाचं मोल जास्त आहे. एक पाय थडग्यात गेलेला असा म्हातारा मी. मला एखाद वर्ष आयुष्य कमी काय नि जास्त काय, सारखंच. पण तुझं सारं आयुष्य अजून पुढेच जायचं आहे. म्हणून त्याला म्हत्व जास्त आहे. आणि असल्या आणीबाणीच्या वेळेलाच हा विचार करण आवश्यक असतं.”

त्या दिवशीची त्याची प्रार्थना अत्यंत गंभीरपणे आणि भरल्या हृदयाने केली गेली. साऱ्यानीच परमेश्वराचे मनापासून आभार मानले आणि त्या दिवशीच्या त्या त्रिलक्षण घटनेने अगदी श्रात होऊन ते लौकिकच क्षोभीहि गेले.

× × × × ×

दुसरे दिवशी सकाळी सूर्योदयापूर्वीच उठून रेडी आणि विल्यम कुंपणाच दार उघडून बाहेर आले आणि समुद्रावर नेहमीसारखे दुर्बीण घेऊन समुद्राकडे दूरवर पहात बसले. वारा पूर्वेकडे वहात होता आणि

आकाश किंचित अभ्राच्छादित दिसत होतं. रेडीनीं सूर्य वर येत असतां त्या दिशेला पाहिलं आणि काही न बोलता ते तसेच स्वस्थपणें काही वेळ तिकडे पहात राहिले.

“काही दिसत आहे तुम्हांला रेडी ?” विल्यमने विचारलें;
“कारण बराच वेळ तिकडे एकेच ठिकाणी पहाताहात तुम्ही.”

“माझे हे म्हातारे डोळे मला फसवीत तरी आहेत किंवा मला काहीतरी दिसत तरी आहे,” रेडीनीं उत्तर दिलें, “पण आतां थोड्या वेळात कळेलच नक्की.”

तिकडे पूर्वेकडे काहीतरी दगासारखं दिसत होत आणि मग पांच-दहा मिनिटातच सूर्य चागला वर आल्याबरोबर त्याच दिशेनें अजून-पर्यंत सारखे पहात असलेले रेडी म्हणाले:

“होय विल्यम, मी म्हटलं तसच आहे. तें दगासारखं वाटणारं तें त्या रानटी लोकांच्या बोटींची शिड असावीतस वाटत. ते येतील अशी कल्पना होतीच माझी. आता एकदा तूं बघ पाहू नाट. इतका वेळ टक लाऊन माझे डोळे पण मंद झाले आहेत.”

“होय हो रेडी, तुम्ही म्हणता तसच आहे; आणि चागल्या तीस चाळीस तरी होड्या दिसताहेत की ह्या !”

“आणि प्रत्येकीत पंधरावीस माणसं तरी असतील निदान.”

“मग आता काय करायचं रेडी ? आईतर बिचारी अगदीं पार घाबरून जाईल. आणि मला वाटत आपलं काही चालायचं नाही इतक्या लोकाविरुद्ध.”

“असंच काही नाही विल्यम. पुष्कळ करता येईल आपल्याला. ते लोक पुष्कळ आहेत, यात काही शक्ता नाही. पण आपण आपल्या भोवतीं भक्कम कुंपण उभारलं आहे तिहेरी; ते कांही त्यांना सहजा-सहजी ओलाडता नाही येणार. आणि शिवाय आपल्या बंदुका नि दारू.

गोळा काही त्यांच्याजवळ नाही खास. म्हणजे याच्याजोरावर त्यांच्या नुसत्या भाल्याना आपण सहज तोंड देऊ शकू नि त्यांना पिटाळून लाऊं.”

“ ते पहा, ते पहा रेडी, किती झपाट्याने इकडे येताहेत ते; मला वाटतं एक तासाभरातच येऊन पोचतील ते. ”

“ अंहे, चुकत आहे तुझं विल्यम. त्याच्या त्या जड अवजड होंड्या इतक्या वेगाने नाही येऊ शकणार. तरी सुद्धा आपण आता वेळ मोडून नाही चालणार मात्र. तू घरी जाऊन तुझ्या बाबांना दे इकडे पाठवून आणि तू आपल्या सर्व बंदुकी दारूची पिंप, काडतुसाच्या पेथ्या अशा जूनाला हाताशी घेऊन कोठीघरात आणून ठेव. ते झालं की मग तू पण ये परत इकडे. ”

विल्यम गेल्यापासून पाच एक मिनिटातच मि. सीग्रॅव्ह समुद्रावर आले. “ रेडी, काहीतरी घांका दिसतो आहे मला, ” आल्याबरोबर ते रेडींना म्हणाले. “ त्याची आई भिऊन जाईल म्हणून मला वाटत विल्यमने काही सांगितलं नाही मला. काय आहे सागा पाहू. ”

“ आपल्या कल्पनेप्रमाणे हे रानटी लोक येताहेत स्वारी करून आज—पाच सहाशे तरी असतील मला वाटत ते आणि आपल्याला आपली शिकस्त करून याना तोंड हे दिलच पाहिजे. ”

“ याच्या त्रिरुद्ध आपला निभाव लागेलसा वाटतो तुम्हांला रेडी ! ”

“ होय, सीग्रॅव्ह, देवदयेने आपण याना पिटाळून लाऊ अशी खात्री आहे माझी. पण एक दोन दिवसाचं काम मात्र नाही आहे हे. ”

सीग्रॅव्हनी आपल्या हातात दुर्बीण घेऊन त्या येणाऱ्या कॅनूच नीट निरीक्षण केल. “ भलताच भयंकर सामना आहे हा. ”

“ असं तर खर. पण या कुंपणाच्या आत असलेल्या आपल्या तीन बंदुका त्यांच्या भाल्याना भारी आहेत, हे हि तितकंच खरं आहे. देवदयेने आपल्या कोणाला इजा मात्र नाही होतां कामा. ”

“ ठीक आहे रेडी, परमेश्वरावर भार टाकून शिकस्त करूं या आपण आपली. तुमच्या पाठीशी मी आणि विल्यम ठाम उभे आहोत आम्ही; काय सागाल ते करूं आम्ही, आणि मुळीच मागे सरणार नाहीं त्यात, हे खास समजा. ”

“ ठीक तर. पण आता इथे थांबून नाहीं चालायचं; कारण फार वेळ नाही आहे आपल्याला सगळी तयारी करायला. आता अगोदर चार दोन भक्कम फळ्या कुंपणाऱ्या आत आपल्याला उभे राहायला ठोकूया. म्हणजे त्यावर उभे राहून आपल्याला गोळीबार चांगला करतां येईल बाहेर. पण आधी जुन्या घरातून खाण्याचे जिनस वगैरे सार ढकलून आणूया या कोठीघरात. कारण त्याचा पहिला इलाहा त्या जुन्या घरावरच होईल. माझ्या कल्पने प्रमाणे सर्व आवश्यक ते सामान आपण आणलेलं आहे. सरपणहि आहे पुरेसं, आणि आतां जातां जाता एकदोन कासव पण मारून नेऊं या. ”

घराची वाट ते चालत असताच त्यांचं हे बोलणं चाललं होतं. ते जाऊन पोहोचत विल्यम आणि जूतोनी दारूगोळा आणि बंदुका सर्व आत आणून ठेवला होता. सीग्रेव्ह मग आत आपल्या पत्नीला ही बातमी द्यायला गेले.

“ तशी थोडी फार मी पण तयार आहे ह ही बातमी ऐकायला. आणि अगदीच काही अनपेक्षित नाही हे, नाही ? आणि मला जे कांही करतां येईल ते मी करायला काही मागे नाहीं सरणार. ”

“ चला, पुष्कळच काळजी कमी झाली म्हणजे मग माझी. आतां तुम्ही इनकी तयारी आहे, मग काय ! चला तर कामालाच लागूं या आपण. ”

× × × ×

जुन्या घराजवळून त्यांना त्या येणाऱ्या होडयांकड चांगलं पाहतो

येत असल्यामुळे सामान नेता नेता रेडी मधून मधून दुर्बीण लाऊन तिकडे पहात होते. प्रत्येकजण आपल्या शक्तीप्रमाणे आता कामाला जुडला होता. मिसेस सीग्रेव्ह पण कंबर कसून काम करीत होत्या. एक तासाभरातच त्यांच्या दृष्टीने मौल्यवान असं सर्व सामान त्यांनी कोठी घरात नेऊन साठवले, आणि त्या होड्या अजून निदान पाच सहा मैल तरी लाव होत्या.

“अजून कमीत कमी तासभर वेळ आहे आपल्याजवळ,” रेडी म्हणाले. “आणि मग सुद्धा या खडकातून वाट काढता काढता चांगलीच खात्री उडेल त्याची. म्हणजे मला तर वाटत अजून दोन तीन तास तरी हवेत त्यांना इथे यायला. खूप आहे म्हणजे तसा वेळ. मी एकदोन कासवं आणतो मारून तोंपर्यंत आणि तुम्ही मिस्टर सीग्रेव्ह, आपल्या बंदुकी नीट तपासून आत बार भरून ठेवा त्या सगळ्यांत.”

अर्ध्या तासातच मग सहा कासवं मारून आणली रेडीनी आणि मग ते आत त्यांच्या किल्याच्या तटाच्या आत गेले. त्यांनी मग दोन दोन पिंपं आणून तटा जवळ उभी केली आणि त्यांच्यावर फळ्या आणून घातल्या. त्यांच्यावर उभे राहून ते बाहेर गोळीबार करणार होते. मिसेस सीग्रेव्ह आणि जूनो याना मग बंदुकी कशा भरायच्या ते रेडीनी दाखवले.

“आता आपली तयारी झाली सीग्रेव्ह. तर मॅडम आणि जूनो यांनी मुलांना खायला घालून आपल्या पण न्याहारीची सोय करायला कांही हरकत नाही.”

मुलांचे खाण उरकल्यानंतर बाहेर दुर्बीण घेऊन बसलेल्या रेडींना मिसेस सीग्रेव्हनी आत हाक मारली. आणि आत गेल्यावर त्यांनी प्रथम परमेश्वराची मनोभावाने प्रार्थना केली आणि नंतर ते न्याहारीला

बसले. त्याची न्याहारी पण घाईघाईनेच उरकली. कारण जेवणाकडे तसं कोणाचंच विशेषसं लक्ष नव्हतं.

“हा असला मधला वेळ की नाही मोठा तापदायक असतो, नाही रेडी ! आता या म्हणाव एकदा;” मिसस सीग्रेव्ह म्हणाल्या.

रानटी लोकांच्या होडया आता किनाऱ्यानजीक येऊन पोचल्या होत्या. पण त्या खडकाळ भागातून आत येण्याची वाट त्यांना माहीत नसल्यामुळे किनाऱ्यावर उतरायला त्यांना वेळच लागणार होता. विल्यम आणि रेडी दोघेहि माडाच्या आड उभे राहून त्यांच्या हालचाली नीट बारकाईने पहात होते. होडयातून पुष्कळसे लोक आतां उतरले होते आणि बाकीच्या होडया पण घाईघाईने खडकातून किनाऱ्यावर उतरण्यासाठी घडपडत होता. त्या रानटी लोकांचीं आगं चित्रविचित्र रंगानीं रंगविलीं होती, आगावर वसले तरी लाव झगे होते आणि आपल्याडोक्यात त्यांनीं पिसे खोचलीं होती. त्यांच्या हातात लाव लाव भाले आणि लाकडी गदा दिसत होत्या आणि त्यांचा एकंदर नूर रक्तपात करण्याचाच दिसत होता. त्यांच्याकडे बारकाईने पहात असलेला विल्यम हातातील दुर्बीण दूर करून म्हणाला; “किती भयंकर दिसताहेत हे हे लोक रेडी; त्यांनीं जर आपल्याला नःमोहरम केल तर ते आपल्याला ठार मारल्या शिवाय काही राहाणार नाहीत !”

“त्यात तर मुळीच शका नाही रे विल्यम; पण आपण हि आपली शिकस्त करून त्यांना तोंड दिलच पाहिजे. आणि आपल्याला नुसते ठार करूनच नाही राहाणार ते, तर मला वाटत मागाहून आपला चट्टामट्टा पण टाकतील करून ते, आपण हरलो तर. पण त्याची आपल्याला काय फिकीर आहे !”

“माझ्या आगात त्राण आहे तों पर्यंत मी आपली शिकस्त केल्या-

वांचून नाही राहाणार, ” दात ओठ चाऊन विल्यम म्हणाला. “ पण ते पहा रेडी, किती झपाट्याने आता इकडे येताहेत ते. ”

“ होय, तर आपण हि आता इथे नाही थावता कामा. चल विल्यम. ”

“ रेडी, तिकडे त्या उत्तर टोंकाला दूर एक शीड दिसतसं वाटतं आहे मला. ”

“शक्य आहे, यांच्यातलंच राहिल असेल एखादं मागें.चल, विल्यम चल लौकर, त्या पहा त्याच्या रणगर्जना झाल्या बघ सुरू. ”

अर्ध्या मिनिटातच ते आपल्या मकाणावर आले. आत येऊन त्यानीं तो झोपा घट्ट बंद केला आणि आतल्या बाजूला नारळाचे ओंडके आणून टाकले आणि ते आतल्या कुंपणाच्या आत झटकन शिरून दिसेनासे झाले.

त्या रानटी लोकांच्या कर्णकटु किंकाळ्याचा जोर आता सारखा वाढत होता आणि मिसेस सीग्रॅव्हच्या हृदयाचा इकडे थरकाप उडत होता. त्याची ती चित्रविचित्र आणि भयानक शरीरं त्यानीं जर पाहिलीं असतीं तर त्याची अवस्था मोठीच कठीण झाली असती. लहानगा आल्बर्ट नि कॅरोलीन यांनीं घाबरून जाऊन आपल्या आईच्या गळ्याला मिठी मारली होती आणि त्याचे चेहरे पाढरे फटक दिसत होते. तीं मोठ्याने रडत ओरडत मात्र नव्हतीं. पण त्या भयानक आवाजाचा सुगावा घेत भयभीत होऊन आपल्या आईच्या आगाला तीं अधिकाधिक घट्ट बिलगत होती. टॉमीचं मात्र काम संथपणें चाललें होतं. कारण त्याच्या पाठीशीं आज कुणाचाच लकडा नसल्यानें त्याचं मनभुराद खाण चालू होतं. जूनो न घाबरता रेडीच्या भोंवतीं सारखी हिंडत होती. कुणातून बाहेर मारा करण्यासाठी योग्य जागा पाहण्यांत मि. सीग्रॅव्ह गुतले होते आणि विल्यम आणि रेडी आपल्या बंदुकी भरून घेऊन शत्रू जवळ येण्याची उत्सुकतेनें वाट पहात उभे होते.

“ते पाहिलेत सीग्रॅव्ह, ते लोक तिकडे आपल्या त्या घरावर घसरले आहेत आधी; पण फार वेळ नाही तिथे थांबणार ते.”

“ते पहा, आलेच ते रेडी,” विल्यम म्हणाला. “आणि ती पहा, तीच ना ती बाई इथून पळून गेलेल्यातली ? हाय, तीच ती नक्की.”

“बरोबर आहे तुझा तर्क विल्यम; त्यानलीच ती बाई. आहा ! ते पहा ते थांबले. आपल्या वाटेत असला हा कुपणाचा अडथळा येईल, ही कल्पना नसेल त्यांना; म्हणून जरा गोंघळल्यामारखे दिसताहेत ते पहा. आणि तें पाहिलस, त्याचं काही तरी कुजबुजणं चाललं आहे

आपसांत. मला वाटत, आतां काय करावं याचा विचार करीत असतील ते. तो उचेलाला त्याचा नायक दिसतो आहे बहुतेक. पण विल्यम, मी अगदीं अधीर जरी झालो आहे ना लढण्यासाठी, तरी पहिली गोळी आपणच झाडावी असं काही मला वाटत नाही आहे. म्हणून मी काय करणार आहे माहीत आहे ? हा असा या कुंपणाच्यावर मी आधी डोक काढून उभा राहतो. म्हणजे माझ्यावर ते हल्ला चढवतील, की मग झालाच माझा गोळीबार सुरू. माझं मन मग अगदीं निर्विकल्प राहिल. ”

“ पण सांभाळा हा रेडी, त्याचा फटका बसायचा एखादा. ”

“ त्याची नको रे काळजी विल्यम. हे बघ आलेच ते पुढे. ”

रेडी आता त्या पिंपावर ठेवलेल्या फळीवर उभे राहिले होते. ते दृष्टीस पडताच त्या रानटी लोकानीं एक भली मोठी कर्कश आरोळी ठोकली आणि दहा बारा भाले रेडीच्या शेखानें सणसणत आत आले, आणि रेडी जर एकदम खाली बसले नसते तर त्यांचा नक्की मुडदाच खाली कोसळला असता. कारण तीन चार भाले ते उभे असलेल्या जागेवर लांकडात रुतून थरथरत होते आणि दोन चार आंत येऊन खाली जमीनीवर पडले होते.

“ हं, विल्यम, नीट नेम घर आतां आणि चलाव गोळी. ” पण विल्यमची गोळी सुटण्याच्या आधी, त्यांच्या खालच्या कोंग्यावर तिकडून शत्रू येतो की काय हें पहात उभे असलेल्या सीग्रेव्हनीं बहुक उडवली होती आणि त्यांच्या गोळीला तो उचेलाला नायकच बळी पडला.

त्यांच्या मागोमाग विल्यम रेडीनीं पण आपल्या बहुका झाडल्या आणि आणखी दोन लोक खाली कोसळले. जूनो आणि तिची मालकीण त्या रिकाम्या बहुकी घेऊन त्यांत दारू ठासू लागल्या. त्यांनीं मुलांना घरांत दारं बंद करून अडकाऊन ठेवलीं होती.

बाहेरील बाजूने आता भाल्याचा वर्षाव जोगात सुरू झाला आणि त्या भर भक्कम कुंपणाच्या आतल्या बाजूने जर गोळीबार करता आला नसता तर त्या सर्वांची केव्हाच चटणी उडाल्या शिवाय राहतीना. बाहेरील आरोळ्या वाढतच होत्या आणि काही जण तर माकडांच्या चपळाईने त्या उच्च कुंपणावरून चढून आत येण्याचा प्रयत्न करीत होते. पण त्यांची डोकी कुंपणावरून दिसू लागली की ती अचूक टिपली पण जात होती. एक तासभर चालला होता असा प्रकार. अखेरीस बरेच लोकांचा बळी पडल्यामुळे त्या रानटी लोकानी तात्पुरती माघार घेतली आणि आतल्या लोकाना थोडी फार विश्रांती मिळाली.

“या पहिल्या चकमकीत त्यांना काहीच न मिळता त्यांचे हात मात्र चागले पाळले आहेत,” रेडी कपाळावरचा घाम पुशीत म्हणाल. “आपण पण चागला लढा दिला बरका विल्कम, आणि तू तर एखाद्या लढवऱ्यासारखीच कामगिरी केलीस आज; शाबास !”

“आता त परत जातील काय हो रेडी ?” मिसस सीग्रेव्हनी विचारले.

“छे छे, मॅडम, एवढ्यांत नाही ! एथून जाण्यापूर्वी आपली शिकस्त केल्यावाचून नाही राहणार ते तसे. मोठे शूर नि कडवे असतात लोक हे; आणि त्यांना या दारूगोळ्याचा पण परिचय दिसतो आहे. कारण ते काही तसे चकित झाल्यासारखे नाही दिसत आहेत आपल्या या बारांनी.”

“मलाहि तसंच वाटतं रेडी. कारण या रानटी लोकानी बंदुकीचा आवाज पहिल्यानेच ऐकला की त्यांची भीतिने गाळण उडून जाते बहुधा;” सीग्रेव्ह म्हणाले.

“पण याची तशी उडालेली दिसत नाही, म्हणून गाऱ्या लोकाशी त्यांचा हा पहिलाच सामना नसावा मला वाटतं.”

“ ते सगळे परत फिरले कांही रेडी ? ” फळीवरून उतरून आपल्या आईजवळ येऊन बसलेल्या विल्यमने विचारलें.

“ अंहे, ते तिकडे त्या झाडांजवळ जाऊन बसले आहेत. त्यांचा विचारविनिमय चालला असेल बहुतेक. ”

“ चालूं या म्हणावं सावकाश. पण आपल्याला तर बुवा तहान लागली आहे फार, ” विल्यम म्हणाला. “ जूनो, पाणी आण ग थोडं मला. ”

जूनो पाण्याच्या पिंयाजवळ पाणी आणण्यासाठी गेली पण एक दोन सेकंदातच घाबऱ्या घाबऱ्या मार्गे परत आली.

“ ओ मासा, ओ मिसी ! पाणी नाही; पाणी गेल सगळ ! ”

“ पाणी गेलं सगळं ! ” रेडी आणि इतर सर्वहि एकदमच उद्गारली.

“ होय, एक थेंबहि नाही दिसत पिंयात. ”

“ पण मी तर काठोकाठ भरल होत पिंप ! ” रेडी गंभीरपणें म्हणाले; “ आणि पिंप गळत पण नव्हतं सुळींसुद्धा, माझी खात्री आहे; मग हें असं कसं झालं ? ”

“ मिसी, मी सांगतें आता; ” जूनो म्हणाली. “ दोन दिवसां-पूर्वी आपण टॉमीला विहिरीवरून पाणी आणायला पाठविल होतं. आणि तो किती चटकन परत आला, तें आठवत तुम्हाला ? आणि आपण त्याची पाठ थोपटली होती त्यावेळीं, नाही का ? म्हणजे आतां असं वाटत की त्यावेळीं टॉमीने या पिंपातूनच पाणी काढल असेल. म्हणूनच स्वारी इतक्या लौकर परत आली असावी त्यावेळी. ”

“ तसंच असेल ग जूनो, ” मिसिस सीम्रेड म्हणाल्या. “ पण आतां कसं करायचं ? ”

“ मोठी चमत्कारिक परिस्थिती आहे मि. सीग्रेव्ह, ” रेडी गंभीर मुद्रेने म्हणाले.

सीग्रेव्हनी मान हलवली. म्हणजे आता अशी अवस्था उत्पन्न झाली होती की, जर ते रानटी नर भक्षक लोक लौकर बेटावरून गेले नाहीत तर पाण्यासाठी आतल्या सर्व लोकांना तडफडावं लागून त्यांनी मरण तरी पत्करल पाहिजे नाहीतर शरण तरी गेल पाहिजे. आणि शरण गेल तरी हजार हिश्यांनी मृत्यू हा ठेवलेलाच.

“ परमेश्वराची मर्जी अशी दिसते की एका मूर्ख पोरामुळे आपण काळजी पूर्वक केलेली सर्व तयारी मातीमोल होऊन जावी, ” एक दीर्घ सुस्कारा टाकून सीग्रेव्ह म्हणाले.

“ खरं आहे तुमचं म्हणणं. आपल्याला आता एकच आशा, आणि ती म्हणजे हे लोक कटाळून लौकर निघून जाण्याची, ” रेडी म्हणाले.

“ मुलांसाठी थोडं तरी पाणी असतं की नाही, म्हणजे नव्हती एवढी काळजी; पण या लहान बाळांना तडफडताना पाहणं म्हणजे— एक थेंबभर देखील नाही का ग पाणी कुठे जूनो ! ”

जूनोने खिन्नपणे नकारार्थी मान हलविली.

“ मोठाच बिकट प्रसंग आहे आता रेडी. आतां जर पाऊस असता तर काय बहार झाली असती ! पागोळीचं पाणी तरी धरून ठेवतां आलं असतं आपल्याला, ” सीग्रेव्ह म्हणाले.

“ त्याचं तर काही चिन्ह दिसत नाही आहे मुळीच, ” रेडीनी उत्तर दिले. “ आतां त्या परमेश्वरावरच हवाला सर्वांचा, तो कांही पाठ नाही फिरवणार आपल्याकडे. माझी खात्री आहे. ”

“ आतां या लोकांनी लौकर हल्ला केला तर बरं होईल. म्हणजे काय असेल तो शोक्षमोक्ष लागून तरी जाईल एकदांचा. ”

“आत्ता येतीलसं काही वाटत नाही मला विल्यम. रात्री ते येण्याची शक्यता मात्र अधिक आहे, मला वाटत. तर त्याची तयारी करू या आता आण.”

“ती कशी काय करायची रेडी ?”

“मला वाटतं थोड्या आणखी फळ्या मारून ही इकडची बाजू आपण आणखी उंच करू या. म्हणजे ही बाजू पुष्कळशी निर्घास्त झाली असं समजाला काही हरकत नाही. मघाशी त्या बाजूनेच ते लोक आत येत होते, नाहीका ! मग थोडे सरपण आणून त्याची रास करू या इथे. म्हणजे लढताना आत दिसेल तरी आपल्याला काही तरी. नाही तर त्या अंधारात काय करणार आपण ! आता त्यामुळे आपण नक्की कुठे उभे आहोत तें दिसेल त्यांना हें खरं; तरी सुद्धा त्याचे भाले काही त्यांना आन नाही नीट खुरसता येणार. मात्र त्याचा इल्ला झाल्याशिवाय नाही ह हा जाळ करायचा. या जाळामुळे त्याचा इल्ला कुठून होतो आहे तें पण आपल्याला चागलं दिसेल आणि त्याच बाजूचा आपला गाळीबार करता येईल आपल्याला.”

“ठीक, कल्पना चांगली आहे रेडी; आणि ही पाण्याची नसती काळजी नसतीना उत्पन्न झाली, की मग आपल्याला तेवढी डार नव्हती;” सीप्रेव्ह म्हणाले.

“आपल्याला खुर त्रास होणार हें तर स्पष्टच दिसतं आहे. पण उद्याना काय होईल तें काय सांगता येईल ?”

“सत्य आहे रेडी. तुम्हाला दिसताहेत का आता ते रानटी लोक !”

“नाही, आत्ता काही दिसत नाही आहेत. त्याची ती बैठक आटोपलेली दिसते आहे. मग वाटत ते आपल्या जखमां नि मेळेच्या लोकांनी वाट लावीत असतील काही तरी.”

रेडीच्या कल्पने प्रमाणें त्या रानटी लोकांनीं त्या दिवशीं कांही परत इल्ला चढवला नाहीं; म्हणून त्यांनीं सीग्रेव्ह नि विल्यम यांच्या मदतीनें आपला बंदोबस्त अधिक भक्कम करण्यात तो दिवस घालवला. त्यांनीं आपल्या त्या गदीच्या तीन बाजू आणखी फळ्या ठोकून उंच केल्या. त्याची उंची आतां पाच सहा फूट वाढल्यामुळें त्याच्या वरून चढून आत येणं बहुतेक अशक्य होऊन गेलं होतं. आणि मग त्यांनीं एंका डाबराच्या पिंपात माडाच्या झावळ्या आणून कोंबून भरल्या आणि उजेडाची तयारी करून ठेवली. त्या दिवशीं त्यांना खाण्या-सारखं फारसं काही नव्हतं, आणि तहान जास्तच लागेल म्हणून रेडीच्या सांगण्या प्रमाणे त्यांनी कांही खाल्ल पण नाहीं.

पण लहानग्या आल्बर्टचे आणि कॅरोलीनचे मात्र फार हाल होत होते. ती दोघं हि एकसारखी 'पाणी पाणी' असा आक्रोश करित होती. पण काहीं करता येणं शक्य नव्हतं आणि हवेंत हि फार उकाडा असल्यामुळें मुलांना गप्प करणं अतीशय विकट झालं होतं.

पण काळोखाच साम्राज्य पसरण्यास सुरवात झाल्या बरोबर रात्रीच्या हल्ल्याची पूर्व सूचना म्हणून सुरू झालेल्या त्या रानटी लोकांच्या अक्राळ विक्राळ किंचाळ्यात मुलाचा आक्रोश केव्हाच बुडून गेला. रेडीच्या कल्पने प्रमाणे रात्रीच्या लढाईस आता तोंड लागत होत.

घराभोंवतील कुंपणाच्या सर्व बाजूनी रानटी लोकानी आता हल्ला चढविला होता आणि कुंपणावरून आत चढून येण्यासाठी त्याचे कसून प्रयत्न चालले होते. मधून मधून भाल्याची फेक हि उंचावरून केली जात होती पण त्याचा मुख्य हेतु आत प्रवेश करून ध्यायचाच दिसत होता. त्याची भिस्त विशेषतः संख्या बळावरच होती. पण रेडीनी केलेल्या व्यवस्थेमुळे आत पेटविलेल्या जाळाच्या उजेडात कुंपणावर डोकावणारी डोकी बहुकीच्या गोळीने अचूक टिपली जात होती. आता पर्यंत चार पाच जणाचे बळी विल्यम नि सीग्रेव्हच्या गोळ्यांना पडले होते, आणि आतला उजेड जसजसा वाढू लागला तसतशी बळीची संख्याहि वाढू लागली; कारण त्या वाढत्या उजेडांत आपले निशाण अचूक टिपण त्यांना सोपं जात होतं. एक ताम दोडतास असा प्रकार सारखा चालला होता आणि अनेक रानटी लोकांचा बळी बहुकीच्या गोळ्यांनी घेतला होता. परत एकदा मग ते रानटी लोक पूर्वीप्रमाणेच आपले जखमी आणि मेलेले लोक बरोबर घेऊन मागे हटले.

“मला वाटतं आता हे बहुतेक आल्या वाटेने परत जातील,” सीग्रेव्ह रेडींना म्हणाले.

“तस झाल तर फारच चांगलं, नि अशक्य पण नाही तें;” रेडीनी उत्तर केलें. “पण त्याचा काही नियम नाही. तर मला वाटतं

सीग्रेव्ह, त्यांच्या हालचालींवर आपण पहारा ठेवावा तें बरं. तो पली. कडचा माड दिसतो आहे ना, त्यावर चढून त्याच्या हालचाली आपल्याला पहाता येतील. आणि माडावर खिळे ठोकून चढण काही आपल्याला अशक्य नाही. ”

“ पण आपल्यावर भाल्याची अचूक फेंक करणं त्यांना सोपं नाही का जाणार मग ! ”

“ नाही, ती नाही घास्ती—कारण फार लावून चढणारावर भाला फेंकणं काही तेवढं सोपं नाही. त्यांना जवळ येऊनच तों फेंकणं भाग आहे. म्हणून त्या माडाजवळ जाणारा माणूस आपणहि बंदुकीने टिपू शकतो. आणि शिवाय तो येताना दिसला तर आपल्याला झटकन खाली उतरण पण तेवढस कठीण नाही. तरी पण सकाळपर्यंत आपल्याला थांबण्याला काही हरकत नाही. ”

मिस्ट्र सीग्रेव्ह मग झोंगण्यामाठीं घरात गेले आणि रेडींनी विल्यमला पण आत जाऊन दोन तीन तास झोंग घेण्यास सांगितलं. आणि सकाळीं मग सीग्रेव्ह पहारा करायला आले की मी झोंग घ्यायला जाईन असें ते त्याला म्हणाले.

“ पण मला झोंग येणंच शक्य नाही हो रेडी. अगदी विलक्षण तहान लागली आहे बघा मन्हा; ” विल्यम म्हणाला.

“ खर आहे बाबा; माझी पण तीच अवस्था झाली आहे. मग त्या लहानग्याची काय झाली असेल स्थिती ! त्याचीच अतिशय काळजी वाटते आहे रे मला. ”

“ मला आईचीच जास्ती कीव येते आहे रेडी, ” विल्यम म्हणाला. “ काय यातना होत असतील तिच्या मनाला त्या लहान बाळाचे हाल पाहून. ”

“ खरं आहे विल्यम; विलक्षण यातना होत असतील त्या मातेच्या अंतःकरणाला, यात काही शंका नाही. आणि तिला काहीच हालचाल न करता येऊन स्वस्थ पहात बसायला लागण हे खरोखरीच भयंकर आहे. पण उद्या कदाचित जातील हे रानटी लोक आणि आपले नष्टचर्य संपेल.”

“ देव करो नि तसंच होवो रेडी. पण त्यांचा कृतनिश्चय झालेला दिसतो आहे मला. ”

“ होय विल्यम, अस तर खरं. लोखंड म्हणजे जमं सोन वाटतं त्यांना. आणि आपण तरी सोन्यासाठी कसे धडपडतो ? ”

दरम्यान सीग्रॅव्ह आत घरात गेले तेव्हा पोराचा पाण्यासाठी सारखा हलकल्लोळ चालला होता आणि त्यांना गप करण्याचे त्याच्या आईचे सर्व प्रयत्न अगदीं व्यर्थ जात होते. मिस्टर सीग्रॅव्हनी पण आपल्याकडून त्यांना शांत करण्याचे प्रयत्न केले, पण त्याचा काही उपयोग होईना. अखरीस ते घराबाहेर आले.

“ रेडी, या लोकांच्या पिशाटासारख्या हल्ल्याला शभर वेळा सुद्धा तोंड देणं मला पत्करेल, पण आतल्या पोराचा तो आक्रोश आता पाच मिनिट सुद्धा सोसणं अशक्य झालं आहे मला. छे ! कठीण आहे अवस्था मोठी. ”

“ मला पूर्ण कलरना आहे त्याची मिस्टर सीग्रॅव्ह; पण परमेश्वरावर भार घालून स्वस्थ बसलं पाहिजे काही वेळ. मला वाटत असे दान वेळां पराभूत झाल्यामुळे आपले हे शत्रू कदाचित परत फिरतील या वेळीं.”

“ आनंदच वाटेल मला तस झालं तर रेडी. पण आता तुम्ही उठा, मी बसतो इथे पहाण्यावर. तुम्हाला नाही का झोर ध्यायची थाडीशी ? ”

“ ध्यायची आहे, पण तशी शक्यता काही दिसत नाही आहे मला. तरी हि थोडा आडवा होतो मी, म्हणजे ती सुद्धा विश्रांती पुरेशी होईल मला. ”

पहान्यावर बसलेले असताना मिस्टर सीग्रेव्हच्या मस्तकांत अनेक विचारांचं ताडव चालू होतं. आलेल संकट लौकर दूर जाऊन आपल्या मुलांबाळांचे हाल वांचविण्यासाठी ते परमेश्वराला एकसारखे आळवीत होते. आणि बऱ्याच वेळानंतर परमेश्वराच्या नामस्मरणाने त्याच्या मनाला थोडी शांती आली. त्यानीं आपला सर्व भार त्या दयाघनावरच आतां टाकला होता. तोच एक सर्व साक्षी आतां तारता किंवा मारता या दृढ भावनेनेच त्याच्या हृदयाला शांती वाटत होती.

सकाळीं सूर्योदयाबरोबर रेडी उठून बाहेर आले आणि त्यानीं सीग्रेव्हची जागा घेतली, आणि तेहि आत न जाता तिथेंच बाहेर झावळ्यावर विल्यमच्या जवळ विश्रांतीसाठीं आडवे झाले. रेडीनीं मग मोठमोठे खिळे आणि हातोडी बाहेर आणून विल्यमला हांक मारली; आणि त्या दोघानीं मग मोठ्या सावधगिरीनें आपल्या शत्रूच्या हाल-चालीवर एकीकडे नीट दृष्टि ठेऊन माडावर खिळे ठोकण्यास सुरवात केली. एका तासातच त्यांच काम संपलं आणि शेवटचा खिळा ठोकून विल्यमनें नारळीचा शेंडा गाठला. तिथून त्याला आसपासचं चागलं निरीक्षण करता येत होत. रेडीच्या सागीप्रमाणें त्यानें आसमताचे नीट निरीक्षण केले आणि तो सटकून खालीं आला.

“ सुंदर दिसतं आहे पहा तिथून रेडी, आपलं तें मोठं घर पार मोडून तोडून टाकलं आहे त्यानीं आणि सर्वजण बाहेरच अस्ताव्यस्त पसरलेले दिसताहेत. काही बाया घराकडून त्याच्या होळ्याकडे सारख्या फेऱ्या मारतांना दिसताहेत. काय करीत असतील हो त्या ? ”

“ आपल घर पाडून टाकलं आहे ना त्यानीं, मग त्याचे मोठे खिळे उघडून काढून नेत असतील ते. पण काय रे, आपल्या गोळ्यांचे बळी दिसताहेत कीं नाहीं तिथे कुठे ? ”

“ नाही बुवा; तसे काही नीटमे पाहिले नाही मी. पण पुन्हा जाऊन पाहतो ह. माझे हात ठोकून ठोकून लागले होते दुखायला म्हणून आलों होतो खाली. आता जातो परत वर. पण माझे ओठ तर अगदी कोरडे पडले आहेत हो रेडी, आणि हे सर्वांग कस फुटत असल्यासारखे ठुसठुसत आहे. मला कल्पना नव्हती पाण्याने अशी अवस्था होईल म्हणून. वर पण एखादा कोवळा नारळ नाही सापडला मला मघाशी. ”

“ आणि सापडला असता तरी त्यात पाणी नसतं मिळालं तुला. त्याच्या हंगामाला अवकाश आहे अजून. तरी सुद्धा विल्यम, आज मात्र जर हे लोक निघून नाही गेले तर काही झालं तरी पाणी हे पैदा करावच लागेल आपल्याला. बघ तर पाहू एकदा वर जाऊन, काय हालचाल दिसते आहे त्या लोकांची ती. ”

विल्यम त्याप्रमाणे माकडाच्या चपळीने माडावर चढून गेला आणि सभोवार काही वेळ नीट पाहून तो खाली उतरला. “ सारेजण एका ठिकाणी गोळा होताहेत मुग्यासारखे ते दोनशेसाठ लोक मोजले मी उभे राहिलेले. आपल्या पाण्याच्या विहिरीवर बायाची येजा चालू आहे आणि त्या होडयाजवळ आठ दहा बायाच दिसताहेत फक्त आणि आपलं डोक नि छाती पिटताहेत मला वाटत त्या. चागली स्पष्ट नाही दिसत त्याची हालचाल, पण तसंच काही तरी करताहेत त्या. ”

“ मला माहीत आहे काय करताहेत त्या बायका तें. आपल्याच आंगावर जखमा करून घेत भसतील त्या. त्याच्यात पद्धत आहे तशी. मेलेल्या लोकांची प्रेतं त्यांनी होडयात ठेवली आहेत आणि त्यांचे हे शोक करणं चाललेल आहे. आता कदाचित ते निघूनहि जातील. त्यांनी तीं प्रेतं होडयाने ठेवली आहेत म्हणतो आहेस त्यावरून तसं वाटतं मला. पण तरी सुद्धा आपण नक्की काहीच नाही सांगू शकत. ”

दुसरा संबध दिवस लोकांचा इल्ला येतो की काय त्याची वाट पहात आणि मागवा जागता पहारा करण्यात खर्च झाला. त्या नारळाच्या शेंडयावरून त्याच्या शत्रूचा खलबतखाना भरलेला त्यांना दिसत होता. ते वर्तुळ करून बसले होते आणि कोणी तरी मध्यभागी उभा राहून आणि आपल्या हातातील भाला नि मुद्दल गरगर फिरवात तावातावाने बोलत असल्यामागखे दिसत होते. असे तिसरे प्रहंगच सुमाराम ते सर्व रानटी लोक आपल्या खलबतखान्यातून उठून चेढीकड विखुगल होते. आणि त्यांतले काही नागळीचीं झाडे तोडून त्याच्या झावळ्या वगैरे गोळा करण्यात गुंतले होते.

त्याच्या त्या सर्व हालचालींचे नीट निरीक्षण करीत रेडी कृती वेळ तरी बसल होते. अखेरीस सायकाळचे सुमाराम ते खाली आले. “मि. सीग्रॅव्ह,” ते म्हणाले, माझ्या मते आपला शत्रू आज रात्री इल्ला करणार आपल्यावर, असे दिसत. पण उद्या काही तरी भयंकर होणार असे वाटतं. कारण त्या लोकांचा झाडे तोडण्याचा सारखा सपाटा चालला आहे पण त्यांची हत्यारं चागली धारदार नसल्यामुळे त्यांचे काम तितकंस झपाट्याने काही होत नाही आहे. तरी सुद्धा चिकाटी आणि सख्याबळ याच्या जोरावर सर्व काही साध्य करता येईल. आणि मला वाटतं आज रात्रभर ते हीं लाकड गोळा करीत बसतील बहुतेक, त्यांनां पुरेशीं होईपर्यंत.”

“पण हीं झाड तोडण्यांत त्यांचा काय उद्देश असावामा वाटतो तुम्हाला रेडी ? ”

“एक तर त्यांची उच रास करून त्यावरून चढून आत प्रवेश

करायचा किंवा त्यांना आग लाऊन देऊन आपली आंत गरम सागुती बनवायची; किंवा आपल्याला बाहेर यायला तरी भाग पाडायचा. ”

“ आणि त्यांना यात यश येईलस वाटतं तुम्हाला ? ”

“ पुष्कळशा माणसांचा बळी दिल्याशिवाय तर खासच नाही. आपण कदाचित त्यांना पिटाळूनही लावू. अतिशय विकट काम आहे तें आणि त्या मानाने काल काहींच झाल नाही अस म्हणावं लागेल आपल्याला. आपल्या बंदुकी जर सारख्या भरून ठेवल्या बायकांनी तर आपलं काम पुष्कळसं सुलभ होईल. आपल्याला आतल्या आत जाळण कांही तेवढं सोपं नाही. पण त्या धुराचा मात्र विलक्षण त्रास होईल. माडाचे हे ओंडे लवकर पेट घेत नाहीत आणि कितीवेळ तरी सारखे धुमसत माल राहतात. आणि जरी ते पेटले नि त्याची आग जरी प्रचंड असली तरी त्याची राख मात्र लौहर होते. ”

“ पण रेडी पाण्यावाचून आपण आधीच तडफडतों आहोत, त्यांत मग त्या धुरानें एकदा गुदमरायला लागलों की आपला निभाव कसा लागायचा ? नुसत्या थकव्यानेच आपण निस्त्राण होऊन पडूं. ”

“ तें खरं आहे, पण आपल्याला काय शक्य तें करीत राहणंच भाग आहे मि. सीग्रेव्ह, ” रेडीनीं उत्तर केले. “ आणि आणखी एक ध्यानात ठेवा की या हल्ल्यात मला जर काही दुखापत झाली आणि आपला निभाव लागत नाही अस वाटलं तुम्हाला, तर त्या धुराचा आसरा घेऊन येथून बाहेर पडा आणि जंगलाचा आश्रय घ्या. मी विल्यमला वाट दाखवून ठेवलीच आहे त्या वाटेनें जंगलातून बाहेर पडून तंबूचा आसरा घ्या तांबडतोव. कारण घर एकदा त्याच्या तांब्यांत आलं की त्यातल सर्व सामान लुटून झाल्यावर हे लोक कदाचित परतहि जातील. अर्थात ही आपली एक शक्यता आहे, एवढंच. ”

“पण तुम्हाला काही दुखापत होईल असं का वाटतं आहे तुम्हाला रेडी ?” विल्यमने विचारले.

“अरे, त्यांनी ती लाकडांची रास केली की, त्यावरून चटून त्यांना आंत आपल्याला जायवंदी करण फारस कठीण नाही. आणि मला एकट्यालाच नाही काही हा धोका, तसा तो तुलासुद्धा आहेच की.”

“खरं आहे; पण या म्हणावं असे जवळ की तुम्हाला पण मी चांगलेच भाजून काढतो;” विल्यम म्हणाला.

रेडींनी मग सीग्रेव्हना आत झोपायला जायला सागून आपण त्यांना बाग वाजता उठविण्यास येऊ म्हणून सांगितले. या गेल्या दोन दिवसात अन्न अस कोणालाच फारस गेल नव्हतं. काय कासवाच्या एकदोन तुकड्याची चव त्यांनी चाखली होती तेवढीच. पण त्याने त्याची तहान मात्र उलट जास्तच वाढली होती. मुळ तर तहानेने अत्यंत व्याकूळ झाली होती आणि मामाला तर तोंड लावायलाच ती मुळी तयार नव्हती. पण तहानेमुळे त्याची तळमळ मात्र भयंकरच वाढली होती. मिसस सीग्रेव्हना तर आता वड लागण्याची वेळ आली होती. आपल्या लहानग्याचे पाण्यावाचून होणारे ते भीषण हाल त्या मातृहृदयाला असहनीय झाले होते.

आता सीग्रेव्ह आत गेल्याबरोबर रेडींनी विल्यमला बाहेर हांक मारली आणि ते म्हणाले: “विल्यम, आता यापुढे पाण्यावाचून आपण काही राहू शकत नाही. कांहीहि करून पाणी हें आपल्याला आणलंच पाहिजे. माझ्याने काही ते मुलाचे हाल पाहवत नाही आणि तुझ्या आईच्या मनाची तळमळही मला चांगली दिसते आहे. आणि शिवाय आपल्याला रानटी लोकाशीसुद्धा पाण्यावाचून फार वेळ तोंड देणं शक्य नाही व्हायचं. आतां ही तयारी करून जर त्यांनी बाहेर होळी पेटवली तर आपण नुसते गुदमरून मरून जाऊ. म्हणून माझ्या

मनांतून हें चारपाच ग्यालनचं लहान पिंप आहेना ते घेऊन विहिरी-वर पाणी भरण्याच अहे. आहे घाडसच हें पण ते करणहि भाग आहे. यश येईल किंवा न येईल, पण प्रयत्न हा केलाच पाहिजे. दुर्दैवाने जर मला काही अपघात झाला तर तूं मात्र घैर्य घर आणि आपल्या आईवडीलाना नीट धोर दे. ”

“ पण रेडी, मीच गेलों तर ? ” विल्यमने विचारले.

“ अंह, विल्यम, तें नाहीं शक्य. तशी पुष्कळ कारणे आहेत म्हणा, पण मुख्य म्हणजे माझ्या इतक तुला हें काम नाट जमणार नाहीं हेच आहे. मी या रानटी लोकांचाच रणवेश आगावर चढवणार आहे—त्याचा तो झगा आणि ती डोक्यातली पिस सुद्धा. आपल्या गोळ्यांनी हे लोक आत पडले आहेत ना मरून, त्याचा पोशाक घेणार आहे मी काढून. हातात फक्त त्याचा एक भालाच घेणार आहे मी, कारण बंदुकीच उगीच जास्त ओझं होईल. तर आता नीट लक्ष दे. मी बाहेर पडलो की प्रथम ते दार लाऊन घे नीट घट्ट आणि आत पहारा करीत बस, आणि मी आलो की पटकन दार उघडून मला आत घे. आलना ध्यानात ? ”

“ अगदी पूर्णपणे, रेडी: पण आता मात्र खरीच भीति वाग्याला लागली आहे मला. जर काही अपघात झाला तुम्हाला रेडी, तर काय भयंकर अवस्था होईल ! ”

“ त्याला काही इलाज नाहीं पण विल्यम. काही हि करून आपल्याला पाणी हें आणलंच पाहिजे, आणि आत्ताचीच बळ चागली आहे प्रयत्न करून पहायला. आत्ता काम सवून खाण्यापिण्यात गुतलेले आहेत ते लोक, म्हणून आत्ताच सधी चागली आहे. जरा वेळाने त्यांचा पण पहारा वाढेल. आत्ता मात्र बाईमाणसाशिवाय वाटेन कोणी सहसा भेटणार नाहीं मला. ”

रेडीनीं मग आपल्या आंगावर त्या रानटी लोकांचा पोशाक चढवला आणि खाद्यावर पिंप घेऊन आणि हातांत भाला घेऊन ते कुंपणाच्या दाराजवळ आले. विल्यमनें अतिशय सावधगिरीनें दाराचा अडसर काढला आणि बाहेरचा नीट कानोसा घेऊन रेडींना खुणावतांच त्यानीं मोठ्या प्रेमानें विल्यमचा हात एकदा दाबला आणि मोठ्या सावधगिरीनें ते बाहेर पडले. विल्यमनें दार परत नीट बंद करून अडसर घट्ट बसवला आणि मोठ्या जागरूकपणें दाराजवळच तो पहारा करीत उभा राहिला. त्याचे कान बाहेरच्या आवाजाकडे लागले होते आणि बारीक सारीक आवाजांनं सुद्धा त्याची छाती भीतीनें जोरानें घडघडूं लागे. डोक्यावरील झावळ्यांचा मंद आवाज सुद्धा त्याला घाबरवून सोडी. बंदुकीच्या चापावर हात ठेऊनच तो असा कांही वेळ उभा होता.

“आता झाली वेळ ते परत येण्याची मला वाटतं,” विल्यम आपल्याशीं पुटपुटला. “शंभर एक यार्ड आहे ती विहीर येथून, पण अजून काहीच आवाज कसा येत नाही आहे ऐकूं मला ?” पण अखेरीस त्याच्या कानावर काही मद आवाज आला. कोणीतरी अतिशय सावधगिरीनें पावलं टाकीत येत होतं. होय, येतं आहे कुणी तरी. रेडीच येताहेत परत. मेहेरबानी परमेश्वराची म्हणायची. अडसर काढण्यासाठी त्यानें हात लाकडावर ठेवला, नि आता तो ओढणार इतक्यात कमली तरी घडपड त्याच्या कानांवर आली, काही तरी खाली पडल्याचा आवाज झाला. त्यानें एकदम अडसर ओढून काढला आणि दार उघडलें; तोंच रेडींची हांक त्याला ऐकूं आली. त्या बरोबर हातांतली बंदुक उचलून त्याने बाहेर उडीच घेतली. रेडी कुणाशीं तरी झगडत होते. ते खाली पडले होते आणि एक रानटी माणूस

त्यांच्या छातीवर भाला रोखून बसला होता. विल्यमने एका क्षणांत गोळी उडवली आणि तो माणूस मरून खाली कोसळला.

“चल, तें पिंप घे आत झटकन, विल्यम,” क्षीण आवाजात रेडी म्हणाले. “मी शक्यतर आत येतो खुरडत खुरडत.”

विल्यमने पाण्याचें पिंप आंत घेतलें आणि तो परत रेडीच्या मद-तीला धावला. हा वेळ पर्यंत बंदुकीचा आवाज ऐकून त्याचे वडील हि बाहेर आले होते आणि विल्यमला रेडींना हात देताना पाहून ते पुढें आले आणि त्यांनीं रेडीचा दुसरा हात पकडला आणि त्या दोघानी रेडींना कसें बसें आत आणलें. विल्यमने मग घाईघाईनें कुंपणाचें दार परत लाऊन घेतलें आणि अडसर आदून तें घट्ट केलें.

“कुठे जखम झाली रेडी ?” विल्यमने विचारलें.

“होय रे बाळ, होय; अगदी प्राणातिक जखम झाली आहे मला वाटतें. जवळ जवळ भारपार गेला त्याचा भाला माझ्या छातीतून. पाणी, पाणी आण आर्घी झटकन. पण असा घाबरून नको जाऊ बच्चा. अरे, मी काहीं मरायचा नाहीं या एवढ्याशाने. तसा मंठा चिवट आहे मा ! पण पाणी पाज आर्घी आता.”

“अरेरे, आता कुठलें पाणी आणायच !” सीग्रॅव्ह म्हणाले.

“आहे, पाणी आहे नाचा; पण फारच जबर किंमत पडली आहे त्यासाठी आपल्याला.”

त्यानें धांवत पळत आत जाऊन एक भाडें आणलें आणि त्या पिंपांतून भरून त्यानें तें रेडीच्या ओठाला लावलें आणि त्यांनीं तें आधाशास्त्रखे एका दमांतच पिऊन टाकलें.

“ह विल्यम, आता मला या झावळ्यावर निजव नीट, आणि मग तें पाणी नेऊन दे सगळ्यांना, आणि तुमच सर्वांच पाणी पिऊन झाल की परत इकडे माझ्याजवळ ये. आत तुझा आईला मात्र

मला जखम झाली आहे हे सांगू नको. समजलना मी सागतो आहे ते ? ”

“ बाबा, तुम्ही न्या हे पाणी आत, मी वसतों इथेच रेडींजवळ. मी नाही आता हलणार इथून. ”

“ टीक आहे बाळ; पण आधी तू घे पाणी पिऊन. ”

एक भाड भरून पाणी प्यायल्यावर विल्यमला पण हुशारी आली आणि तो परत रेडींजवळ येऊन बसला. त्याचा श्वास अवघडल्या-सारखा चालला होता आणि ते काहीं न बोलता अगदी निचेष्ट पडले होते.

× × × × ×

घरात सर्वांना पोटभर पाणी पाजल्यानंतर मिस्टर सीग्रेव्ह बाहेर आले आणि त्यांनी विल्यमच्या मदतीने रेडींचे कपड काढून रेडींची जखम नीट तपासली. जखम खोल तर खरीच, पण त्यांना वाटलं होतं तितक तिच स्वरूप भयंकर मात्र नव्हतं. म्हणून त्यांनी क्षटकन आपली औषधी पेटो आणून रेडींची जखम नीट बाघली आणि त्यातून वाहणारा रक्तस्राव बहुतेक बंद करून टाकला.

“ मला वाटतं बाबा, रेडींना आपण त्या पत्तीकडल्या झावळ्यावर नेऊन निजवू या; ती जागा बरी आहे इथल्यापेक्षा. ”

“ पाणी, आणखी पाणी दे विल्यम, ” रेडी क्षीणपणे पुटपुटले. विल्यमने त्याच्या तोंडाने पाणी ओतलं आणि मग त्यांना आपल्या वडीलाच्या मदतीने उचलून त्या दुसऱ्या जागेवर नेऊन ठेवलं. त्यांनी खाली निजवल्याबराबर रेडी एकदम कुशीला वळल आणि त्यांना ग्लानी येऊन त्यांनी डोळे मिटले.

“ आता जरा बरं वाटतं आहे मला, ” रेडी म्हणाले. “ आतां ही जखम तुम्ही नीट बाघली आहे विल्यम, हें उत्तम झालं. कारण

माझ्यासारख्या म्हाताऱ्याच्या अंगात असं बाहेर वाहून घ्यायला जादा रक्त नाही आहे बाबा.”

आतापर्यंत झालेल्या उपायांनी रेडींना आलेला थकवा आता जरा कमी झाला होता आणि त्यांना थोडी हुशारी पण वाटत होती. इतक्यांत मिसेस सीग्रेव्ह बाहेर आल्या.

“आमचे रेडी कुठे आहेत ? त्या दयाळु पुरुषाचे किती उपकार आहेत आमच्यावर. देव त्याच भल करील.”

मिस्टर सीग्रेव्ह त्याच्याजवळ जाऊन त्यांनी त्याचा हात पकडला आणि ते म्हणाले : “त्यांना दुखापत झाली आहे बरीच. चागलीच खोल झाली आहे जखम. मी मुद्दामच सांगितलं नाही मघाशी तुम्हाला.”

त्यांनी मग झालेली सारी हकीकत आपल्या पत्नीला सांगितली आणि मग त्यांना घेऊन ते रेडींजवळ गेले. मिसेस सीग्रेव्ह रेडींजवळ खाली गुडघे टेकून बसल्या आणि त्याचा हात हातांत घेऊन त्यांनी रेडींच्या क्षीण चेहऱ्याकडे पाहताच त्यांना रडे कोसळले.

“अमे माझ्यासाठी नका अश्रु ढाळू मॅडम,” रेडी म्हणाले; माझे काय दिवस आता भरलेच आहेत. तरी पण मी मरणार नाही आहे हं ! पण तुमच्या आता मला उपयोगी नाही पडता यायच पहिल्या इतकं, याचच वार्ड वाटनं आहे मला.”

“रेडी, खरेच मोठे दयाळू पुण्यपुरुष आहात तुम्ही. आमचं काय व्हायचं ते होवो—त्या दयाघनावरच सारा भार आहे आता—पण तुम्ही जे जे काही आत्तापर्यंत आमच्या साऱ्याकरता केलं आहे रेडी, तें कधी कधी विसरणार नाही आम्ही कोणीहि. त्या साऱ्याबद्दल कस उतराई व्हायचं आम्ही तुमचं ते एक देव जाणे. अनंत उपकार

आहेत तुमचे आमच्यावर बर. देवच उभा राहिला होता तुमच्या रूपानें म्हणायचा ! ”

त्यांनी मग खाली वाकून त्याच्या मस्तकाचे मोठ्या प्रेमानें चुंबन घेतलें आणि त्या रडत रडत घरात निघून गेल्या.

“ विल्यम, ” रेडी म्हणाले, “ मला आतां फार बोलवत नाहीं. माझं डोकं जरा उंच कर आणि तूं जा इथून. बऱ्याच वेळांत आपण शत्रूची हालचाल नाहीं पाहिलेली. तर तें काम कर आधीं आणि मग अर्ध्या एक तासानें ये परत. तुम्ही पण जा आता सीग्रेव्ह; आधीं मला थोडी ब्रॅडी द्या पण. असा बघतोस काय आश्चर्यानें विल्यम ! आहे, ब्रॅडी आहे आपल्याजवळ. बोटीवरून आणलेली एक बाटली मी गपचूर पुरून ठेवली आहे माझ्या आंथरुणाखाली. ती ये घेऊन लवकर. म्हणजे मला थकवा नाहीं वाटणार इतका. आणि मग जरा झोर घेतली की थोडं बरं वाटेल मला. ”

त्याच्या सागीप्रमाणें ते दोघे तिथून उठले आणि रेडीना ब्रॅडी देऊन ते झोंपल्यावर त्यांनीं कुंपणाच्या फळ्यांवर चढून बाहेरची नीट पहाणी केली.

“ हें मोठं वाईट झालं विल्यम, ” सीग्रेव्ह म्हणाले.

विल्यमनें होकारार्थी मान हलवली. “ मला ते जाऊंच देत ना बाबा. बरं झालं असतं मीच गेलों असतो तर. प्राणांतिक जखम झाली आहे मला वाटतं त्यांना. ”

“ असं खरं विल्यम; यांतून कांहीं वांचत नाहीं रेडी. पण देव इतका कठोर नाहीं होणार, असं हि वाटतं आहे मला. त्या पुण्य-पुरुषाची पुण्याई त्याला हात देईलच. पण आपली सर्वांची प्रार्थनाहि फुकट जाणार नाहीं मला वाटतं. पण उद्यां जर झाला परत हल्ला तर त्यांची उणीव मात्र पदोपदींच जाणवेल. ”

“जूनोने आणि आईने जर आपली खोटी नाही केली तर आपण देऊं त्यांना तोंड. पण रेडीच्या मदतीची उणीव ही भासणारच, यांत काही शकाच नाही.”

“परमेश्वराची मर्जी. आपण आपल्याकडून तर प्रयत्नाची शिकस्त करू या, मग होणं जाणं देवाहाती.”

विल्यम मग इळूच रेडीजवळ गेला. त्यांना गुंगी आली होती. म्हणून त्यांना न चाळवतां तो परत आपल्या वडीलाजवळ गेला. त्याची तहान आता शांत झाली असल्याने पोटातल्या भुकेची हाक त्यांना दृष्टपणे ऐकू येऊं लागली. म्हणून जूनोने जाऊन कासवाचे तुकडे कापून आणले होते ते चागले भाजून त्या सर्वांनी आपली क्षुधा शांत केली. विल्यम मग परत एकदा रेडीजवळ जाऊन आला. त्याचे डोळे उघडले होते.

“आता कसं वाटतं आहे रेडी?” विल्यमने विचारलं.

“आता पुष्कळ बरं वाटतं आहे विल्यम. पण माझा शक्तिशाली मात्र खूबच झाला आहे. म्हणून मला हालचाल मात्र सोसणार नाही. तर हें बघ, इथून जर पळून जावं लागलं तुम्हाला, तर माझी मुळीच काळजी करू नका, बरं का ! मी आहे तिथेच राहू द्या मला.”

“तुम्हाला टाकून जाण्यापेक्षा मी आपला प्राण देईन इथे, रेडी.”

“अ हं, विल्यम मोठी चूक होईल ती. तुझं पहिलं कर्तव्य तुझ्या आईला नि लहान भावंडांना वांचविण्याचं आहे, समजलं ना ! वचन दे विल्यम मला, मी सांगतो असं वागेन म्हणून.”

विल्यम खिन्नपणे त्यांच्याकडे नुमता पहात होता.

“तुझं कर्तव्य काय आहे तें मी सांगतो आहे तुला, विल्यम. तुझ्या भावना मला समजतात, पण त्यांच्या आहारी जाऊन चालायचं

नाहीं विल्यम; वचन दे मला तसं, नाहीं तर अतिशय वाईट वाटेल मला. ”

विल्यमने रेडीचा हात घट्ट दाबला. त्याच हृदय जड झालं होतं आणि तोडातून शब्द बाहेर फुटत नव्हता.

“ आतां उजाडल्याबरोबर ते परत हल्ला चढवतील विल्यम, आणि तमा आता फार वेळ पण नाहीं उरला उजाडायला. जा, वर जाऊन पहारा कर परत उजाडेपर्यंत, आणि मग येऊन साग मला तुला काय काय दिसलं तें; बरं ? ”

रेडीचा आवाज आता जास्तच क्षीण येत होता. इतका वेळच्या बोलण्याने त्यांना खरच श्रम वाटत होते, आणि त्यांनी जरा डोळे मिटले.

विल्यम मग लगेच नारळीवर चढला आणि दिवस उजाडेपर्यंत तो खाली उतरला नाहीं. सभोंवार चागला उजेड पडताच त्याला आपल्या शत्रूंची घावपळ सुरू झालेली दिसू लागली. जुन्या घराच्या जवळ त्यांनी खूर लाकडे गोळा केली होती आणि हल्ला करण्याची ते संपा-
ठ्याने तयारी करीत होते. जरा वेळाने मग प्रत्येकाने एकेक ओडका उचलला आणि ते कुंपणाच्या दिशेने पुढे येऊं लागले. त्यांना तसे चाल करून येताना पाहून विल्यम आपल्या जागेवरून उतरून खाली आला आणि त्याने आपल्या वडीलाना हाक मारली आणि त्या दोघांनी फळ्यावरील आपल्या जागा पकडल्या. त्यांच्या जवळ जूनो आणि मिसस सीम्रेव्ह उभ्या राहून त्यांच्या बंदुकी भरून देऊ लागल्या.

“ आपल्याला नीट नेम घरता येईल इतक्या अंतरावर ते आले की लगेच आपण बंदुकी झाडल्या पाहिजेत, बरंका विल्यम. त्यांना आपल्या कुंपणाच्या फार जवळ नाहीं येऊन देता उपयोगी; ” सीम्रेव्ह म्हणाले.

त्याप्रमाणे आघाडीची टोळी पन्नास कदमावर येताच दोघानीहि बंदुकी झाडल्या आणि दोन लोक खाली कोसळले; आणि शत्रू पुढे पुढे येत असता त्याचा मारा चालूच राहिला. जवळ जवळ पंधरा मिनिटं चालला होता हा प्रकार. मग त्या रानटी लोकानीं हातातचे ओंडके आगासमोर धरून आवेशाने पुढे चाल केली. या युक्तीने फारशी मनुष्यहानी होऊं न देतां त्या रानटी लोकानी कुपणाशीं तर लगट केली, आणि हातातलं ओंडके कुपणाच्या जवळ रचण्याला त्यांनीं सुरवात केली. इकडे आतून बंदुकीचा मारा जोरात चालूच होता तरी त्या लाकडी तटवर्दीच्या बाहेर ओंडक्याची राग सारखी वाढतच चालली होती. अनेकांचा बळी पडतच होता तरी आता ते ओंडके खाच उच झाले होते. ओंडक्याच्या त्या उतरत्या केलेल्या राशीवरून चढून तटाचे शिखर गाठण्याचा शत्रूचा विचार आता स्पष्ट दिसत होता. त्याच्या जवळचे ओंडके सपलेसे दिसू लागले आणि ते रानटी लोक विश्रांतीसाठीं म्हणून मागे फिरले.

“ मागे फिरले आहेत ते लोक बाबा जरा, पण थोड्याच वेळात ते परत हल्ला चढवतील आणि मग मात्र त्यांना पिटाळणं आपल्याला अगदीं अशक्य आहे. ”

“ मलाहि तीच भीति वाटते आहे विल्यम, परत मागे जोराने उलटून हल्ला चढवण्यासाठीच ते मागे मरले आहेत बहुतेक. त्यापेक्षा त्यांनीं ते ओंडके पेटवले असते तर रेडींच्या सागण्याप्रमाणे आपल्याला इथून बाहेर पडता आलं असत. पण आता ती शक्यता काही नाही दिसत मला. ”

“ पण आईजवळ काही बोलू नका ह यातचं. अगदीं अखेरपर्यंत आपली शिस्त करून लढू या आपण; आणि मग जर आपला पाडाव झाला तर देवाची मर्जी. ”

“तुझ्या आईची एकदा शेवटची भेट घेतली अमती तर बरं झालं असतं. पण नको, मनाला आता अस इळु होऊन देऊन चालायचं नाही. ते पहा विल्यम आलेच ते; कसे माशासारखे घोंघावत येत आहेत ते पहा. बरं; देव तुझं संरक्षण करो बाळ; स्वर्गात आपली सर्वांची भेट होईलच !”

त्या रानटी लोकाचा सगळा जमावच्याजमाव आतां त्या लाकडी तटबंदीकडे घावून येत होता. त्याच्या आक्राळ विक्राळ किंकाळ्या आसमंतात घुमत होत्या. आणि त्या ऐकून मिसेस सीग्रव्ह नि जूनोच्या हृदयाचा जरी थरकाप होत होता तरी त्याचें बंदुकी भरण्याचें काम मात्र तिळभरहि थांबत नव्हतें. दांत ओठ चाऊन त्या बंदुकीत दारू ठांशीतच होत्या. शत्रूनी आघाडी पन्नास कदमावर येताच सलामी-दाखल आतून पहिली फैर झडली. बंदुकीच्या आवाजाला रानटी लोकानीं कर्णकटु गर्जनानीं प्रयुत्तर दिलें आणि त्यानीं मोठया आवेशानें त्या ओडक्याच्या राशीवर चढण्यास सुरवात केली. पण इतक्यात बंदुकीचा आवाज आणि त्या कर्णकटु गर्जना सारंच एका प्रचंड तोफेच्या कडाडण्यान एरुदम गुप्त होऊन गेल आणि त्या विलक्षण आवाजानें दोन्ही पक्ष सारखेच चकित झाले. परत एकदा तसाच प्रचंड धड-घडाट झाला, मग दुसरा नि तिसरा आणि धुळीचे लोट वर उसळले आणि ते रानटी लोक आपल्या होड्याच्या दिशेन सैरावैरा पळत सुटले.

“जहाजावरच्या तोफेचा आवाज आहे हा बाबा,” विल्यम म्हणाला. “सुटलों—वाचलों—वाचलों बाबा आपण !”

“होय, तोफेचाच आवाज हा दुसरा कसला नाही. वाचलों आपण, बाळ—काय विलक्षण चम-कार !” सीग्रव्ह आश्चर्याने उद्गारले.

नारळीच्या गर्द झाडोटून गोळ्याचा वर्षाव चालू होता आणि अनेकांचा पळता पळता खाली वाळूवर बळी पडत होता.

“ वाचलों, वाचलों आपण ! ” आनंदानें खाली उडी टाकून नि आपल्या पत्नीला घट्ट कवटाळून सीग्रेव्ह उद्गारले. भावनातिरेकानें गळून जाऊन मिसेस सीग्रेव्ह मटकन खाली बसल्या आणि त्यानीं कृतज्ञतें वर आकाशाकडे दृष्टि लाऊन हात जोडले.

विल्यम बंदुक खाली टाकून खारीच्या चपळाईनें वर नारळीवर चढून जाऊन तोफेचा परत घडघडाट झाल्याबरोबर मोठयानें खाली पहात ओरडून म्हणाला:

“ खूप मोठं जहाज दिसत आहे बाबा. त्या रानटी लोकांच्या होडयावर मारा करताहेत आता ते आणि बहुतेक निकालच झाला आहे त्याचा; आणि ही एक इत्यारबंद लोकानी भरलेली होडी येते आहे किनाऱ्याकडे आपल्या बागेजवळ. त्या पहा, त्या रानटी लोकांच्या तिन्ही होडया बुडाल्या बघा, आणि हे आपले लोक खाली उतरून इकडेच येताहेत. ” विल्यम मग पहिल्या इतक्याच चपळाईनें उतरून खाली आला.

तो खाली उतरल्याबरोबर त्यानें घाबत जाऊन वेशीचा अडसर काढून दूर केला. त्याच्या रक्षणकर्त्यांची पावले बाहेर जवळच वाजत होती. त्यानें दार उघडलें आणि दुसऱ्याच क्षणीं कॅप्टन ऑसबोर्नच्या हातांचा विळखा त्याच्या आगामोवती पडला.

कथानकाचा घागा पुढे चालू करण्यापूर्वी आधी कॅप्टन ऑसबोर्न या अगदी आणिबाणीच्या वेळी तिथे कसे येऊन पोचले ते समजण्यासाठी आपल्याला थोडी मध्यतरीची हकीगत पाहिली पाहिजे.

कॅप्टन ऑसबोर्नचा मूर्च्छित देह होडीत घेऊन मॅकिंटॉश 'पॅसिफिक' जहाजावरून रेडोना आणि सीग्रेव्ह कुटुंबीयाना असहाय स्थितीत सोडून गेल्याचें मागें सांगितलेच आहे. ती होडी निघाल्या-नंतर दुमरेच दिवशीं हवा पूर्णपणें निवळून वादळ शांत झाले आणि आतील लोकांच्या सुदैवाने व्हॅन डायमन्स लॅंडला जात असलेल्या एका व्यापारी जहाजाची आणि त्याची गाठ पडून ते सर्व ऑस्ट्रेलियाला सुरक्षित येऊन पोचले. हा वेळपर्यंत रेडी आणि सीग्रेव्ह कुटुंबाची काय अवस्था झाली असेल याचीहि कल्पना ऑसबोर्नना पूर्णपणें आली होती आणि त्याचें मन अत्यंत व्यथित झालें होतें. ते आतां तिथेच स्थाईक झाले होते. एक दिवस लडनहून येणाऱ्या आपल्या मालाची वाट पहाण्यासाठी ते मिडनेला गेले असता त्याचा माल आणणाऱ्या जहाजाने एका लहान बेटावर गोऱ्या लोकांची वस्ती आहे आणि त्यानीं तंबूवर उभारलेल्या निशाणावर 'पॅसिफिक' असे नाव असल्याचे त्यानीं पाहिल्याचे ऑसबोर्नना सांगितले. आणि वाऱ्याचा जोर अतिशय असल्यानें आपल जहाज आपण मागें नेऊ शकलों नाहीं, असेंहि त्या कप्तानानें सांगितलें. त्या मिळालेल्या माहितीच्या आधारावरच ऑसबोर्ननीं सरकारी मदत मिळवून एक जहाज घेऊन ते या बेटावर आले होते. रानटी लोकांच्या होड्या बेटावर येऊन उतरल्या त्याच वेळीं ऑसबोर्नचें जहाज बेटानजीक आरें होतें आणि

रेडी नि विल्यम लाकडी तटबंदीच्या आंन जात असता विल्यमने तसे रेडीना मागितलें होतें, आणि रेडीना जर दुर्विण डोळ्याला लावण्याची सवड सापडली असती तर तें जहाज त्यांना चागले दिसलें असते, पण तसें व्हायचें नव्हतें, आणि बेटाचा भाग सभोंवार खड काळ असल्यानें आत शिरण्यास सुरक्षित जागा शोधून काढून आत शिरण्यास इतका वेळ लागला होता, बंदरात शिरताच त्याच्या दृष्टीस रानटी लोकांच्या होळ्या पडल्या आणि त्यानीं निशाण धरून त्याच्यावर आपल्या तोफा डागल्या, पुढें काय झाले ते मागील प्रकरणात आलेच त्याहे.

कॅप्टन ऑसबोर्नच्या आगमनानें मिस्टर आणि मिसेस सीग्रेव्हना किती आनंद झाला असेल हें माझ्या वाचकास सहज समजेल. कॅप्टन ऑसबोर्ननी मग काहीं लोक रानटी लोकांच्या तपासामाठीं बेटावर रवाना केले आणि रेडीना जखम झाल्याचे ऐकून ते त्याच्या समाचाराला गेले, रेडीनीं त्याचा आवाज ओळखला, कारण शक्ती क्षीणतेनें त्यांना डोळे उघडून नीटपणें पहाताच येत नव्हतें

“कॅप्टन ऑसबोर्न नाही का ?” क्षीण स्वरात रेडीनी विचारले; “मी ओळखला आवाज, अगदीं योग्य वेळीं आलात कप्तानसाहेब आपण आपण याल ही माझी खात्री होतीच आणि मी तस बोलून पण दाखवलं होत मृत्युशय्येवर पडलेल्या या रेडीचे धन्यवाद आहेत आपल्याला कॅप्टन ”

“इतकी भयंकर नाही आहे तुमची अवस्था रेडी,” ऑसबोर्न त्यांचा हात दाबत म्हणाले, “जहाजावरचे डॉक्टरना पाठवतो आत्ता आणण्याला.”

“आतां डॉक्टरी मदतीच्या पलीकडे गेलो आहे मी, असें वाटतं आहे मला कप्तानसाहेब, अर्ध्याएक तासातच आता मी अनतात विलीन होईन.”

“अहो, तुम्ही खूर विलीन होऊं पहाताहात. पण अनंताची तशी इच्छा नाही दिसत मला. कारण नाहीतर त्याने आम्हाला या आणीबाणीच्या वेळी नसतं इथे पाठवलं. बरं का रेडी ! डॉक्टर येतीलच आतां;” कॅप्टन ऑसबोर्न रेडीचा हात दाबीत म्हणाले.

रेडीनीं मंदस्मित केलें आणि आपले हात जुळवून परमेश्वराची मूक प्रार्थना करित ते काहीं वेळ तसेच राहिले होते. त्याच्या चेहेऱ्यावर कर्तव्यपूर्तीचे समाधान विलसत होतं. आणि त्याची एक प्रकारची तंद्रीच लागली होती.

“एक अत्यंत सज्जन आणि सत् प्रवृत्त माणूस आहे हा, कॅप्टन,” सीग्रेव्ह म्हणाले. “परमेश्वराजवळ त्याच स्थान अढळ आहे. या भल्या माणसानें काय नाही आमच्यासाठी केलं, कप्तान साहेब ! उघड्या डोळ्यानीं आम्हाला कालमुखात टकलून त्यावेळीं ते सारे निघून गेल्यानंतर हा सज्जन आमच्याजवळ मागें राहिला. त्याच्याच अक्कल हुशारीनें, धैर्यानें आणि मेहनतीने आत्तां रयतचा काळ आम्ही सर्वांनीं सुखानें काढला. आणि आता अडचणी सपल्यानंतर त्याना जर परमेश्वराने आमच्याजवळ ठेवले, तर त्याच्यासाठीं आम्ही काय करणार नाही. ! धैर्य आणि शालीनतेच ते एक मूर्निमत उदाहरणच आहेत. त्याच्याच संगतीनें मी हि माझं जीवन थोडं फार उन्नत करूं शकलों. आणि त्याच्याच संगतींत आणखी काही वर्षे परमेश्वरानें मला घालवूं द्यावीं आणि त्याचं ऋण अल्पांशानें तरी मला फेडू द्यावं, एवढीच तीव्र इच्छा आहे ! ”

मिसेस सीग्रेव्हच्या डोळ्याचं तर पाणीच खळत नव्हतं. विल्यमच्या तोंडून पण किती वेळ तरी मुळीं शब्दच फुटत नव्हता. अनंत प्रेमळ स्मृतीनीं त्याच अतःकरण भरून आलं होत. “आई वडीलांच्या बरोबरीचा माझा एक प्रेमळ हितकर्ता आणि दोस्त म्हणजे एकटे रेडी. त्यानीं आमच्यासाठीं काय काय केलं, प्रसंगीं आपले प्राणहि कसे

घोक्यात घातले, याची स्मृति मी कधीच विसरू शकणार नाही. देव त्यांच भलं करो ! ” तो इळूच पुटपुटला आणि रेडीच्या भात निद्रित मुखावरून त्याने मोठ्या प्रेमाने हात फिरवला.

× × × × ×

दुसरे दिवशी आवश्यक त्या सामानाची त्यांनी बाधाबांध केली आणि आपले रॉम्युलस, रीमस, व्हिक्सन नि तिची पिलं आणि आपल्या शेळ्या मेढ्याचा सारा संसार त्यांनी बरोबर घेऊन जहाजावर पाय ठेवला. सर्व सामान जहाजावर चढल्यावर जहाजाने नांगर उचलला. जहाजाची सर्व शीडें उभारलीं होती आणि बेटाचा भाग क्रमाक्रमाने अंधुक होत होता, तरी सर्वांचे डोळे अजून त्या बेटावरच खिळले होते.

“ या बेटावर जेवढे सुख भोगल आपण, त्याहून अधिक सुख आपल्याला कधी तरी मिळेल का ? ” मिसस सीग्रेव्ह म्हणाल्या.

“ जास्तीचं राहूं दे. पण त्याहून कमी नाही मिळालं तरीहि समाधान आहे मला त्यात. आणि आता आपल्या या रेडीची सगत आपल्याला यापुढे लाभणार या आनंदापुढे कसल्याच संकटाची क्षिती मला वाटणार नाही; ” सीग्रेव्ह म्हणाले.

“ अगदी खर. पण कसली वेळ आली होती, याची आठवण झाली की अजूनहि माझ्या हृदयाचा थरकाप होतो. पण देवाचीच कृपा म्हणून रेडी परत मिळाले आम्हाला ! ” मिसस सीग्रेव्ह उद्गारल्या.

“ पण आता आपण पेंशन घेणार बुवा. आता थकली हीं म्हातारी हाडं, मॅडम; ” रेडी म्हणाले.

“ इतक्या लौकर कसली थकतात म्हणा ती ! ” विल्यम म्हणाला. “ उद्यां कसलं संकट राहूं दे आमच्यावर उभं, की ही म्हातारी हाडं कशी तरण्याहून तरणी होतील बघा. नाही पपा ! ”

यावर सगळींच रेडीकडे कौतुकाने पहात मन मोकळेपणे हांसली.

जहाजाचा वेग आता खूपच वाढला होता आणि क्षणाक्षणाला बेट दृष्टीच्या पलीकडे जात होतं. थोड्याच वेळांत मग ते बेट क्षितिरेषेखाली गडप झालं आणि झाडांचे शेडे मात्र काही वेळ नुसते दिस राहिले. तरी जूनो नि विल्यम मात्र डेकवर अनिमिष नेत्रानी ते बेटाकडे पहात अजूनहि उर्भी होती; आणि अखेरीस मग काहीच दिव नाहीसे झाल्यावर एक दीर्घ सुस्कारा सोडून बेटाच्या दिशेने आप रुमाल त्यानीं हलविले.
